

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการคุณภาพทางสังคม: จากแนวคิดสู่โจทย์วิจัยในพื้นที่
(พิษณุโลก)

โดยดร.นิสาพร วัฒนศัพท์ และคณะ

มกราคม พ.ศ. 2555

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการคุณภาพทางสังคม: จากแนวคิดสู่โจทย์วิจัยในพื้นที่ (พิษณุโลก)

คณะผู้วิจัย

1. ดร.นิสาพร วัฒนศัพท์	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
2. ผศ.ดร.ชไมพร กาญจนกิจสกุล	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
3. ดร.รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
4. ดร.พุดตาน พันธุ์เณร	คณะวิทยาการจัดการสารสนเทศศาสตร์ ม.นเรศวร
5. ดร. นิธิ เนื่องจำนงค์	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
5. น.ส. นิชภา โมราถบ	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
5. น.ส. สิริจันทร์ญา ไช้เขียว	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร
5. นายชาติชาย สุภาวรรณ	คณะสังคมศาสตร์ ม.นเรศวร

ชุดโครงการ Social Quality

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัยในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการคุณภาพทางสังคม: จากแนวคิดสู่โจทย์วิจัยในพื้นที่ (พิษณุโลก) มีวัตถุประสงค์สำคัญห้าประการได้แก่ ประการแรก เพื่อทบทวนแนวคิดทฤษฎีและหลักสูตร การเรียนการสอนระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ประการที่สอง เพื่อพัฒนาการจัดการเรียน การสอนที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาในพื้นที่ ตลอดจนการเชื่อมโยงแนวคิดใหม่ ๆ ในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดคุณภาพทางสังคม ประการที่สาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้สอน และผู้เรียน ตลอดจน ภาควิชาที่เกี่ยวข้อง สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการศึกษาวิจัยประเด็นว่าด้วยการพัฒนาชนบทให้มากขึ้น ประการที่สี่ เพื่อพัฒนาประเด็นโจทย์การวิจัยที่จะสามารถต่อยอดเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และแนวคิด เกี่ยวกับคุณภาพทางสังคม ประการสุดท้าย เพื่อพัฒนาการพูดคุยถกเถียงข้ามสาขาวิชา โดยดึง คณาจารย์จากสาขาวิชา ภาควิชา หรือคณะต่างๆ เข้ามีส่วนร่วม

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวโครงการวิจัยนี้จึงได้แบ่งเป็นโครงการวิจัยย่อยสองโครงการ ได้แก่ 1) โครงการขยายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการแก้ปัญหาหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตร โดยในสองโครงการย่อยดังกล่าวได้เลือกพื้นที่ใน การศึกษาที่สะท้อนแง่มุมและมิติของสภาพปัญหาในพื้นที่พิษณุโลกที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในส่วนของ โครงการย่อยว่าด้วยโครงการขยายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ได้เลือก พื้นที่ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก สาเหตุที่เลือกพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันในสองลักษณะทั้งพื้นที่เขตเมือง และพื้นที่เขตชนบทเนื่องจากต้องการสะท้อนให้เห็นภาพของความหลากหลายของลักษณะปัญหาในพื้นที่ ต่างๆของพิษณุโลก ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความแตกต่างหลากหลายในแง่ของภูมิศาสตร์ และคุณลักษณะของ สังคม

ผลการวิจัยในแต่ละโครงการสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

ในโครงการย่อยที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตร ที่ใช้กรณีศึกษาหมู่บ้านเทอดชาติ อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก มีข้อสรุปดังต่อไปนี้

ประการแรก สาเหตุในเชิงโครงสร้างของปัญหาหนี้สินจากภาคการเกษตรของชาวบ้านในหมู่บ้าน เทอดชาติ (41 ครัวเรือน) ได้แก่ สถานที่ตั้งในเชิงภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขาลาดชันในเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ห่างไกลจากตัวเมือง ประกอบกับการถือครองที่ดินเพียงครัวเรือนละ 15 ไร่ (จากการจัดสรรของรัฐบาล) เป็น ปัจจัยสำคัญที่จำกัดทางเลือกในการผลิต ทำให้ชาวบ้านผลิตพืชผลทางการเกษตรได้เพียงปีละหนึ่งรอบ ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำ ประสบความเสี่ยงภัยพิบัติตามธรรมชาติ (ดินถล่ม น้ำป่าไหลหลาก) ขาด ทางเลือกในการประกอบอาชีพ ประสบปัญหาการไม่สามารถเข้าถึงตลาด ทั้งยังประสบปัญหาการขาด อำนาจต่อรองและต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตทั้งปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเมล็ดพันธุ์จากพ่อค้าคนกลาง ภายใต้ ข้อจำกัดและความเสี่ยงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านเทอดชาติต้องตกอยู่ในวัฏจักรหนี้สินหมุนเวียน (กู้ยืมจากแหล่งหนึ่งเพื่อใช้คืนอีกแหล่งหนึ่ง)

ประการที่สอง จากสภาพปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านในหมู่บ้านทอดชาติมีความพยายามที่จะแสวงหาแนวทางในการขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหา แนวทางต่างๆที่มีการนำเสนอจากภายในหมู่บ้าน อาทิ การลดต้นทุนการผลิตผ่านการผลิตปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยชีวภาพ ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ การเพิ่มอำนาจต่อรองผ่านการรวมกลุ่มขายสินค้าการเกษตร การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้ครัวเรือนสามารถวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาหนี้สินได้ด้วยตนเอง

ประการที่สาม จากการศึกษาสภาพปัญหา และความพยายามขับเคลื่อนการแก้ปัญหาภายในหมู่บ้าน เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดคุณภาพทางสังคมจะเห็นได้ว่าปัญหาในมิติของคุณภาพทางสังคมที่สำคัญในกรณีหมู่บ้านทอดชาติคือการปัญหาความไม่มั่นคงในทางเศรษฐกิจและสังคม เช่นเดียวกับปัญหาการขาดการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับคนในชุมชน ทั้งนี้ในกรณีของหมู่บ้านทอดชาติดูเหมือนว่ามิติของคุณภาพทางสังคมทั้งสองมิติมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นการแก้ไขปัญหาก็จำเป็นต้องสร้างความเชื่อมโยงมิติทั้งสองอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังทางสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

ประการที่สี่ ประเด็นปัญหาซึ่งอาจจะสามารถพัฒนาเป็นโจทย์การวิจัยในระยะต่อไปคือการแสวงหาแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับคนในชุมชน ทั้งการเสริมสร้างพลังความรู้ (ในการผลิตปัจจัยการผลิต การจัดทำบัญชีครัวเรือน) และพลังการต่อรอง (ผ่านการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายกับภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาคราชการ) พลังทั้งสองนี้จะเป็นสิ่งจำเป็นในการยกระดับคุณภาพทางสังคมในพื้นที่ที่เต็มไปด้วยข้อจำกัดและความท้าทายอย่างมาก

ในโครงการย่อยโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ที่ศึกษาครัวเรือนผู้สูงอายุใน 54 ชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก มีข้อสรุปดังต่อไปนี้

ประการแรก ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้มักอยู่บนฐานของครอบครัวเป็นหลัก จากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ 400 คน มีเพียงสองในห้าเท่านั้นที่ยังคงมีการทำงานอยู่ และแม้ว่าจะมีการทำงานแต่รายได้เฉลี่ยต่อเดือนยังค่อนข้างต่ำกล่าวคือประมาณ 500-5,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้จากผลสำรวจพบว่าแหล่งที่มีของรายได้ของผู้สูงอายุส่วนมากมาจากครอบครัว ในแง่นี้กล่าวได้ว่าครอบครัวเป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจและรายได้ นอกจากนี้ครอบครัวยังเป็นโครงข่ายสำคัญที่ดูแลผู้สูงอายุในแง่ของสุขภาพ อารมณ์จิตใจ การดูแลตนเอง และความสัมพันธ์ทางสังคม

ประการที่สอง จากการศึกษาพบว่าไม่ใช่ผู้สูงอายุทุกคนหรือทุกกลุ่มที่จะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมบนฐานของครอบครัวรองรับ กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นโสด ฟังพารายได้จากรัฐ ผู้สูงอายุที่อยู่ตัวคนเดียว มักจะเป็นกลุ่มที่ขาดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมบนฐานของครอบครัว และจะประสบกับปัญหาการขาดความมั่นคงในทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวพันกับมิติของคุณภาพทางสังคม

ประการที่สาม จากผลการศึกษาทำให้เห็นถึงกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพทางสังคมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น และทำให้เห็นว่าการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาคุณภาพทางสังคมของกลุ่มเป้าหมาย

ดังกล่าวจำเป็นต้องแสวงหากลไกอื่นๆ นอกเหนือจากโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมบนฐานของครอบครัว เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งมีข้อจำกัดเฉพาะในทางกายภาพ และปัญหาสุขภาพ ดังนั้นในกรณีนี้การวางโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มที่ขาดฐานครอบครัวรองรับ ดังนั้นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนอาจต้องอาศัยกลไกในระดับที่สูงกว่าครอบครัวนั้นคือชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ประการที่สี่ นอกเหนือจากการแสวงหาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมมารองรับกลุ่มเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว เนื่องจากผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ส่วนมากยังคงทำงานอยู่ ดังนั้นแนวทางการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เหมาะสมอีกแนวทางหนึ่งคือการสร้างความมั่นคงผ่านการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อเปลี่ยนสถานภาพของผู้สูงอายุจาก “ผู้รับ” สวัสดิการเป็น “ผู้ให้” ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน ในการนี้การออกแบบโครงสร้างที่เสริมสร้างหรือใช้ประโยชน์จาก “ประสบการณ์” ของผู้สูงอายุในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น นอกจากนี้ผลพลอยได้ที่สำคัญจากการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุคือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือความสมานฉันท์ในชุมชน และทำให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าของตนในฐานะสมาชิกในชุมชน

ในภาพรวมจากประสบการณ์ในกรณีศึกษาทั้งสองได้พบข้อสังเกตบางประการที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องคุณภาพทางสังคม

ประการแรก การประยุกต์ใช้แนวคิดคุณภาพทางสังคมในบริบทของสังคมที่มีความแตกต่างจากต้นกำเนิดของแนวคิดต้องดำเนินการอย่างระมัดระวัง จะเห็นได้ว่าการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อต่อยอดแนวคิดคุณภาพทางสังคมของยุโรปได้สะท้อนภาพของ “สังคมยุคหลังอุตสาหกรรม” หรือสังคมที่มีพื้นฐานของ “รัฐสวัสดิการ” แต่ในสังคมที่มีคุณลักษณะที่หลากหลายและผสมผสานดังเช่นสังคมไทย จะเห็นถึงข้อจำกัดในการใช้ตัวชี้วัดเหล่านี้อย่างมาก ในกรณีของหมู่บ้านทอดชาติ ซึ่งมีลักษณะของสังคมเกษตรกรรมในพื้นที่สูงที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนเมืองและตลาดจะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดเกี่ยวกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมไม่สามารถสะท้อนปัญหาคุณภาพทางสังคมในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ในกรณีของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกก็เช่นกัน ที่โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมมีฐานอยู่ที่ครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งนี้สะท้อนภาพให้เห็นถึงลักษณะของ “สังคมสวัสดิการ” หรือการที่บทบาทในการจัดสวัสดิการเป็นของสังคมเป็นหลัก ไม่ใช่บทบาทของรัฐดังเช่นในกรณีของยุโรป

ประการที่สอง สภาพปัญหาและความท้าทายของคุณภาพทางสังคมมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน ดังที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงกรณีของหมู่บ้านทอดชาติที่ความท้าทายสำคัญอยู่ที่ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ปรากฏในรูปของ “หนี้สิน” ที่สั่งสมพอกพูนมาอย่างยาวนาน และยากที่จะแก้ไข ขณะที่ความท้าทายในกรณีของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกอยู่ที่ปัญหาผู้สูงอายุที่ขาดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยครอบครัว ทำให้ต้องประสบกับทั้งปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งอาจส่งผลต่อเนื่องให้เกิดปัญหาการยอมรับเป็นสมาชิกในสังคมตามมา

ประการที่สาม การประยุกต์ใช้แนวคิดคุณภาพทางสังคมอย่างมีประสิทธิภาพไม่สามารถอาศัยการสำรวจความคิดเห็นหรือการประเมินในวงกว้างจากตัวชี้วัดคุณภาพทางสังคมในด้านต่างๆแต่เพียงด้านเดียว หากแต่จะต้องทำความเข้าใจความแตกต่างของสภาพปัญหาและความท้าทายในแต่ละพื้นที่ด้วย ตัวชี้วัดในระดับมหภาพอาจสามารถให้ภาพรวมของสังคมในระดับประเทศ แต่อาจไม่สามารถให้ภาพที่คมชัดและแม่นยำที่สะท้อนปัญหาเฉพาะในเชิงพื้นที่ได้

ประการที่สี่ จากการลงสำรวจและวิจัยในพื้นที่พบเห็นถึงความเชื่อมโยงในมิติหรือแง่มุมต่างๆของแนวคิดคุณภาพทางสังคม และทำให้เห็นว่าการแก้ปัญหาคุณภาพทางสังคมที่มุ่งเน้นไปที่ด้านใดด้านหนึ่ง อาจไม่เพียงพอ ในกรณีของปัญหานี้สินในหมู่บ้านทอดชาติ ซึ่งหากพิจารณาในเบื้องต้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นปัญหา “ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม” แต่การแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างยั่งยืนอาจไม่ได้อยู่ที่การจัดหาความมั่นคงทางการเงิน หรือการเข้าถึงแหล่งทุนแต่เพียงด้านเดียว หากแต่ต้องดำเนินการ “การเสริมสร้างพลังทางสังคม” ควบคู่กันไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างพลังทางสังคมบนฐานของความรู้ในกระบวนการผลิตทางการเกษตร การตลาด และการจัดทำบัญชีครัวเรือน รวมถึงบัญชีต้นทุนการผลิตทางการเกษตร การเสริมสร้างพลังทางสังคมผ่านการทำให้ “เสียง” ของชาวบ้านสามารถส่งต่อไปยังภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในพื้นที่ และชาวบ้านในพื้นที่มีช่องทางในการเข้าถึงและเชื่อมโยงกับภาคีต่างๆ ในกรณีของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สูงอายุที่ปราศจากโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยครอบครัว นอกจากจะแก้บนแนวทางของการจัดหาสวัสดิการแล้ว อาจจะต้องรวมถึงการเสริมสร้างพลังทางสังคม และสร้างบทบาททางสังคมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ โดยในการแก้ไขปัญหาหรือการแสวงหาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ฐานของครอบครัวแต่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ อาจต้องอาศัยฐานของชุมชน ที่ร่วมมือกับภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานในระดับอื่นๆ

ในภาพรวมผลที่ได้จากการวิจัย นอกจากจะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กับสถาบันการศึกษา และทำให้สถาบันการศึกษาและตัวแสดงต่างๆที่อยู่ในสถาบันการศึกษาทั้งนิสิตในระดับต่างๆ อาจารย์ และนักวิจัย มีความตระหนักและรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ที่สถาบันการศึกษาดังอยู่แล้ว ยังทำให้เห็นถึงโจทย์การวิจัยในระยะต่อไป ที่จะต่อยอดแนวคิดคุณภาพทางสังคม และสร้างแนวทางให้เกิดการขับเคลื่อนและนำไปสู่การแก้ปัญหาในพื้นที่

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการชั้นนี้ได้กำหนดวาระสำคัญคือ “การพัฒนาจิตวิสัยพื้นฐานของ ประสพการณ์จากพื้นที่เพื่อช่วยต่อยอดองค์ความรู้ด้านคุณภาพทางสังคม” โดยมีเป้าประสงค์อื่นๆ อาทิ การ แสวงหาแนวทางพัฒนาที่แก้ปัญหาในพื้นที่ และการเชื่อมโยงสภาพปัญหาในพื้นที่เข้ากับการเรียนการสอน และการวิจัยในมหาวิทยาลัย ผลของการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ที่ถูกเลือกเป็นกรณีศึกษาสองพื้นที่นั้นคือ พื้นที่เกษตรกรรมชนบทในหมู่บ้านเทอดชาติ และพื้นที่ชุมชนเมืองในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ได้สะท้อน ให้เห็นถึงลักษณะความหลากหลายของปัญหาและโจทย์การวิจัยในอนาคตที่แต่ละพื้นที่มีแตกต่างกัน ใน กรณีของหมู่บ้านเทอดชาติ การแสวงหาแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับคนในชุมชน ทั้งการ เสริมสร้างพลังความรู้ (ในการผลิตปัจจัยการผลิต การจัดทำบัญชีครัวเรือน) และพลังการต่อรอง (ผ่านการ รวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายกับภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาคราชการ) จะเป็นโจทย์สำคัญที่จะ นำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม และการยกระดับคุณภาพทางสังคมในระยะยาวต่อไป ในกรณี ของกลุ่มผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายสำคัญนั่นคือกลุ่มผู้สูงอายุ ที่เป็นโสด พึ่งพารายได้จากรัฐ และอยู่ตัวคนเดียวที่เป็นกลุ่มที่ขาดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมบนฐาน ของครอบครัว แนวทางในการยกระดับคุณภาพทางสังคมให้กับผู้สูงอายุในกลุ่มนี้คือการสร้างโครงข่ายความ ปลอดภัยทางสังคมบนฐานของชุมชน และแปรเปลี่ยนสถานภาพของผู้สูงอายุจาก “ผู้รับสวัสดิการ” กลายเป็น “ผู้ให้” ผ่านการเสริมสร้างพลังทางสังคมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ

Abstract

This action research has set a key agenda to “develop future research questions based on lessons learned from each area so as to improve knowledge body on social quality”. Other objectives of this research include exploring development program for area problems and linking academic activities in university with local problems. Two case studies in this action research, rural and agricultural community of Terdchart village and urban community in the municipality area, reveal the diversity of problems and future research questions in each area. In the case of Terdchart village the future research questions is how to design program for social empowerment especially knowledge empowerment (to prepare necessary factors of production and household account) and collective bargaining empowerment (via grouping and making network with actors involved particularly state agencies). This question seems to be critical for guaranteeing socio-economic security and upgrading social quality in the long run. In the case of elder group in Phitsanulok municipality area, the research reveals that the key development target without social safety net based on family are the single elder who stay alone and depend mostly on state income. In order to upgrade social quality of this group, it is necessary to build social safety net based on community and transform the elder from “welfare recipients” to “welfare providers” via social empowerment program specifically designed for elder.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	3
บทคัดย่อ	7
Abstract	8
ส่วนที่ 1 โครงการวิจัยย่อยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาหนี้สิน	10
ส่วนที่ 2 โครงการวิจัยย่อยโครงการขยายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	56
ภาคผนวก 1 ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรม และผลที่ได้รับ	129
ภาคผนวก 2 รายงานการเงิน	131

รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการย่อย 1

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเชิงพื้นที่ : กรณีศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ปัญหา
หนี้สินจากการผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัด
พิษณุโลก

**Community Participation in Area-based Management: A Case of Area Based Management in
Agriculture Production Dept Problem in Therdchart Village, BorPark Sub-District,
Chardtrakarn District, Phitsanulok Province**

คณะผู้วิจัย

ดร.นิสาพร วัฒนศัพท์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร หัวหน้าโครงการ
ดร.รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ดร.พุดตาน พันธุ์เณร	คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อภาษาไทย

โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเชิงพื้นที่ : กรณีศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ได้แก่ 1. เพื่อร่วมกันศึกษาภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านเทอดชาติ 2. เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนจากการผลิตในหมู่บ้านเทอดชาติ และ 3. เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิตประชาชนในหมู่บ้านเทอดชาติ

กระบวนการทำงานเพื่อตอบโจทย์ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลายระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณนั้นเพื่อสำรวจสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม สภาพการผลิตทางการเกษตร และภาวะความเป็นหนี้ของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต และในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นใช้การสนทนากลุ่มในรูปของการจัดเวทีชุมชนเพื่อนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้น พร้อมสอบถามเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาหนี้สินของเกษตรกรในหมู่บ้าน รวมถึงการใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาภาวะหนี้สินเพื่อนำมาสู่การเป็นโจทย์ในการแก้ไขปัญหา

ผลการศึกษาเชิงปริมาณด้วยการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว หรือสมาชิกครัวเรือนคนอื่นของทุกครัวเรือนที่อาศัยในหมู่บ้านเทอดชาติ จำนวน 41 ครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านเทอดชาติส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยครัวเรือนส่วนใหญ่จะเพาะปลูกในที่ดินที่ได้รับการจัดสรรจากภาครัฐ โดยพืชที่ปลูกจำแนกได้เป็น 4 พืชหลัก ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ยางพารา และเสาวรส

จากการสอบถามในเรื่องภาวะหนี้สินของครัวเรือน พบว่าประมาณสามในสี่ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านมีหนี้ทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคการเกษตร โดยส่วนใหญ่จะเป็นการกู้เงินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ กู้เพื่อการลงทุนทางการเกษตร และกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ส่วนในเรื่องอื่นๆพบว่ามีมีการกู้เงินเพื่อซื้อยานพาหนะ กู้เงินเพื่อการศึกษาของบุตร กู้เงินเพื่อการลงทุนอาชีพนอกการเกษตร และกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพนอกการเกษตร สำหรับแหล่งเงินกู้ยืมพบว่ามีเงินจากกองทุนหมู่บ้าน จากสหกรณ์ จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และจากแหล่งอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่าการกู้เงินนอกระบบเพื่อมาลงทุน

สำหรับผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่าปัญหาหนี้สินเกิดจากสาเหตุ 7 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1.เกิดจากการขาดแคลนที่ดินทำกิน 2. เกิดจากปัญหาน้ำไม่เพียงพอต่อการผลิต 3.เกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ 4. ไม่มีตลาดในการรองรับผลผลิต 5. ไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ 6. เกิดจากภัยพิบัติจากธรรมชาติ เนื่องจากเป็นพื้นที่เกิดความเสียหายจากภัยพิบัติดินถล่มและน้ำป่าไหลหลาก และ 7. จากการเป็นหนี้ เพราะเมื่อรายได้ไม่เพียงพอจ่าย จึงต้องไปกู้ยืมเงินจากกองทุนให้กู้ยืมแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ จากการกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) และจากกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.)

ในส่วนของการเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวบ้านเสนอให้ 1) หาวิธีลดต้นทุนการผลิต 2) ส่งเสริมการปลูกพืชที่มีราคาของผลผลิตสูง เช่น ยางพารา 3) มีความรู้ในการทำพันธุ์เอง 4) มีการรวมกลุ่มในการขายสินค้าทางการเกษตร 5) มีหน่วยงานเข้ามารองรับสินค้าทางการเกษตร 6) จัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อจะได้อัตนทุนรายรับและรายจ่าย

บทที่ 1

บทนำ

ชื่อโครงการ : การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเชิงพื้นที่ : กรณีศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อ
แก้ปัญหาหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดบุรีรัมย์

1. ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

นับตั้งแต่ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา สถานการณ์หนี้ของคนไทยมีแนวโน้มจะสูงขึ้นทั้งในเชิงขนาดและปริมาณ โดยเฉพาะในภาคการเกษตร ดังจะเห็นได้จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554,เว็บไซต์) ที่สำรวจหนี้สินของเกษตรกรไทยในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 พบว่า มีจำนวนเกษตรกรที่มีภาระหนี้คิดเป็นร้อยละ 76.70 ของเกษตรกรทั้งหมด หนี้สินครัวเรือนเป็นตัวสะท้อนการใช้จ่ายและบ่งชี้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน ตลอดจนคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยพบว่า ปัจจุบันเกษตรกรของไทยต้องแบกรับกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น สินค้าไม่มีตลาดรองรับ และขาดอำนาจในการต่อรองราคา ทำให้ประสบกับปัญหาการขาดทุนจากการผลิตอย่างต่อเนื่อง และต้องกู้เงินเพื่อมาชำระหนี้ทั้งในและนอกระบบเกษตรกรไม่สามารถปลดหนี้ได้ และมียอดหนี้ที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว

นอกจากนั้นยังพบว่าปัญหาการเป็นหนี้มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและสุขภาพจิต โดยเฉพาะในกลุ่มของเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในชนบท และพื้นที่ห่างไกล ซึ่งไม่มีทางเลือกในการจัดการหนี้สิน และทางออกของการแก้ไขปัญหา เพราะขาดความรู้และการสร้างโอกาสในการผลิตทางการเกษตร บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ประสบกับปัญหานี้ ซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านลดลง เนื่องจากต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน และต้องบุกรุกป่าหรือเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อหารายได้เสริม เนื่องจากรายได้หลักที่เกิดจากการทำเกษตรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างเนื่องจากชุมชนแห่งนี้อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำภาค หากมีการบุกรุกป่ามากขึ้น จะทำให้ปริมาณน้ำตื้นเขินส่งผลกระทบต่อคนที่อาศัยอยู่พื้นที่ล่าง (รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ และคณะ, 2553)

บ้านเทอดชาติเป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์สู้รบที่ร่มเกล้า กรณีพิพาทไทย-ลาว ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐในการจัดทำแนวกันชนของไทย จึงได้อพยพคนที่ไม่มีที่ทำกินมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้และจัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ 25 ไร่ แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงชันและเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและห่างไกลจากตัวเมืองต้องใช้ระยะเวลาในการขนส่ง ทำให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรที่แห่งนี้น่าจะสูงและบางครั้งผลผลิตไม่มีตลาดรองรับด้วยข้อจำกัดของพืชที่สามารถเพาะปลูกได้ในพื้นที่แห่งนี้ ตลอดจน

ชาวบ้านไม่มีความรู้ด้านการผลิตที่เหมาะสม ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้ประสบปัญหาภาวะหนี้สินของครัวเรือนจากการผลิต สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้นคณะผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อยู่ห่างไกล จึงได้สนใจที่จะทำโครงการ Social Quality Platform เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินของครัวเรือนจากการผลิตของชาวบ้านในหมู่บ้านทอดชาติต่อไป

2. คำถามการวิจัย

จากความสำคัญของปัญหาข้างต้น คณะผู้วิจัยนำมากำหนดเป็นคำถามการวิจัยได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. ภาวะหนี้ของครัวเรือนจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติเป็นอย่างไร
2. สาเหตุอะไรที่ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติเกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนจากการผลิต
3. ประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติจะมีแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินของครัวเรือนจากการผลิตร่วมกันได้อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อร่วมกันศึกษาภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ
2. เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนจากการผลิต ในหมู่บ้านทอดชาติ
3. เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิตประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ

4. วิธีที่ใช้ในการทำงาน

กระบวนการทำงานเพื่อตอบโจทย์ในการศึกษารังนี้ต้องใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลายระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยแบ่งขั้นตอนการทำงานเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะร่วมกันสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 2 เป็นระยะร่วมกันหาวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต โดยใช้วิธีการของการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การจัดการสนทนากลุ่ม ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 3 เป็นระยะร่วมกันหาแนวทางในการจัดการกับปัญหาหนี้สินครัวเรือน ซึ่งจะใช้วิธีวิจัยของงานวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละช่วงระยะเวลา (แบ่งเป็นรายเดือน)

เดือนที่	กิจกรรม (activities)	ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ (outputs)
เดือนที่ 1	1.1 ศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาวะหนี้สิน รวมถึงวิธีการวัดภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาวะหนี้สิน รวมถึงวิธีการวัดภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต เพื่อนำมาจัดทำเป็นแบบสอบถามภาวะหนี้สินของประชาชนในหมู่บ้านเทอดชาติ
	1.2 ประชุมกลุ่มย่อยคณะวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการ และร่วมกันวางแผนการทำงานในพื้นที่	คณะวิจัยเกิดความเข้าใจร่วมกันในวัตถุประสงค์ของโครงการและได้แผนการทำงานในพื้นที่
	1.3 ลงพื้นที่หมู่บ้านเทอดชาติเพื่อทำความเข้าใจกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้แทนประชาชนในหมู่บ้านเทอดชาติ	ภาคีที่เกี่ยวข้องเกิดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการฯ
เดือนที่ 2	2.1 ลงพื้นที่สำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ข้อมูลภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต
	2.2 วิเคราะห์ผลการสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ผลการวิเคราะห์สาเหตุของภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิต
เดือนที่ 3	3.1 จัดเวทีนำเสนอผลการสำรวจปัญหาหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต พร้อมร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ภาคีที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ภาวะหนี้สินของหมู่บ้านของประชาชนในหมู่บ้าน ได้ผลการวิเคราะห์สาเหตุของภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิต
	3.2 จัดประชุมกลุ่มย่อยหาแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านเทอดชาติ	ได้แนวทางการจัดการภาวะหนี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านเทอดชาติ
เดือนที่ 4	4.1 จัดเวทีนำเสนอร่างแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินในหมู่บ้านเทอดชาติให้กับภาคีที่เกี่ยวข้อง	ได้ความเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สิน
	4.2 ประชุมกลุ่มย่อยคณะวิจัยเพื่อสรุปผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงาน	ได้ผลการดำเนินงานและบทเรียนที่สถาบันการศึกษาได้รับจากการทำงานในพื้นที่
	4.3 จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

6. พื้นที่ที่ศึกษา

หมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค จังหวัดพิษณุโลก

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อการดำเนินงานเสร็จสิ้นที่เป็นรูปธรรม และตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ

1. ทำให้ทราบถึงภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตของประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ
2. ทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตของประชาชนในพื้นที่บ้านทอดชาติ
3. ได้แนวทางการจัดการภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตของประชาชนในพื้นที่บ้านทอดชาติ

บทที่ 2

วิธีดำเนินการวิจัย

ในบทนี้จะกล่าวถึงวิธีดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ ที่กำหนดไว้ได้แก่ 1. เพื่อร่วมกันศึกษาภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ 2. เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ และ 3. เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิตประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ และเพื่อให้ได้คำตอบสำหรับวัตถุประสงค์ดังกล่าว คณะวิจัยโครงการย่อยชาติตระการได้ใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลายระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

พื้นที่ที่ศึกษา

การวิจัยนี้ได้เลือกหมู่บ้านทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลกเป็นพื้นที่ศึกษา ด้วยเหตุผลว่า หมู่บ้านทอดชาติเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ประสบกับปัญหาหนี้สินเหมือนกับหลายๆหมู่บ้านในชนบทของประเทศไทย ประกอบกับหมู่บ้านนี้อยู่ในพื้นที่ห่างไกล อันเนื่องมาจากเป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์สู้รบที่ร่มเกล้า กรณีพิพาทไทย-ลาว ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐในการจัดทำแนวกันชนของไทย จึงได้อพยพคนที่ไม่มีที่ทำกินมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้และจัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ 15 ไร่ แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงชันและเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และห่างไกลจากตัวเมือง

เหตุผลดังกล่าวข้างต้นให้ชาวบ้านทอดชาติมีต้นทุนการผลิตของเกษตรกรค่อนข้างสูง เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลาในการขนส่ง บางครั้งผลผลิตไม่มีตลาดรองรับด้วยข้อจำกัดของพืชที่สามารถเพาะปลูกได้ในพื้นที่แห่งนี้ ตลอดจนชาวบ้านไม่มีความรู้ด้านการผลิตที่เหมาะสม ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้ประสบปัญหาภาวะหนี้สินของครัวเรือนจากการผลิต

เนื่องจากรายได้หลักที่เกิดจากการทำเกษตรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ชาวบ้านทอดชาติต้องแก้ไขปัญหาด้วยการออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน รวมถึงการบุกรุกป่าหรือเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อหารายได้เสริม ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างเนื่องจากชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำภาค หากมีการบุกรุกป่ามากขึ้น จะทำให้ปริมาณน้ำตอปัสลดส่งผลกระทบต่อคนที่อาศัยอยู่พื้นที่ล่าง (รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ และคณะ, 2553)

จากการไม่มีทางเลือกในการจัดการหนี้สิน และทางออกของการแก้ไขปัญหา เพราะขาดความรู้และการสร้างโอกาสในการผลิตทางการเกษตร ทำให้หมู่บ้านทอดชาติมีข้อจำกัดจนเกิดเป็นภาวะหนี้สินครัวเรือน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้าน ด้วยเหตุผลดังกล่าว คณะวิจัยจึงสนใจเลือกหมู่บ้านทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก เป็นพื้นที่ศึกษา

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาเพื่อตอบโจทย์ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลายระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยแบ่งขั้นตอนการทำงานเป็น 3 ระยะ ดังนี้

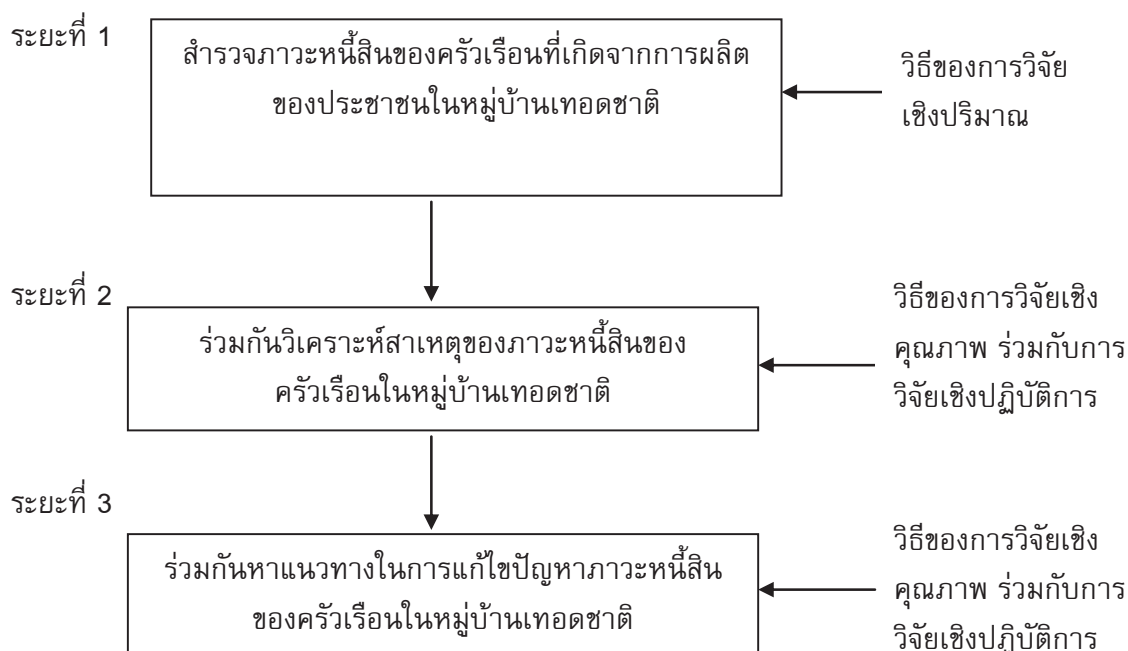
ระยะที่ 1 เป็นระยะร่วมกันสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 2 เป็นระยะร่วมกันหาวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต โดยใช้วิธีการของการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การจัดการสนทนากลุ่ม ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 3 เป็นระยะร่วมกันหาแนวทางในการจัดการกับปัญหาหนี้สินครัวเรือน ซึ่งจะใช้วิธีวิจัยของงานวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

สำหรับวิธีการศึกษาจำแนกตามระยะที่ดำเนินงานนั้นดังที่ปรากฏในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 ระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษาจำแนกตามระยะการดำเนินงาน

วิธีการศึกษาระยะที่ 1

ในการดำเนินงานระยะที่ 1 ซึ่งเป็นระยะร่วมกันสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตนั้น คณะวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการสำรวจ (survey) ข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ เนื่องจากข้อคำถามสำหรับภาวะหนี้สินนั้นชาวบ้านไม่สามารถตอบได้เองจึงต้องใช้วิธีให้พนักงานสัมภาษณ์ที่ได้รับการฝึกอบรมจากคณะวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์

ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้นได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว หรือสมาชิกครัวเรือนคนอื่นของทุกครัวเรือนที่อาศัยในหมู่บ้านเทอดชาติ จำนวน 41 ครัวเรือน โดยครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านเทอดชาตินั้นมีทั้งสิ้น 42 ครัวเรือน แต่ในช่วงเวลาเดือนสิงหาคม 2554 ที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลนั้นปรากฏว่ามีอยู่เพียง 41 ครัวเรือนเท่านั้น

สำหรับเครื่องมือคือแบบสัมภาษณ์นั้นเป็นแบบสัมภาษณ์ที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยประเด็นเนื้อหาที่ปรากฏในแบบสัมภาษณ์มีดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน
2. สภาพการผลิตและค่าใช้จ่ายของครัวเรือน
3. ภาวะหนี้สินและสภาพปัญหาทางการผลิตและการเงิน

แผนภาพที่ 1 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลระยะที่ 1

เมื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่แล้ว คณะวิจัยได้นำแบบสอบถามจำนวน 41 ชุดนั้นมาลงรหัสและป้อนข้อมูลเข้าระบบคอมพิวเตอร์ จากนั้นใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ โดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ จำนวน (Frequency) ร้อยละ (Percentile) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในการพรรณนาข้อมูล

วิธีการศึกษาระยะที่ 2

สำหรับการดำเนินงานระยะที่ 2 ที่ต้องการรวบรวมสาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินของครัวเรือนบ้านเทอดชาตินั้น คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการจัดเวทีนำเสนอผลการสำรวจปัญหาหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตให้กับชาวบ้านเทอดชาติได้รับฟังและตรวจสอบข้อมูล พร้อมกับร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต โดยจัดขึ้นในช่วงเดือนกันยายน 2554 ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านเทอดชาติ ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลระยะที่ 2

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดเวทีประชุมคือ แนวคำถาม (Interview guideline) ที่มีประเด็นในการพูดคุยดังนี้

1. ครั้วเรือนในหมู่บ้านทอดชาติเป็นหนี้ในเรื่องใด
2. ท่านคิดว่าปัญหาหนี้สินครั้วเรือนจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติเกิดจากสาเหตุใด

วิธีการศึกษาระยะที่ 3

สำหรับการดำเนินงานระยะที่ 3 นั้นเป็นการจัดประชุมเพื่อหาแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินของครั้วเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ

1. ท่านคิดว่าจะมีแนวทาง / วิธีการในการจัดการกับภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิตได้อย่างไร
2. ท่านมีความต้องการให้หน่วยงาน/องค์กรใดเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องใดบ้าง

แผนภาพที่ 3 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลระยะที่ 3

ผลที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละช่วงระยะเวลา (แบ่งเป็นรายเดือน)

เนื่องจากการวิจัยนี้มีระยะเวลาดำเนินการเพียง 4 เดือน นับจากการลงนามในสัญญา ดังนั้นเพื่อให้ เกิดการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะผู้วิจัยจึงได้จัดทำตารางช่วงเวลา กิจกรรม และผลที่คาดว่าจะ ได้รับในแต่ละเดือน ดังที่ปรากฏในตารางนี้

ตารางกิจกรรมและผลที่คาดว่าจะได้รับจำแนกตามเดือนนั้นจากวันลงนามในสัญญา

เดือนที่	กิจกรรม (activities)	ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ (outputs)
เดือนที่ 1	1.1 ศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาวะหนี้สิน รวมถึงวิธีการวัดภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาวะหนี้สิน รวมถึงวิธีการวัดภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต เพื่อนำมาจัดทำเป็นแบบสอบถามภาวะหนี้สินของประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ
	1.2 ประชุมกลุ่มย่อยคณะวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการและร่วมกันวางแผนการทำงานในพื้นที่	คณะวิจัยเกิดความเข้าใจร่วมกันในวัตถุประสงค์ของโครงการและได้แผนการทำงานในพื้นที่
	1.3 ลงพื้นที่หมู่บ้านทอดชาติเพื่อทำความเข้าใจกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้แทนประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ	ภาคีที่เกี่ยวข้องเกิดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการ
เดือนที่ 2	2.1 ลงพื้นที่สำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ข้อมูลภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต
	2.2 วิเคราะห์ผลการสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ได้ผลการวิเคราะห์สาเหตุของภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิต
เดือนที่ 3	3.1 จัดเวทีนำเสนอผลการสำรวจปัญหาหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต พร้อมร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาภาวะหนี้สินครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต	ภาคีที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ภาวะหนี้สินของหมู่บ้านของประชาชนในหมู่บ้าน ได้ผลการวิเคราะห์สาเหตุของภาวะหนี้สินที่เกิดจากการผลิต
	3.2 จัดประชุมกลุ่มย่อยหาแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ	ได้แนวทางการจัดการภาวะหนี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านทอดชาติ
เดือนที่ 4	4.1 จัดเวทีนำเสนอร่างแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินในหมู่บ้านทอดชาติให้กับภาคีที่เกี่ยวข้อง	ได้ความเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการภาวะหนี้สิน
	4.2 ประชุมกลุ่มย่อยคณะวิจัยเพื่อสรุปผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงาน	ได้ผลการดำเนินงานและบทเรียนที่สถาบันการศึกษาได้รับจากการทำงานในพื้นที่
	4.3 จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ 3

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเชิงพื้นที่ : กรณีศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำดวย จังหวัดพิษณุโลก

3.1 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านเทอดชาติ

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านเทอดชาติ ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 5 ส่วน คือ

1) ประวัติชุมชน/การตั้งถิ่นฐาน

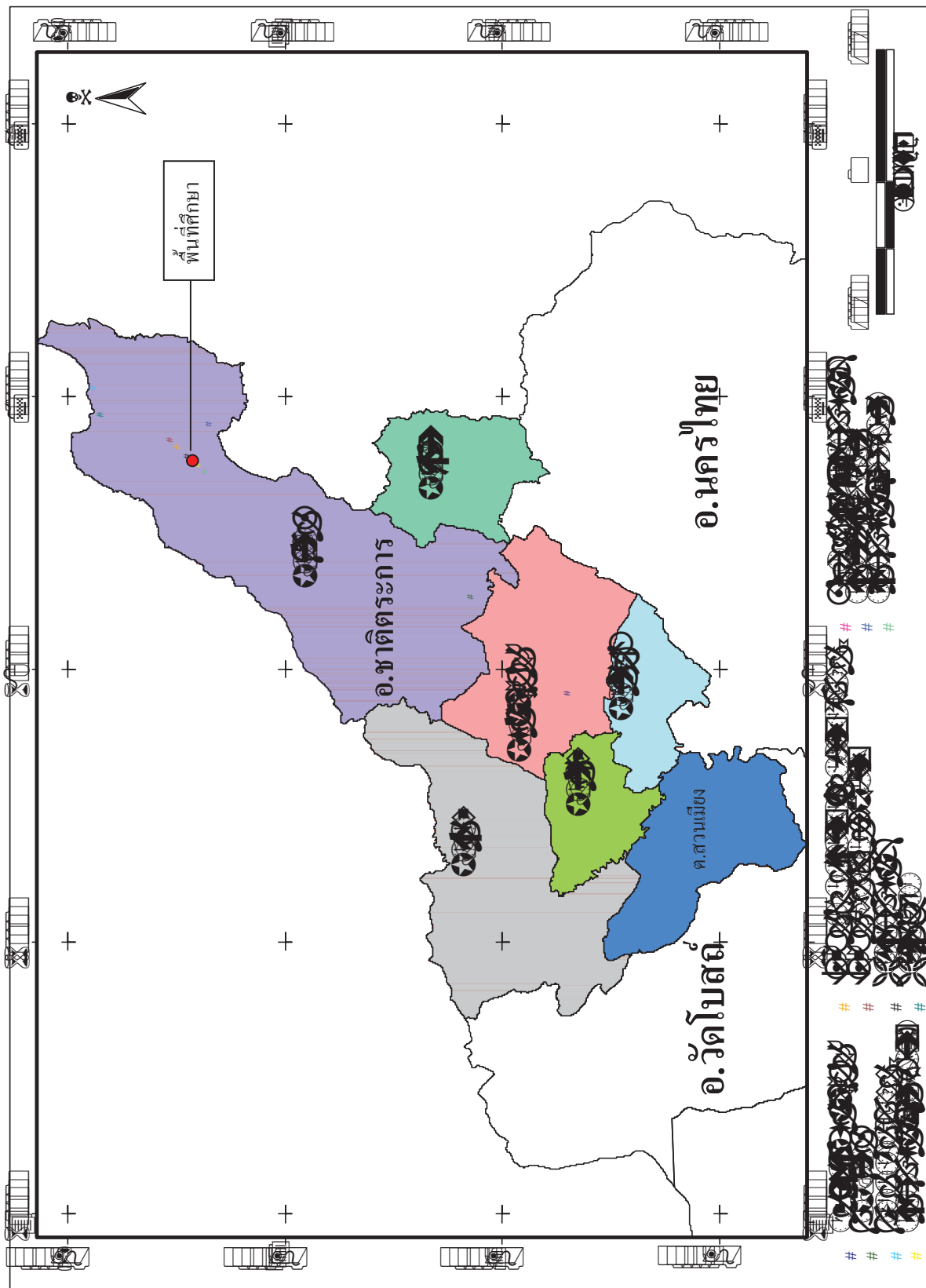
สมรภูมิบ้านร่มเกล้า อำเภอลำดวย จังหวัดพิษณุโลก เป็นการระหว่างประเทศไทยและประเทศลาว ณ บริเวณบ้านร่มเกล้า ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 จากการสู้รบอย่างหนักต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน ทำให้เกิดการสูญเสียอย่างมาก ทั้งฝ่ายไทยและลาว และนับเป็นการสูญเสียชีวิตทหารมากที่สุดในการรบของไทยเท่าที่เคยมีมา

การรบสิ้นสุดลงเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 หลังจากฝ่ายไทยได้ใช้กองทัพอากาศโจมตีเข้าไปในดินแดนลาว 30 – 40 กิโลเมตร และฝ่ายลาวโดย นายไกรสอน พมวิหาร นายกรัฐมนตรี ได้เจรจายกหยุดยิงเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 และเสนอให้ถอนกำลังของทั้งสองฝ่ายออกจากกันเป็นระยะ 3 กิโลเมตร (สมรภูมิรบบ้านร่มเกล้า สืบค้น <http://th.wikipedia.org/wiki> วันที่ 13 มกราคม 2555)

ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชประสงค์ส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ ร่วมกับกองทัพ ได้สนับสนุนให้มีการตั้งหมู่บ้านราษฎรอาสาสมัครป้องกันตนเองชายแดน โดยอพยพประชาชนที่ไม่มีที่ทำกินและทหารปลดประจำการ มาตั้งหมู่บ้านเพื่อเป็นแสดงถึงแนวเขตประเทศไทย และหมู่บ้านเทอดชาติก็เป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านที่ได้รับการจัดตั้งตามยุทธการทางทหาร โดยรัฐได้จัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ 15 ไร่ พร้อมบ้านหนึ่งหลัง และมีโครงการส่งเสริมอาชีพจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุนราษฎรในพื้นที่

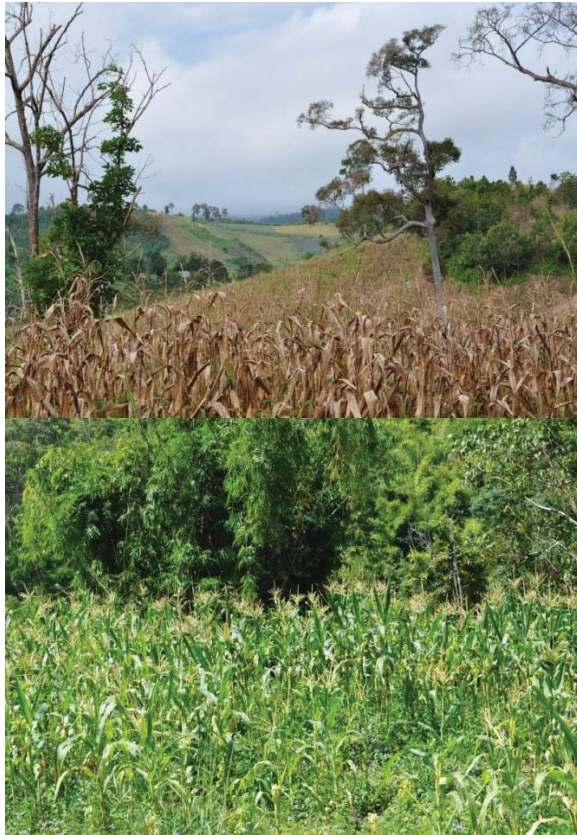
2) ลักษณะประชากรและสังคมวัฒนธรรม

เนื่องจากเป็นหมู่บ้านจัดตั้งในปีพ.ศ. 2531 จึงได้มีการอพยพชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินจากหลายแห่งทั่วประเทศจากการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และได้มีการอพยพประชาชนมาอยู่ในหมู่บ้านแถบนี้ ได้แก่ บ้านเทอดชาติ บ้านรักไทย บ้านชานาญจัญ บ้านหมื่นแสง บ้านนุชเทียน ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านมาจากหลายวัฒนธรรม เช่น อีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือ และส่วนหนึ่งจากการปลดประจำการของทหารที่สู้รบในสมรภูมิรบบ้านร่มเกล้า และให้มียู่ในหมู่บ้านดังกล่าว เพื่อเป็นแนวกันชนระหว่างชายแดนไทย-ลาว ทำให้หมู่บ้านเทอดชาติไม่มีวัฒนธรรมประจำถิ่นหรือประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เหมือนพื้นที่อื่นๆ

3) ลักษณะเศรษฐกิจ อาชีพ และรายได้

ประชาชนในหมู่บ้านมีอาชีพหลักที่สำคัญ คือ เกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ พืชที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด เสาวรส และผลไม้ เช่น เงาะ ส้ม อาชีพเสริม ได้แก่ การเลี้ยง สัตว์ และรับจ้าง

ภาพ 4 แสดงการปลูกข้าวโพดและการเตรียมดินเพื่อทำสวนผักในพื้นที่หมู่บ้านเทอดชาติ

4) ลักษณะกายภาพและสิ่งแวดล้อม

สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศมีแนวสันเขาวางแนวจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ยาวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะของพื้นที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและหุบเขาลอนลาด มีที่สันเขาและที่ลาดเชิงเขา แนวสันเขาของพื้นที่สำรวจเป็นส่วนหนึ่งของภูสอยดาว สูง 2,102 เมตร จากระดับทะเลปานกลาง นับเป็นยอดเขาสูงสุดที่ตั้งอยู่ตอนปลายของเทือกเขาหลวงพระบาง อันเป็นเขตกันพรมแดนประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ภาพ 5 แสดงลักษณะภูมิประเทศบริเวณรอบหมู่บ้านเทอดชาติ

สภาพภูมิอากาศ

อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี วัดได้ 18.5 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิต่ำสุดในเดือนมกราคม 10.16 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน 28.85 องศาเซลเซียส

ค่าปริมาณน้ำฝนของสถานีตรวจวัดอากาศฯ กรมวิชาการเกษตร มีน้ำปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,264.3 มิลลิเมตร/ปี

สภาพทางธรณีวิทยา และสภาพดิน

ลักษณะทางธรณีวิทยา ประกอบด้วยหินทรายชุดโคราช (Khorat Group) ที่เกิดขึ้นในช่วงกลางของยุคครีเทเชียส (Cretaceous) โครงสร้างดังกล่าวเป็นหินทรายเนื้อละเอียด มีสีน้ำตาลอ่อน สีน้ำตาลแกมแดงและสีแดง และยังประกอบด้วยหินตะกอน (Siltstone) หินดินดาน (Shale) หินปูน (Lime conglomerate) รูปแบบการวางชั้นเฉียงระดับ (Cross Bedding) ลักษณะเนื้อหิน (Texture) เป็นเม็ดตะกอนขนาดทรายละเอียด ผุร่อนง่าย

พิจารณาความลาดเทโดยรวมจะเป็นแบบโค้งนูน หากพิจารณาเป็นส่วนย่อยจะพบว่าความลาดเขามีลักษณะสม่ำเสมอบริเวณบริเวณยอดเขา บริเวณที่ลาดชันเชิงชันและบริเวณที่ลาดเชิงเขาวัดภูตันกำเนิดของดินในพื้นที่ เป็นดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินทราย สีน้ำตาลแกมแดง เนื้อละเอียด แบ่งออกเป็น

1. ดินบนที่ลาดเชิงเขา เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินที่อยู่กับที่และจากการผุพังสลายตัวอยู่กับที่ของชั้นหินเชิงเขา ส่วนใหญ่ระบายน้ำได้ดี มีความสามารถในการอุ้มน้ำน้อย เกิดการกัดเซาะพังทลายได้ง่ายหากพื้นที่ถูกแผ้วถางบุกรุก

2. ดินบนที่ลาดชันเชิงชัน (Slope Complex) พบบริเวณไหล่เขาที่มีความลาดชันหน้าดินค่อนข้างตื้น ปะปนด้วยก้อนหิน มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ สภาพดังกล่าวพบกระจายอยู่บริเวณทิศตะวันตกของพื้นที่

3. ดินที่ลาดบนยอดเขา เกิดจากการสลายตัวของวัตถุหินต้นกำเนิดพวกหินทราย ดินส่วนใหญ่จึงเป็นดินทราย

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หมู่บ้านเทอดชาติ ตั้งอยู่ใกล้อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ ปกคลุมไปด้วยป่าธรรมชาติที่สวยงาม เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงชัน บางจุดสูงจากระดับน้ำทะเล 1,600 เมตร เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศลาว ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของชาติ มีจุดเด่นที่น่าสนใจเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม ได้แก่ น้ำตก 5 ชั้น ชื่อว่า ภูสอยดาว มีเนื้อที่กว้าง 1,000 ไร่ มีความสวยงามมากและพื้นที่ใกล้เคียงยังมีสภาพป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ (ภูสอยดาว สืบค้น [Error! Hyperlink reference not valid.](#) 15 มกราคม 2555)

สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินมีลักษณะ ดังนี้ (ศูนย์รวมพรรณไม้บ้านร่มเกล้า ในพระราชดำริ, 2547)

1. พื้นที่ป่าไม้ มีสภาพเป็นป่าค่อนข้างสมบูรณ์พบ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงทำให้สภาพป่าถูกบุกรุกน้อย

2. พื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย เป็นสภาพพื้นที่ที่ถูกแผ้วถาง เพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจและเป็นพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งบ้านเทอดชาติ รวมทั้งพื้นที่จัดการที่ดินทำกิน โดย

หน่วยงานของรัฐ พืชส่งเสริมที่ได้ทำการเพาะปลูก ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด เสารส ผัก ผลไม้ (ส้มเงาะ น้อยหน่า) และยางพารา

3. สวนป่า พื้นที่ป่าฟื้นฟูสภาพและแปลงป่าไม้ใช้สอย เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงหรืออยู่ในแนวพื้นที่สำรวจของหน่วยงานของรัฐ

5) ลักษณะผู้นำชุมชน/กลุ่ม องค์การ

ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายประยูร สามเกษร ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2550-ปัจจุบัน กลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้าน คือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผักพื้นบ้านเทอดชาติ กลุ่มไม้กวาด เป็นต้น

3.2 ผลการสำรวจภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตของหมู่บ้านเทอดชาติ

ผลการศึกษาเชิงปริมาณนั้นมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการศึกษาสภาพการผลิตทางการเกษตร สถานภาพทางเศรษฐกิจ และภาวะการเป็นหนี้ โดยเฉพาะหนี้สินจากการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก นั้น สามารถนำเสนอผลออกมาเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

ส่วนที่ 2 สภาพการผลิตและค่าใช้จ่ายของครัวเรือน

ส่วนที่ 3 ภาวะหนี้สินและสภาพปัญหาทางการเงิน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

การสำรวจครั้งนี้เป็นการสำรวจข้อมูลทางด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ตลอดจนภาวะหนี้สิน และตัวแปรอื่นๆที่เกี่ยวข้องของประชากร ที่อาศัยในหมู่บ้านเทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก เป็นการสำรวจจากจำนวนครัวเรือนที่อาศัยในหมู่บ้าน ณ วันที่สำรวจทั้งหมด จำนวน 41 ครัวเรือน¹ การสำรวจเป็นในลักษณะการสัมภาษณ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสัมภาษณ์จากหัวหน้าครัวเรือน

จากการสำรวจในเรื่องข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ดังตารางที่ 1- 4 พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์เป็นเพศชายและเป็นหญิงประมาณอย่างละครึ่งกล่าวคือเป็นเพศชาย 21 คนคิดเป็นร้อยละ 51 ที่เหลือเป็นเพศหญิง 20 คน คิดเป็นร้อยละ 48 ผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 42.5 มีอายุระหว่าง 41-50 ปี รองลงมาคือร้อยละ 25 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี ผู้ให้สัมภาษณ์เกินกว่าครึ่ง คือ 27 คน (ร้อยละ 65) มีสถานภาพสมรส รองลงมาคือสถานภาพโสด 5 คน (ร้อยละ 12) และที่เหลืออีก 9 คนมีสถานภาพอื่นๆ เช่น แยกกันอยู่ หม้าย และหย่าร้าง เมื่อถามถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทำให้ทราบว่าในหมู่บ้านเทอดชาติมีประชากรตามทะเบียนบ้านจำนวน 167 คน แต่มีประชากรที่อยู่อาศัยจริงจำนวน 135 คน โดยเฉลี่ยแล้ว 1 ครัวเรือนจะมีสมาชิกประมาณ 3 คน แม้ว่าบางครัวเรือนจะมีสมาชิกที่อยู่ประจำเพียงคนเดียว ในขณะที่บางครัวเรือนมีสมาชิกมากถึง 12 คน

¹ หมู่บ้านเทอดชาติมีจำนวน 42 ครัวเรือน ประกอบไปด้วยประชากรชายทั้งหมด 82 คน และประชากรหญิง 84 คน โดยเฉลี่ย 1 ครัวเรือนจะมีสมาชิกจำนวน 4 คน (ข้อมูลเพื่อการพัฒนารูปแบบ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย)

เมื่อสอบถามเพิ่มเติมในเรื่องจำนวนสมาชิกที่มีรายได้ พบว่าโดยประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้มีรายได้ประจำ ทั้งนี้แต่ละครอบครัวจะมีสมาชิก 1 คนโดยเฉลี่ยที่กำลังศึกษาอยู่

ในเรื่องระดับการศึกษาพบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (22 คน คิดเป็นร้อยละ 53.7) รองลงมาจำนวน 10 คน (หรือร้อยละ 24.4) จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และมี 4 คน (หรือร้อยละ 9.8) ที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยคุณสมบัติของผู้ให้สัมภาษณ์ก็จะมีสถานภาพการศึกษาในลักษณะเดียวกัน คือ ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลาย (6 คน คิดเป็นร้อยละ 18.8) รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษา (11 คน คิดเป็นร้อยละ 34.4) ส่วนระดับการศึกษาของสมาชิกคนอื่นพบว่าระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกคนอื่นคือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (หรือ ปวช.) (19 คน คิดเป็นร้อยละ 47.5) รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (7 คน หรือร้อยละ 17.5) มีเพียง 6 คนที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา เมื่อพิจารณาในภาพรวมสรุปได้ว่าประชากรในหมู่บ้านเทอดชาติมีการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนปลายหรือมากกว่า มีประชากรเพียง 3 คนเท่านั้นที่ไม่ได้เรียนหนังสือ ในขณะที่มีประชากรจำนวน 12 คน (หรือร้อยละ 10.6) ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ซึ่งประชากรในกลุ่มนี้คือกลุ่มประชากรที่เป็นบุตร หลานของหัวหน้าครัวเรือนนั่นเอง (ตารางที่ 5)

ประชากรในหมู่บ้านเทอดชาติโดยทั่วไปจะมีที่พักที่เป็นแบบถาวร คือ มีลักษณะเป็นบ้านไม้ 29 คน และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ 11 คน มีเพียงคนเดียวที่ตอบว่าอาศัยในเพิงพักชั่วคราว (ตารางที่ 6) และจากตารางที่ 7 พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 61 (หรือ 25 ครัวเรือน) ได้รับที่ดินจัดสรรจากรัฐบาล โดยสร้างบ้านเองในที่ดินจัดสรรนั้น ที่เหลืออีก 8 คน ตอบว่าเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินเอง และ 7 คนตอบว่าเป็นเจ้าของบ้านบนที่ดินสาธารณะ และมีเพียง 1 คนที่อยู่อาศัยกับบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง เมื่อพิจารณาในด้านทรัพย์สินที่ครัวเรือนมีในครอบครองพบว่าเกินกว่าครึ่งของครัวเรือนทั้งหมดมี เตาหุงต้ม ตู้เย็น เตารีดไฟฟ้า พัดลม โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีโอ/ซีดี เครื่องซักผ้า โทรศัพท์เคลื่อนที่ และรถจักรยานยนต์ อีกทั้งยังพบว่า มี 5 ครัวเรือนที่มีเครื่องคอมพิวเตอร์ 6 ครัวเรือนมีรถยนต์ส่วนบุคคล และ 3 ครัวเรือนที่มีรถบรรทุกเล็ก/ปิกอัพ/รถตู้ มีเพียงครัวเรือนเดียวที่มีรถเกียร์หรือรถไถ (ตารางที่ 8)

อาชีพหลักของครัวเรือนในหมู่บ้านเทอดชาติ คือ ทำไร่ (19 ครัวเรือน หรือร้อยละ 46) รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป (13 ครัวเรือน หรือร้อยละ 31.7) ส่วนที่เหลือทำงานในโครงการภาครัฐ 4 ครัวเรือน เป็นข้าราชการหรือพนักงานภาครัฐหรือรัฐวิสาหกิจ 3 ครัวเรือน ทำนา 1 ครัวเรือน และ ทำสวน 1 ครัวเรือน โดยผู้ที่ทำงานและสร้างรายได้หลักให้กับครัวเรือนคือพ่อบ้าน (33 คน) มีแม่บ้านเพียง 7 คน และบุตร/ธิดาอีก 4 คน ที่ทำงานเป็นเสาหลักของครอบครัว อาชีพรองของครัวเรือนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ทำไร่ รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป ทำนา ค้าขาย หาของป่า และช่วยงานในโครงการภาครัฐ โดยผู้ที่ทำอาชีพเสริมเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นกลุ่มแม่บ้าน (ตารางที่ 9)

ในเรื่องสวัสดิการภาครัฐที่ได้รับ (ตารางที่ 10) พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 39 คน ตอบว่าได้รับสวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง) และ 1 คน ตอบว่าใช้สวัสดิการประกันสังคมหรือกองทุนทดแทน มี 5 คนที่ตอบว่าใช้สวัสดิการข้าราชการหรือรัฐวิสาหกิจ สำหรับบัตรสงเคราะห์อื่นๆพบว่ามี 2 คนที่ได้รับสวัสดิการจากบัตรผู้สูงอายุ และ 1 คน มีบัตรผู้พิการ เป็นต้น เมื่อสอบถามในเรื่องการเป็นผู้นำชุมชนและการจัดตั้งกลุ่ม (ตารางที่ 11 และ 12) พบว่ามี 1 คน เป็น อสม. 1คนเป็นผู้ใหญ่บ้าน 1 คนเป็นกรรมการหมู่บ้าน และ1 คนเป็นเกษตรหมู่บ้านแล้ว ส่วนในเรื่องสมาชิกกลุ่มอาชีพ เป็นที่น่าสนใจว่ามีกลุ่มอาชีพที่ค่อนข้างหลากหลาย โดยกลุ่มอาชีพที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือกลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ รองลงมาคือทอผ้า เพอร์นิเจอร์ และไม้กวาดตามล้าดับ

ตารางที่ 1 ข้อมูลเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	21	51.22
หญิง	20	47.78
รวม	41	100

ตารางที่ 2 อายุของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศ

หน่วย: คน

อายุ	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
11 – 20	0(0%)	0(0%)	0(0%)
21 – 30	2(10%)	3(15%)	5(12.5%)
31 – 40	4(20%)	1(5%)	5(12.5%)
41 – 50	6(30%)	11(55%)	17(42.5%)
51 – 60	7(35%)	3(15%)	10(25%)
61 - 70	1(5%)	1(5%)	6(15%)
71 – 80	0(0%)	1(5%)	1(2.5%)
รวม	20	20	40 (100%)*

*1 คนไม่ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องอายุ (แบบสอบถามหมายเลข 5)

ตารางที่ 3 ข้อมูลด้านสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

หน่วย: คน

สถานภาพสมรส	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
โสด	4(19.05%)	1(5%)	5(12.19%)

สถานภาพสมรส	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
สมรส	13(61.9%)	14(70%)	27(65.85%)
แยกกันอยู่	0(0%)	1(5%)	1(2.44%)
หม้าย	0(0%)	3(15%)	3(7.32%)
หย่า	3(14.29%)	0(0%)	3(7.32%)
อื่นๆ	1(4.76%)	1(5%)	2(4.88%)
รวม	21	20	41

ตารางที่ 4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามสมาชิกที่อยู่ประจำและสมาชิกที่มีรายได้

หน่วย: คน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	ค่ากลาง (คน)	จำนวนคน ตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด (คน)	ค่าสูงสุด (คน)
สมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน (ตามทะเบียนบ้าน)	3	41	2.42	1	12
สมาชิกที่อยู่ประจำ (อาศัยไม่น้อยกว่า 6 เดือนในรอบ 1 ปี)	3	41	1.97	1	9
สมาชิกที่อยู่ประจำและมีรายได้ สม่ำเสมอ	1.5	32	0.86	1	4
สมาชิกที่อยู่ประจำและมีรายได้บ้างแต่ ไม่สม่ำเสมอ	1	19	0.86	1	4
สมาชิกที่อยู่ประจำและกำลังศึกษาอยู่	1	18	1.04	1	4
สมาชิกที่อยู่ประจำและไม่ได้ทำอะไร	1	14	0.51	1	2

ตารางที่ 5 ระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

ระดับการศึกษา	ผู้ตอบแบบสอบถาม			รวม
	ผู้ตอบแบบสอบถาม	คู่สมรส	สมาชิกใน ครัวเรือน	
ไม่ได้เรียนหนังสือ	1(2.44%)	2 (6.25%)	0 (0%)	3(2.65%)
ประถมต้น	2(4.88%)	1 (3.13%)	0 (0%)	3(2.65%)
ประถมปลาย	22 (53.66%)	17 (53.13%)	6 (15%)	45(39.82%)
มัธยมต้น	5 (12.19%)	5 (15.63%)	4 (10%)	14(12.39%)
มัธยมปลาย หรือ ปวช.	5 (12.19%)	6 (18.75%)	19 (47.5 %)	30(26.55%)

ระดับการศึกษา	ผู้ตอบแบบสอบถาม			รวม
	ผู้ตอบแบบสอบถาม	คู่สมรส	สมาชิกในครัวเรือน	
ปวส. อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	1(2.44%)	0 (0%)	2 (5%)	3(2.65%)
ปริญญาตรี	4 (9.76%)	1 (3.13%)	7 (17.5%)	12(10.62%)
สูงกว่าปริญญาตรี	0 (0%)	0 (0%)	1 (2.5%)	1(0.88%)
อื่นๆ	1(2.44%)	0 (0%)	1 (2.5%)	2 (1.77%)
รวม	41	32	40	113 (100%)

ตารางที่ 6 ลักษณะที่อยู่อาศัย

หน่วย: คน

ลักษณะที่อยู่อาศัย	จำนวน (หลัง)	ร้อยละ
บ้านไม้	29	70.73
บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้	11	26.83
บ้านตึก	0	0
เพิงพักชั่วคราว	1	2.44
อื่นๆ	0	0
รวม	41	100

ตารางที่ 7 สถานภาพการครอบครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน

หน่วย: คน

สถานภาพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน	8	19.51
เป็นเจ้าของบ้านบนที่ดินสาธารณะ	7	17.07
อยู่อาศัยกับบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง	1	2.44
ได้รับที่ดินที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาล โดยสร้างบ้านเอง	25	60.98
รวม	41	100

ตารางที่ 8 แสดงการเป็นเจ้าของทรัพย์สินของครัวเรือน

หน่วย: คน

ทรัพย์สิน	จำนวนทรัพย์สิน					สภาพ	
	ค่ากลาง (ชิ้น)	จำนวน คนตอบ	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด (ชิ้น)	ค่าสูงสุด (ชิ้น)	ใช้ได้ดี (ชิ้น)	ใช้ได้แต่ไม่ดี (ชิ้น)
เตาหุงต้ม	1	33	0.38	1	3	33(100%)	0(0%)

ทรัพย์สิน	จำนวนทรัพย์สิน					สภาพ	
	ค่ากลาง (ชิ้น)	จำนวน คนตอบ	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด (ชิ้น)	ค่าสูงสุด (ชิ้น)	ใช้ได้ดี (ชิ้น)	ใช้ได้แต่ไม่ ดี(ชิ้น)
เตาอบไมโครเวฟ	1	5	0	1	5	4(80%)	1(20%)
กระติกต้มน้ำไฟฟ้า	1	19	0	1	1	19(100%)	0(0%)
ตู้เย็น	1	38	0	1	1	37 (97.37%)	1(2.63%)
เตารีดไฟฟ้า	1	26	0	1	1	26(100%)	0(0%)
พัดลม	1	33	0.64	1	3	33(100%)	0(0%)
วิทยุ	1	15	0	1	1	15(100%)	0(0%)
โทรทัศน์	1	39	0.38	1	3	39(100%)	0(0%)
เครื่องเล่นวีดีโอ/ซีดี	1	26	0	1	1	25 (96.15%)	1(3.85%)
เครื่องซักผ้า	1	29	0.26	1	2	28 (96.55%)	1(3.45%)
เครื่องปรับอากาศ	0	0	0	0	0	0(0%)	0(0%)
เครื่องทำนําร้อน/ นํ้าอุ่นในห้องนํ้า	1	1	0	1	1	1(100%)	0(0%)
เครื่องคอมพิวเตอร์	1	5	0	1	1	5(100%)	0(0%)
โทรศัพท์บ้าน	1	2	0	1	1	2(100%)	0(0%)
โทรศัพท์เคลื่อนที่	1	29	1.06	1	5	25 (86.21%)	4(13.79%)
รถจักรยาน	1	11	1.21	1	5	9 (81.82%)	2(18.18%)
รถจักรยานยนต์	1	34	0.39	1	2	33 (97.06%)	1(2.94%)
รถยนต์ส่วนบุคคล	1	6	0	1	1	6(100%)	0(0%)
รถบรรทุกเล็ก/ปิกอัพ/ รถตู้	1	3	0	1	1	3(100%)	0(0%)
รถอีแต่นหรืออื่นๆ ประเภทเดียวกัน	0	0	0	0	0	0(0%)	0(0%)
รถเกี่ยวหรือรถไถ	1	1	0	1	1	1(100%)	0(0%)
เรือพายหรือเรือยนต์	0	0	0	0	0	0(0%)	0(0%)

ตารางที่ 9 อาชีพหลักและรองของครัวเรือน

หน่วย: คน

อาชีพหลักของครัวเรือน	ผู้ที่มีรายได้ของครัวเรือน				รวม
	พ่อบ้าน	แม่บ้าน	บุตร/ธิดา	อื่นๆ	
ผู้ที่มีรายได้หลักของครัวเรือน					
ทำนา	1(3.33%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	1(2.44%)
ทำไร่	13(43.33%)	3(42.86%)	3(75.00%)	0(0%)	19(46.34%)
ทำสวน	1(3.33%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	1(2.44%)

อาชีพหลักของครัวเรือน	ผู้ที่มีรายได้ของครัวเรือน				รวม
	พ่อบ้าน	แม่บ้าน	บุตร/ธิดา	อื่นๆ	
รับจ้างทั่วไป	9(30.00%)	3(42.86%)	1(25.00%)	0(0%)	13(31.71%)
ข้าราชการ/พนักงานภาครัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ	2(6.67%)	1(14.29%)	0(0%)	0(0%)	3(7.32%)
ช่วยงานโครงการภาครัฐ	4(13.33%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	4(9.76%)
อื่นๆ	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
รวม	33	7	4	0	41(100%)
ผู้ที่มีรายได้รองของครัวเรือน					
ทำนา	2(13.3%)	2(10.53%)	0(0%)	0(0%)	4(10.53%)
ทำไร่	4(26.67%)	6(31.58%)	1(50%)	1(50%)	12(31.58%)
ทำสวน	1(6.67%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	1(2.63%)
ประมงหรือปศุสัตว์	0(0%)	1(5.26%)	0(0%)	0(0%)	1(2.63%)
รับจ้างทั่วไป	4(26.67%)	6(31.58%)	0(0%)	1(50%)	11(28.95%)
พนักงานเอกชน	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
ข้าราชการ/พนักงานภาครัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
เจ้าของธุรกิจ/ค้าขาย	1(6.67%)	1(5.26%)	1(50%)	0(0%)	3(6.67%)
หาของป่า	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
ช่วยงานโครงการภาครัฐ	2(13.3%)	1(5.26%)	0(0%)	0(0%)	3(6.67%)
อื่นๆ	1(6.67%)	2(10.53%)	0(0%)	0(0%)	3(6.67%)
รวม	15	19	2	2	38(100%)

ตารางที่ 10 สวัสดิการที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับ

หน่วย: คน

สวัสดิการ	การมีหรือไม่มี		รวม
	มี	ไม่มี	
สวัสดิการข้าราชการหรือข้าราชการบำนาญ/ รัฐวิสาหกิจ	5(12.2%)	36(87.8%)	41(9.09%)
สวัสดิการประกันสังคม/กองทุนเงินทดแทน	1(2.44%)	40(97.56%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง)	39(95.12%)	2(4.88%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตร สปร. (บัตรผู้นำชุมชน/อสม.)	5(12.2%)	36(87.8%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตร สปร. (บัตรเด็กอายุ 0-12 ปี/ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น)	1(2.44%)	40(97.56%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตร สปร. (บัตรผู้สูงอายุ)	2(4.88%)	39(95.12%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตร สปร. (บัตรผู้พิการ)	1(2.44%)	40(97.56%)	41(9.09%)
สวัสดิการจากบัตร สปร. (บัตรอื่นๆ)	1(2.44%)	40(97.56%)	41(9.09%)
สวัสดิการอื่นๆ	2(4.88%)	39(95.12%)	41(9.09%)

รวม	57	398	451(100%)
-----	----	-----	-----------

ตารางที่ 11 สถานภาพการเป็นผู้นำของผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

สถานภาพการเป็นผู้นำชุมชน	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เป็นผู้นำชุมชน	37	80.43
เป็น อสม.	1	2.44
เป็นผู้ใหญ่บ้าน	1	2.44
เป็นกรรมการหมู่บ้าน	1	2.44
เป็นเกษตรหมู่บ้าน	1	2.44
รวม	42	100

ตารางที่ 12 การเป็นสมาชิกกลุ่มที่ได้จัดตั้งในหมู่บ้านของผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

สมาชิกกลุ่ม	จำนวน	ร้อยละ
ทอผ้า	5	20
ดอกไม้ประดิษฐ์	7	28
ไม้ดอก	1	4
รักกล้า	1	4
เฟอร์นิเจอร์	3	12
ไม้กวาด	3	12
ทำไร่	1	4
หน่อไม้	1	4
ปักผ้า	1	4
เลี้ยงสัตว์	1	4
เกษตร	1	4
รวม	25	100

ส่วน 2 สภาพการผลิตและค่าใช้จ่ายของครัวเรือน

ในส่วนนี้จะเน้นไปที่การสอบถามในเรื่องสภาพการผลิตทางการเกษตร ปัญหาที่เกิดขึ้นรายได้ และค่าใช้จ่ายต่างๆของครัวเรือนในหมู่บ้านเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสถานะทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภาคการเกษตรของครัวเรือน จากการสำรวจพบว่าพืชที่ครัวเรือนปลูกจำแนกได้ประมาณ 4 ประเภทหลักๆ (ตารางที่ 13) คือ ข้าว (13คน หรือร้อยละ 21) ข้าวโพด (25 คน หรือ

ร้อยละ 40) ยางพารา (6 คน หรือร้อยละ 10) และเสาวรส (8 คน หรือร้อยละ 13) นอกจากนี้ยังพบว่ามีอีก 10 ครัวเรือน (16.13%) ที่ตอบว่าเพาะปลูกพืชผักสวนครัวและพืชอื่น ๆ ร่วมกัน

การผลิตสินค้าเกษตรมีทั้งการผลิตเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือน และผลิตเพื่อจำหน่าย จากตารางที่ 16 พบว่า ผู้ผลิตข้าวโพด 4 คนที่ปลูกไว้เพื่อการบริโภค และอีก 20 คนปลูกไว้เพื่อจำหน่าย โดยการจำหน่ายส่วนมากจะเป็นลักษณะที่มีพ่อค้ามาซื้อถึงที่ (17 คน) มีเพียง 2 รายที่ตอบว่าขายให้กับเจ้าแก้มในพื้นที่ และเพียงรายเดียวที่ตอบว่านำไปขายเองที่อื่น โดยผู้ผลิตยางพาราเกือบทั้งหมด (5 คน) ยังไม่มีการขายยางพาราในช่วงที่ไปสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพราะยังไม่มีผลผลิตเนื่องจากส่วนใหญ่แล้วทำการเพาะปลูกเป็นปีแรก สำหรับผู้ผลิตเสาวรสบุคคล จะนำผลผลิตไปขายหมด โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ มีเพียงรายเดียวที่นำผลผลิตเสาวรสบุคคลไปขายเองที่อื่น นอกจากนี้ยังพบอีกว่าในหมู่บ้านทอดชาติไม่มีการรวมกลุ่มทางการเกษตรหรือสหกรณ์ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการขายสินค้าทางการเกษตร (ตารางที่ 14)

ในเรื่องการได้รับการส่งเสริมพันธุ์พืช พบว่าเกษตรกรในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดไม่ได้มีการใช้พันธุ์ส่งเสริมการเพาะปลูกจากภาครัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกข้าว ข้าวโพด ยางพารา และเสาวรสบุคคล สำหรับการใช้ปุ๋ยธรรมชาติร่วมกับปุ๋ยเคมีพบว่ามีการใช้เกษตรกรที่ปลูกข้าว 2 คน (ร้อยละ 19) ปลูกข้าวโพด 4 คน (ร้อยละ 17) ยางพารา 1 คน (ร้อยละ 17) เสาวรสบุคคล 4 คน (ร้อยละ 44) ที่มีการใช้ปุ๋ยสองประเภทร่วมกัน (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 16 แสดงถึงสภาพการเพาะปลูก ต้นทุน และรายรับที่ได้จากการเพาะปลูกพืชต่าง พบว่าเกษตรกรที่ปลูกข้าว ส่วนใหญ่จะปลูกข้าวในที่ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาล และปลูกเป็นนาปี ได้ผลผลิตข้าวประมาณ 600 กก./ไร่ โดยเฉลี่ย ต้นทุนส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นคือต้นทุนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชประมาณ 1,200 บาท/ไร่ เมื่อพิจารณาในแง่ต้นทุนหมุนเวียนรวม (ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ ต้นทุนปุ๋ยเคมี ต้นทุนสารเคมี ต้นทุนค่าจ้าง ต้นทุนค่าเช่า และต้นทุนน้ำมันเชื้อเพลิง) และมูลค่าของผลผลิตที่ขายได้ต่อไร่ พบว่า เกษตรกรที่ปลูกข้าวจะขาดทุนประมาณ 200 บาทต่อไร่โดยเฉลี่ย สำหรับเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดนั้นพบว่าส่วนใหญ่ก็จะปลูกในพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาลเช่นกัน เกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดจะมีต้นทุนปุ๋ยเคมีและต้นทุนสารเคมีค่อนข้างมากประมาณร้อยละ 70 ของต้นทุนหมุนเวียนทั้งหมด อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดมีผลกำไรประมาณ 3,000 บาทต่อไร่โดยเฉลี่ย ในการปลูกยางพาราก็พบเช่นเดียวกันว่าเกษตรกรจะปลูกในพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐ จากการสัมภาษณ์มีเกษตรกรเพียงรายเดียวที่จำหน่ายยางพารา และไม่สามารถระบุต้นทุนและรายรับที่ขายได้ สำหรับเสาวรสบุคคลส่วนใหญ่จะเพาะปลูกในพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาลเช่นกัน ต้นทุนส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการซื้อเมล็ดพันธุ์ ต้นทุนปุ๋ยเคมี และต้นทุนค่าจ้างแรงงาน ทั้งนี้เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ขายได้โดยเฉลี่ยแล้วเกษตรกรจะยังได้กำไรประมาณ 1,600 บาทต่อไร่

เมื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพิ่มเติมจะพบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านทอดชาติจะมีรายได้จากการเพาะปลูกโดยเฉลี่ย 4,600 บาทต่อเดือน และคนที่ทำงานหลักด้านอื่นจะมีรายได้ประมาณ 4,200 บาท/เดือน (ตารางที่ 17) เมื่อมาพิจารณาเรื่องค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันดัง

แสดงไว้ในตารางที่ 19 พบว่าครัวเรือนแต่ละครัวเรือนจะมีค่าใช้จ่ายทั่วไปเพื่อใช้ในการอุปโภค และบริโภค 3,000 บาท/เดือน/ครัวเรือน หากแต่บางครัวเรือนที่ต้องมีค่าใช้จ่ายด้านอื่นเช่น ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน ค่ารักษาพยาบาล จะทำให้ครัวเรือนนั้นมีแนวโน้มที่จะมีปัญหาทางการเงิน และอาจจะต้องกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ (ตารางที่ 18)

เมื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติมในเรื่องสภาพปัญหาการผลิตทางการเกษตรพบว่าปัญหาที่เกษตรกรให้ความสำคัญมากที่สุดคือปัญหาการขาดแคลนแรงงาน (68%) ปัญหาอุทกภัย (68%) และที่น่าสนใจอีกประการคือปัญหาสุขภาพที่เกษตรกรจำนวน 17 คน (ร้อยละ 45) ตอบว่ามีปัญหาระดับมาก (ตารางที่ 19) แต่เมื่อถามว่าถ้าให้เลือกข้อเดียวว่าปัญหาด้านไหนสำคัญที่สุดในการทำเกษตร (ตารางที่ 20) เกษตรกรกลับให้ความสำคัญทางด้านรายรับ (ราคากลางตกต่ำ) และรายจ่าย (ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูง) มากที่สุด จากเกษตรกร 37 คน มี 13 คนให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตสูงมากที่สุด และอีก 12 คนให้ความสำคัญกับปัญหาราคากลางตกต่ำมากที่สุด

ตารางที่ 13 พืชที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้เพาะปลูกในปัจจุบัน

หน่วย: คน

พืช	การเพาะปลูก		รวม
	คนปลูก	คนไม่ปลูก	
ข้าว	13 (20.97 %)	28 (19.58%)	41
ข้าวโพด	25 (40.32%)	16 (11.19%)	41
ยางพารา	6 (9.68%)	35 (24.48%)	41
เสาวรส	8 (12.9%)	33 (23.08%)	41
อื่นๆ	10 (16.13%)	31 (21.67%)	41

หมายเหตุ อื่นๆ หมายถึง ปลูกพืชผักสวนครัวและพืชอื่นๆรวมกัน

ตารางที่ 14 ลักษณะการขายผลผลิตของเกษตรกรผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

ชนิดของผลผลิต	ลักษณะของการขายผลผลิต						รวม
	ไม่ขาย	กลุ่มสหกรณ์/กลุ่มเกษตรกร	เก็บไว้ในพื้นที่	มีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่	นำไปขายเองที่อื่น	ขายล่วงหน้าหรือตกเขียว	
ข้าว	12 (54.55%)	0(0%)	0(0%)	9(40.91%)	1(4.54%)	0(0%)	22 (31.43%)
ข้าวโพด	4 (16.67%)	0(0%)	2(8.33%)	17(70.83%)	1(4.17%)	0(0%)	24 (34.29%)
ยาง	5(83.33%)	0(0%)	0(0%)	1(16.67%)	0(0%)	0(0%)	6

ชนิดของ ผลผลิต	ลักษณะของการขายผลผลิต						รวม
	ไม่ขาย	กลุ่ม สหกรณ์/ กลุ่ม เกษตรกร	เอ้าแกใน พื้นที่	มีพ่อค้ามารับ ซื้อถึงที่	นำไปขาย เองที่อื่น	ขาย ล่วงหน้า หรือตก เขียว	
							(8.57%)
เสาวรส	0(0%)	0(0%)	1(1.11%)	7(77.78%)	1(11.11%)	0(0%)	9 (12.86%)
อื่นๆ	2(22.22%)	0(0%)	0(0%)	7(77.78%)	0(0%)	0(0%)	9 (12.86%)
รวม	23	0	3	41	3	0	70

ตารางที่ 15 ลักษณะการใช้พันธุ์ส่งเสริมเพาะปลูกและการใช้ปุ๋ยธรรมชาติร่วมกับปุ๋ยเคมี

หน่วย: คน

ชนิดของผลผลิต	การใช้พันธุ์ส่งเสริมเพาะปลูก		ใช้ปุ๋ยธรรมชาติร่วมกับปุ๋ยเคมี	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
ข้าว	1(9.09%)	10(90.91%)	2(18.18%)	9(81.82%)
ข้าวโพด	1(4.55%)	21(95.45%)	4(17.39%)	19(82.61%)
ยาง	2(3.33%)	4(6.67%)	1(16.67%)	5(83.33%)
เสาวรส	2(22.22%)	7(77.78%)	4(44.44%)	5(55.56%)
อื่นๆ	1(14.29%)	6(85.71%)	2(25%)	6(75%)
รวม	7	48	13	44

ตารางที่ 16 สภาพการเพาะปลูกและค่าใช้จ่ายภาคครัวเรือนของเกษตรกร

รายการหลัก	สภาพของผลผลิต				
	ค่ากลาง (ไร่)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
ข้าว					
เนื้อที่เพาะปลูก ทั้งหมด (ไร่)	7.62	13	5.71	1	15
เนื้อที่ที่เป็นของตัวเอง (ไร่)	15	1	0	15	15
เนื้อที่เช่า (ไร่)	0	0	0	0	0
ที่รัฐบาลจัดสรรให้ (ไร่)	6.45	11	5.03	1	15
จำนวนครั้งในการ เพาะปลูก (ครั้ง)	1	12	0	1	1
ปริมาณผลิต (กก./ไร่)	610.88	8	986.21	5	3,000

รายการหลัก	สภาพของผลผลิต				
	ค่ากลาง (ไร่)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ (บาท/ไร่)	380	4	288.91	180	800
ต้นทุนปุ๋ยเคมี (บาท/ไร่)	787.5	6	451.59	225	1,500
ต้นทุนสารเคมีป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช (บาท/ไร่)	1,226	6	1,490.94	100	4,000
ต้นทุนค่าจ้างแรงงาน นอกครัวเรือน (บาท/ ไร่)	750	2	636.39	300	1,200
ต้นทุนค่าเช่า เครื่องจักรกลเกษตร (บาท/ไร่)	0	0	0	0	0
ต้นทุนน้ำมันเชื้อเพลิง หล่อลื่น (บาท/ไร่)	587.5	4	487.13	50	1,000
ราคาผลผลิตที่ขายได้ ในปีปัจจุบัน (บาท/ไร่)	1,116.67	3	1,890.99	0	3,300
ต้นทุนรวม	1,342.385	13	1,447.88	0	4,050
ข้าวโพด					
เนื้อที่เพาะปลูก ทั้งหมด (ไร่)	9.88	24	5.09	1	20
เนื้อที่ที่เป็นของตัวเอง (ไร่)	9.67	3	5.51	4	15
เนื้อที่เช่า (ไร่)	10	1	0	10	10
ที่รัฐบาลจัดสรรให้ (ไร่)	9.45	22	4.52	1	15
จำนวนครั้งในการ เพาะปลูก (ครั้ง)	1.08	24	0.28	1	2
ปริมาณผลิต (กก./ไร่)	792.5	19	1,083.92	1.5	4,000
ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ (บาท/ไร่)	865.04	23	682.37	88	3,000
ต้นทุนปุ๋ยเคมี (บาท/ ไร่)	1,906.1	20	2,361.36	100	10,000
ต้นทุนสารเคมีป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช (บาท/ไร่)	1,116.8657	21	1299.02	20	5,000
ต้นทุนค่าจ้างแรงงาน	1,256.25	8	1,461.76	250	4,500

รายการหลัก	สภาพของผลผลิต				
	ค่ากลาง (ไร่)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
นอกครัวเรือน (บาท/ ไร่)					
ต้นทุนค่าเช่า เครื่องจักรกลเกษตร (บาท/ไร่)	0	0	0	0	0
ต้นทุนน้ำมันเชื้อเพลิง หล่อลื่น (บาท/ไร่)	293.22	9	297.02	50	1,000
ราคาผลผลิตที่ขายได้ ในปีปัจจุบัน (บาท/ไร่)	7,377.59	16	14,748.27	10.5	60,000
ต้นทุนรวม	4,263.18	25	3,973.32	550	14,100
ยางพารา					
เนื้อที่เพาะปลูก ทั้งหมด (ไร่)	6.167	6	4.45	2	13
เนื้อที่ที่เป็นของตัวเอง (ไร่)	11.5	2	2.12	10	13
เนื้อที่เช่า (ไร่)	0	0	0	0	0
ที่รัฐบาลจัดสรรให้ (ไร่)	3.5	4	1.73	2	5
จำนวนครั้งในการ เพาะปลูก (ครั้ง)	1.2	5	0.45	1	2
เสาวรส					
เนื้อที่เพาะปลูก ทั้งหมด (ไร่)	5.61	9	4.14	0.5	13
เนื้อที่ที่เป็นของตัวเอง (ไร่)	2.67	3	1.53	1	4
เนื้อที่เช่า (ไร่)	4	1	0	4	4
ที่รัฐบาลจัดสรรให้ (ไร่)	6.42	6	4.45	0.5	13
จำนวนครั้งในการ เพาะปลูก (ครั้ง)	1	9	0	1	1
ปริมาณผลิต (กก./ไร่)	1,591.75	8	1679.31	0	5,000
ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ (บาท/ไร่)	1,330	5	1,547.2	100	4,000
ต้นทุนปุ๋ยเคมี (บาท/ ไร่)	1,321.43	7	538.41	600	2,000
ต้นทุนสารเคมีป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช	590	5	270.19	250	1,000

รายการหลัก	สภาพของผลผลิต				
	ค่ากลาง (ไร่)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
(บาท/ไร่)					
ต้นทุนค่าจ้างแรงงาน นอกครัวเรือน (บาท/ ไร่)	1,500	2	707.11	1,000	2,000
ต้นทุนค่าเช่า เครื่องจักรกลเกษตร (บาท/ไร่)	0	0	0	0	0
ต้นทุนน้ำมันเชื้อเพลิง หล่อลื่น (บาท/ไร่)	237.5	4	179.69	100	500
ราคาผลผลิตที่ขายได้ ในปีปัจจุบัน (บาท/ไร่)	4,173	6	3,132.279	0	7,500
ต้นทุนรวม	2,533.33	9	1,868.32	0	6,000
อื่นๆ					
เนื้อที่เพาะปลูก ทั้งหมด (ไร่)	6.69	9	6.89	0.25	15
เนื้อที่ที่เป็นของตัวเอง (ไร่)	0.5	1	0	0.5	0.5
เนื้อที่เช่า (ไร่)	0	0	0	0	0
ที่รัฐบาลจัดสรรให้ (ไร่)	8.5	7	6.8	0.5	15
จำนวนครั้งในการ เพาะปลูก (ครั้ง)	1.33	9	0.5	1	2
ปริมาณผลิต (กก./ไร่)	1,389.63	8	1251.39	17	3,000
ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ (บาท/ไร่)	709	5	441.06	95	1,200
ต้นทุนปุ๋ยเคมี (บาท/ ไร่)	540	5	336.15	100	1,000
ต้นทุนสารเคมีป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช (บาท/ไร่)	1,260	5	1,564.61	100	4,000
ต้นทุนค่าจ้างแรงงาน นอกครัวเรือน (บาท/ ไร่)	1,000	1	0	1,000	1,000
ต้นทุนค่าเช่า เครื่องจักรกลเกษตร (บาท/ไร่)	0	0	0	0	0

รายการหลัก	สภาพของผลผลิต				
	ค่ากลาง (ไร่)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
ต้นทุนน้ำมันเชื้อเพลิง ละห้อยลิ้น (บาท/ไร่)	175	2	176.78	50	300
ราคาผลผลิตที่ขายได้ ในปีปัจจุบัน (บาท/ไร่)	4,007.14	7	2,816.68	50	8,000
ต้นทุนรวม	1,389.5	10	1,588.49	0	4,050

ตารางที่ 17 แสดงรายได้ (บาท/เดือน)

ประเภทของรายได้	รายได้ในครัวเรือน				
	ค่ากลาง (คน)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
เงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทน	4,750	32	6,220.204	200	3,000
ค่าขาย ประกอบธุรกิจ อุตสาหกรรมบริการ	500	1	0	500	500
ค่าเช่า ลูกหลานส่งให้	300	5	3,271.085	2,000	10,000
ประมงหรือปศุสัตว์	0	0	0	0	0
เจ้าของธุรกิจ	6,750	2	4,596.194	3,500	10,000
หาของป่าขาย	0	0	0	0	0

ตารางที่ 18 แสดงค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ประเภทของค่าใช้จ่าย	จำนวนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน				
	ค่ากลาง	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
ค่าใช้จ่ายทั่วไป	3,000	41	4,949.75	300	15,000
ค่าติดต่อสื่อสาร	200	25	407.04	50	2,000
ค่ารักษาพยาบาล	275	2	318.19	50	500
ค่าใช้จ่ายสุรา/บุหรี่	300	25	499.03	30	2,000
ค่าเล่าเรียนลูกหลาน	5,000	13	239.74	300	70,000
ค่าใช้จ่ายของลูกหลาน	600	19	1,594.82	150	6,000
ค่าประกันต่างๆ	2,600	12	3,063.06	200	10,000
เงินทำบุญหรือบริจาค	200	35	363.48	40	1,500
ภาษี	400	5	1,871.39	140	4,500

ประเภทของค่าใช้จ่าย	จำนวนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน				
	ค่ากลาง	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
อื่นๆ	200	1	0	200	200

ตารางที่ 19 ระดับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตร

หน่วย: คน

ปัญหา	ระดับปัญหา				รวม
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีปัญหา	
ราคากลางตกต่ำ	8(22.22%)	5(13.89%)	21(58.33%)	2(5.56%)	36 (100%)
พ่อค้าคนกลาง กดราคาหรือผูกขาด	11(29.73%)	9(24.32%)	15(40.54%)	2(5.41%)	37 (100%)
ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูง	6(16.67%)	9(25%)	19(52.78%)	2(5.56%)	36 (100%)
ขาดแคลนแรงงาน	25(67.57%)	8(21.62%)	1(2.7%)	3(8.11%)	37 (100%)
ภัยธรรมชาติ กรณีน้ำท่วม	25(67.57%)	8(21.62%)	1(2.7%)	3(8.11%)	37 (100%)
ภัยแล้ง	15(40.54%)	16(43.24%)	4(10.81%)	2(5.41%)	37 (100%)
โรคหรือแมลงศัตรูพืช	12(31.58%)	13(34.21%)	12(31.58%)	1(2.63%)	38 (100%)
สุขภาพส่งผลต่อการทำงาน	17 (44.74%)	14 (36.84%)	4 (10.53%)	2 (5.26%)	38 (100%)

ตารางที่ 20 ระดับของปัญหาที่สำคัญที่สุดของการทำเกษตรตามความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ตอบแบบสอบถาม

หน่วย: คน

ปัญหา	จำนวน	ร้อยละ
ราคากลางตกต่ำ	12	32.43
พ่อค้าคนกลาง กดราคาหรือผูกขาด	5	13.51
ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูง	13	35.14
ขาดแคลนแรงงาน	1	2.7
ภัยธรรมชาติ กรณีน้ำท่วม	0	0.0
ภัยแล้ง	1	2.7
โรคหรือแมลงศัตรูพืช	5	13.51
สุขภาพส่งผลต่อการทำงาน	0	0
รวม	37	100.00

ส่วนที่ 3 ภาวะหนี้สินและสภาพปัญหาทางการเงิน

ในส่วนนี้จะเป็นการสอบถามในเรื่องภาวะหนี้สินของครัวเรือน ซึ่งพบว่าประมาณสามในสี่ (ร้อยละ 75) ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านมีหนี้ทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคการเกษตร โดยส่วนใหญ่จะเป็นการกู้เงินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ กู้เพื่อการลงทุนทางการเกษตร (14 คน) และกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม (17 คน) ส่วนในเรื่องอื่นๆพบว่าการกู้เงินเพื่อซื้อยานพาหนะจำนวน 2 ครัวเรือน กู้เงินเพื่อการศึกษาของบุตรจำนวน 4 ครัวเรือน กู้เงินเพื่อการลงทุนอาชีพนอกการเกษตร 1 ครัวเรือน และกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพนอกการเกษตรอีก 4 ครัวเรือน (ตารางที่ 21 และ 22)

ในการกู้เงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตร พบว่าจาก 14 ครัวเรือน มีจำนวน 5 ครัวเรือน ที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน 3 ครัวเรือนกู้เงินจากสหกรณ์ 3 ครัวเรือนกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และอีก 2 ครัวเรือนกู้เงินจากแหล่งอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่ามี 1 ครัวเรือนที่กู้เงินนอกระบบเพื่อมาลงทุน ส่วนในเรื่องแหล่งเงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการทำเกษตรกรรม พบว่ามีจำนวน 7 ครัวเรือนที่กู้เงินจากสหกรณ์ รองลงมาคือ 6 ครัวเรือนที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนอื่นๆ 2 ครัวเรือนกู้เงินนอกระบบ 1 ครัวเรือนกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และอีก 1 ครัวเรือนกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์อื่นๆ ในเรื่องแหล่งเงินกู้เป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งว่าจากจำนวน 4 คนที่มีการกู้เงินเพื่อการศึกษาของบุตร มีมากถึง 2 คนหรือประมาณร้อยละ 50 ที่ต้องกู้เงินนอกระบบมาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายด้านนี้ (ตารางที่ 22)

เมื่อพิจารณาเพิ่มเติมในเรื่องระยะเวลาการเป็นหนี้พบว่าโดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนจะเป็นหนี้เงินกู้เพื่อลงทุนทางและเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพทางการเกษตรประมาณ 4 ปี โดยบางคนจะเป็นการก่อหนี้ระยะสั้น (1-5 ปี) และบางคนก่อหนี้ระยะยาว (มากกว่า 5 ปี) โดยในกลุ่มเกษตรกรที่กู้เงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตรนั้นจะกู้เงินเป็นจำนวน 30,000 บาท โดยเฉลี่ย และกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนอีกจำนวน 29,500 บาทโดยเฉลี่ย (ตารางที่ 23)

ในภาพรวมแล้วประชากรในหมู่บ้านทอดขาดีมีความรู้สึกว่าครัวเรือนของตนเองมีปัญหาทางการเงินในระดับมาก (มีปัญหาทางการเงินมากกว่า 8 เดือน) จำนวน 19 ครัวเรือน (ร้อยละ 46) รองลงมา 15 ครัวเรือนตอบว่ามีปัญหาบ้าง (มีปัญหาทางการเงินไม่เกิน 4 เดือน) ที่เหลือจำนวน 5 ครัวเรือน และ 2 ครัวเรือน ตอบว่ามีปัญหาทางการเงินค่อนข้างมาก (มีปัญหา 4-8 เดือน) และไม่มีปัญหาเลย ตามลำดับ

ตารางที่ 21 แสดงภาวะหนี้สินในปัจจุบัน

หน่วย: คน		
ภาวะหนี้สิน	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม	ร้อยละ
มี	31	75.61
ไม่มี	10	24.39
รวม	41	100

ตารางที่ 22 แสดงแหล่งเงินทุน

หน่วย: คน

ประเภทของเงินทุน	แหล่งเงินทุน							รวม
	ธกส.	ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ	สถาบันการเงินอื่น ๆ	กู้ยืมระบบ	สหกรณ์	กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนอื่น	อื่นๆ	
เงินทุนเพื่อที่อยู่อาศัย	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
เงินทุนเพื่อซื้อยานพาหนะ	0 (0%)	0 (0%)	1 (50%)	0 (0%)	1 (50%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (4.76%)
เงินทุนเพื่อการศึกษาของบุตร	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (50%)	2 (50%)	0 (0%)	0 (0%)	4 (9.52%)
เงินทุนเพื่อการลงทุนอาชีพนอกการเกษตร	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (100%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (2.38%)
เงินทุนเพื่อการลงทุนอาชีพในการเกษตร	3 (21.43%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (7.14%)	3 (21.43%)	5 (34.71%)	2 (14.29%)	14 (3.33%)
เงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพนอกเกษตร	0 (0%)	1 (25%)	0 (0%)	1 (25%)	0 (0%)	1 (25%)	1 (25%)	4 (9.52%)
เงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพในการเกษตร	1 (5.9%)	1 (5.88%)	0 (0%)	2 (11.7%)	7 (41.2%)	6 (35.29%)	0 (0%)	17 (40.5%)
รวม	4	2	1	7	13	12	3	42

ตารางที่ 23 แสดงจำนวนเงินทุน ระยะเวลาการเป็นหนี้ จำนวนหนี้และจำนวนการชำระคืน

ประเภทของเงินทุน	จำนวนเงินทุน				
	ค่ากลาง (ปี)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด (ปี)	ค่าสูงสุด (ปี)
ระยะเวลาการเป็นหนี้ (ปี)					
เงินทุนเพื่อซื้อยานพาหนะ	6	2	2.82	4	8
เงินทุนเพื่อการศึกษาของบุตร	2.5	4	0.96	1	3

ประเภทของเงินกู้	จำนวนเงินกู้				
	ค่ากลาง (ปี)	จำนวนคนตอบ	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด (ปี)	ค่าสูงสุด (ปี)
เงินกู้เพื่อการลงทุนอาชีพนอกการเกษตร	2	1	0	2	2
เงินกู้เพื่อการลงทุนอาชีพในการเกษตร	4	10	3.75	1	11
เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพนอกเกษตร	3	2	2.83	1	5
เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพในเกษตร	4	13	4.22	1	15

จำนวนหนี้ (เงินต้น) (บาท)					
เงินกู้เพื่อซื้อยานพาหนะ	11,5000	2	29,297.27	80,000	150,000
เงินกู้เพื่อการศึกษาของบุตร	35,000	4	333,366.7	30,000	700,000
เงินกู้เพื่อการลงทุนอาชีพนอกการเกษตร	100,000	1	0	100,000	100,000
เงินกู้เพื่อการลงทุนอาชีพในการเกษตร	30,000	11	45,402.24	10,000	150,000
เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพนอกเกษตร	67,500	2	24,548.74	50,000	85,000
เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายหมุนเวียนในการประกอบอาชีพในเกษตร	29,500	14	63,527.66	5,000	250,000

ตารางที่ 24 ระดับปัญหาทางการเงินของครัวเรือนในภาพรวมในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

หน่วย: คน

ระดับปัญหาการเงิน	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม	ร้อยละ
ไม่มีปัญหา	2	4.88
มีปัญหาบ้าง	15	36.59
ค่อนข้างมีปัญหา	5	12.19
มีปัญหามาก	19	46.34
รวม	41	100.0

3.3 สาเหตุของการเกิดภาวะหนี้สินในหมู่บ้านทอดชาติ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ของโครงการวิจัยนี้คือ วิเคราะห์หาสาเหตุของการเกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนของชาวบ้านทอดชาติ ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลมาตอบวัตถุประสงค์ดังกล่าว คณะวิจัยจึงได้จัดประชุมกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน และผู้แทนประชาชนในหมู่บ้านทอดชาติ อ.ชาติตระการ จ.พิษณุโลก ในช่วงเดือนกันยายน 2554 เพื่อสอบถามสาเหตุของปัญหาหนี้สินที่แท้จริงที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในพื้นที่

ผลจากการร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาระหว่างชาวบ้านทอดชาติและคณะวิจัยพบว่าปัญหาหนี้สินเกิดจากสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

1. ภาวะหนี้สินที่เกิดจากสภาพที่ดินทำกิน บ้านทอดชาติเป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์สู้รบที่ร่มเกล้า กรณีพิพาทไทย-ลาว ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐในการจัดทำแนวกันชนของไทย จึงได้อพยพคนที่ไม่มีที่ทำกินมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้และจัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ 15 ไร่ เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ลาดชันคุณภาพดินต่ำเพราะเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเก่าทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ จากการได้รับการจัดสรรที่ดินเพียงครัวเรือนละ 15 ไร่ ส่งผลให้ที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ และเนื่องจากอยู่พื้นที่สูงทำให้ประสบปัญหาน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร ชาวบ้านทำการผลิตได้เพียง 1 รอบต่อปีเป็นเกษตรน้ำฝน โดยจะนิยมปลูกพืช เช่น ข้าวโพด ข้าว กะทกรก และผัก ผลไม้ จะเน้นการทำข้าวไร่ เพื่อเก็บไว้บริโภค และปลูกข้าวโพดเป็นพืชเศรษฐกิจ ทั้งนี้สามารถสรุปการผลิตพืชของหมู่บ้านได้ดังนี้

- ข้าวโพด เป็นพืชที่นิยมปลูกมากที่สุด การปลูกข้าวโพดจะเริ่มในเดือนพฤษภาคมและเกี่ยวช่วงปลายเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤศจิกายน
- ข้าว ส่วนใหญ่จะทำเพื่อบริโภคในครัวเรือนซึ่งการปลูกข้าวจะเป็นข้าวไร่ เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงชัน โดยจะเริ่มปลูกตั้งแต่เดือนกรกฎาคมและเกี่ยวเกี่ยวปลายเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน
- เสาวรสหรือกะทกรก เริ่มปลูกประมาณปีพ.ศ. 2553 ซึ่งขณะนั้นสินค้าเป็นที่ต้องการของตลาด แต่เมื่อหมู่บ้านเริ่มมีผลผลิต พบว่าราคาตกและไม่มีพ่อค้าเข้ามารับซื้อ และบางครัวเรือนเริ่มจะรื้อถอนเพื่อหาพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นปลูกทดแทน
- ยางพารา เริ่มเข้ามาหมู่บ้านประมาณปีพ.ศ. 2549 ในปัจจุบันเริ่มมีผลผลิตออกสู่ตลาดบ้างแล้ว และชาวบ้านเริ่มหันมาสนใจอยากทดลองปลูกมากขึ้น

2. ภาวะหนี้สินที่เกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ เนื่องจากที่ดินในพื้นที่บ้านทอดชาติเป็นภูเขาสูงชันทำให้ประชาชนในพื้นที่นิยมปลูกข้าวโพด ผลไม้ เช่น เงาะ ส้ม และกะทกรก เป็นส่วนมาก จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวนี้เองทำให้เป็นการลดความหลากหลายทางชีวภาพลง และยังเป็น การลดความอุดมสมบูรณ์ของดินจากการปลูกพืชชนิดเดียวกันซ้ำซาก ส่งผลให้ผลผลิตต่อหน่วยลดลง ทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มต้นทุนค่าสารเคมีทั้งในรูปของปุ๋ยและยาปราบ

ศัตรูพืช รวมไปถึงวัสดุอุปกรณ์การเกษตรอื่น ๆ ทำให้รายได้จากการขายผลผลิตไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายในการลงทุน

3. ภาวะหนี้สินเพราะไม่มีตลาดในการรองรับผลผลิต นอกจากการปลูกข้าวโพด ผลไม้ เช่น เงาะ ส้มและกระทกรกแล้ว ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวอยู่ห่างไกลจากตัวเมืองใช้เวลาในการเดินทางสู่ตลาดอำเภอประมาณ 2 ชั่วโมงและเป็นทางเขา จึงเป็นแหล่งขายผลผลิตทางการเกษตรที่พ่อค้าคนกลางไม่ค่อยให้ความสำคัญ เนื่องจากผลผลิตสามารถหาได้จากตลาดแหล่งอื่นๆ ที่ขนส่งสะดวกกว่า เพราะต้นทุนค่าขนส่งสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ ทำให้เกษตรกรบ้านเทอดชาติเลือกปลูกพืชที่มีตลาดรองรับแน่นอน เช่น ข้าวโพด ถึงแม้ว่าจะเสี่ยงต่อการขาดทุนในบางรอบการผลิต

4. ภาวะหนี้สินที่เกิดจากการไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ จากการที่พื้นที่ในหมู่บ้านเทอดชาติส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันทำให้สามารถปลูกพืชได้เพียงบางชนิดเท่านั้น ประชาชนบางส่วนจึงเลือกหันมาประกอบอาชีพเสริมได้แก่ การหาของป่าแทน เพื่อบริโภคเป็นอาหาร สมุนไพร ใช้เป็นเชื้อเพลิง และเพื่อจำหน่าย แต่เนื่องจากขาดความรู้ทางการพัฒนาอาชีพ ซึ่งได้เปรียบพื้นที่อื่นๆ เพราะสภาพป่ารอบชุมชนยังคงอุดมสมบูรณ์ ทำให้ไม่รู้จักรวบรวมมูลค่าและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่า ซึ่งเป็นจุดแข็งของพื้นที่ดังกล่าว

5. ภาวะหนี้สินที่เกิดจากภัยพิบัติจากธรรมชาติ เนื่องจากพื้นที่ในหมู่บ้านเทอดชาติส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน ทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความเสี่ยงจากภัยพิบัติดินถล่มและน้ำป่าไหลหลาก หลายครั้งที่พื้นที่หมู่บ้านเทอดชาติเกิดปัญหาดินถล่มและน้ำป่าไหลหลากขึ้น ซึ่งจากการเกิดภัยพิบัติในแต่ละครั้งได้สร้างความเสียหายในด้านทรัพย์สิน ทั้งบ้านเรือน และพืชผลทางการเกษตร ให้กับประชาชนในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นปัญหาด้านภัยพิบัติจากธรรมชาติจึงเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาความยากจน

6. ภาวะหนี้สินจากการเป็นหนี้ จากปัญหาความยากจนในด้านต่าง ๆ ทั้งขาดแคลนที่ดินทำกิน ไม่มีอาชีพที่แน่นอน ปัญหาด้านภัยพิบัติจากธรรมชาติ ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านเทอดชาติเกิดความยากจนลง รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงต้องไปกู้ยืมเงินจากกองทุนให้กู้ยืมในแหล่งต่าง ๆ จากผลการลงพื้นที่สำรวจพบว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีปัญหาหนี้สินจากการกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) และจากกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) และเข้าสู่วัฏจักรของการกู้แบบหมุนเวียน แต่ไม่มีมาตรการในการรองรับการหารายได้หรือสร้างความมั่นคงทางอาชีพให้สามารถพึ่งตนเองได้

7. เกิดจากปัญหาเรื่องน้ำ เนื่องจากการทำการเกษตรจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยเรื่องน้ำ แต่พื้นที่เป็นพื้นที่ลาดชันหรือพื้นที่ของภูเขาการกักเก็บน้ำและการสร้างแหล่งเก็บน้ำจึงลำบากจึงจำเป็นต้องประกอบอาชีพในช่วงฤดูกลางหรือช่วงที่มีฝนตกน้ำจึงเป็นปัจจัยที่จำกัดทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตลอดปีทำให้มีรายได้เฉพาะช่วงเพาะปลูกนั่นเอง

3.4 แนวทางในการจัดการภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิตในหมู่บ้านทอดชาติ

จากการให้ชาวบ้านทอดชาติได้สะท้อนถึงปัญหาด้วยตัวของชาวบ้านเองแล้ว คณะวิจัยยังได้จัดเวทีประชุมอีกครั้งในเดือนพฤศจิกายน 2554 เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดหาแนวทางในการจัดการกับภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่เกิดจากการผลิต โดยสามารถสรุปออกมาเป็นประเด็นของแนวทางในการแก้ปัญหาได้ดังนี้

แนวทางที่ 1 ลดต้นทุนการผลิต ในการจะจัดการกับปัญหาหนี้สินครัวเรือนจากการผลิตที่สำคัญวิธีหนึ่งคือ การลดที่ต้นทุนการผลิต ซึ่งเกษตรกรบ้านทอดชาติคิดว่าวิธีการที่จะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ เช่น การใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ และการทำยากำจัดแมลงที่รบกวนพืชไร่แทนการใช้ปุ๋ยเคมีและการใช้ยาฆ่าแมลงทางเคมีทั้งนี้เนื่องจากราคาของปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงมีราคาแพงจึงจำเป็นต้องอาศัยการใช้สารชีวภาพที่ผลิตเองเพื่อลดต้นทุน แต่เนื่องจากชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในการผลิตปุ๋ยชีวภาพและยากำจัดศัตรูพืช ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องเข้าไปให้ความรู้กับการผลิตหรือการทำปุ๋ยชีวภาพและยากำจัดศัตรูพืชแทนการซื้อปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลง

แนวทางที่ 2 คือ ส่งเสริมการปลูกพืชที่มีราคาของผลผลิตสูง เช่น ยางพารา

เกษตรกรบ้านทอดชาติต้องการให้ส่งเสริมการปลูกพืชที่มีราคาของผลผลิตสูงเช่น ยางพารา ซึ่งชาวบ้านทอดชาติเสนอให้มีการสนับสนุนต้นกล้ายางพารา เนื่องจากต้นกล้ายางพารามีราคาสูงถึงต้นละ 45-60 บาท ทำให้ไม่สามารถจะซื้อนำมาปลูกเองได้จึงต้องอาศัยหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องของต้นกล้าที่จะนำไปใช้ปลูกทั้งนี้ชาวบ้านมีความมั่นใจว่าหาก มีการปลูกยางแล้วจะทำให้มีรายได้ที่สูงและสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขมีเงินเพียงพอต่อการใช้จ่าย อุปโภคและบริโภคในครัวเรือน

แนวทางที่ 3 คือ มีความรู้ในการทำเมล็ดพันธุ์เอง

เกษตรกรบ้านทอดชาติต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้การช่วยเหลือในด้านความรู้การทำพันธุ์เอง เนื่องจากเมล็ดพันธุ์เป็นปัจจัยประการแรกที่สำคัญต่อการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ปัจจุบันการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดีจากทางราชการ ไม่สามารถสนับสนุนเกษตรกรได้เพียงพอ รวมถึงไม่เหมาะกับสภาพของแต่ละพื้นที่ ดังนั้นเกษตรกรบ้านทอดชาติจึงต้องการทำแปลงพันธุ์ไว้ใช้เอง ซึ่งจะเป็นทั้งการลดต้นทุนในการซื้อเมล็ดพันธุ์ และยังเป็นการทำให้มีเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพดีและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ แต่เกษตรกรบ้านทอดชาติยังขาดความรู้ในการทำเมล็ดพันธุ์เอง จึงอยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้หรือไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการทำเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง

นอกจากนี้ยังต้องการความรู้ในเรื่องของการทำเกษตรแบบผสมผสาน การดำเนินตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง หรือแม้กระทั่งการให้ความรู้ในการพลิกฟื้นสภาพดิน อยากได้พันธุ์ข้าวไร่ที่ดีที่มีผลผลิตดีจะเป็นข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า ก็ได้ เพราะที่ทำอยู่ตอนนี้ได้ผลผลิตไม่ดี

แนวทางที่ 4 คือ การเพิ่มอำนาจต่อรองด้วยการรวมกลุ่มในการขายสินค้าทางการเกษตร
อยากให้มีการรวมกลุ่มในการขายสินค้าทางการเกษตร ทั้งนี้ชาวบ้านต้องการระบบ
การรวมกลุ่มของการขายสินค้าซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ทำได้ยากเพราะเนื่องจาก
ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนก็จำเป็นต้องใช้เงินในการนำไปใช้จ่าย อุปโภคและบริโภคและนำไปชำระ
หนี้ทั้งหนี้ที่ได้ไปกู้มาจากนายทุนในการเพาะปลูก

แนวทางที่ 5 คือ มีหน่วยงานเข้ามารองรับสินค้าทางการเกษตร
ต้องการในการที่หน่วยงานเข้ามารองรับสินค้าทางการเกษตรเนื่องจากมีหลายหน่วยงาน
ที่เข้ามาในการให้ชาวบ้านปลูกพืช เช่น กาแฟ แต่หน่วยงานต่าง ๆ นั้นเข้ามาเพียงส่งเสริมให้ปลูก
เพียงอย่างเดียวแต่ไม่มีการรับรองราคาของผลผลิตหรือไม่รับรองเรื่องของตลาดที่จะนำไปขายจึง
จำเป็นต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดูแลเรื่องของตลาดในการจำหน่ายให้ด้วย

แนวทางที่ 6 คือ จัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อจะได้รู้ต้นทุนรายรับและรายจ่าย
สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเกิดปัญหานี้สินของชาวบ้านทอดชาติคือการไม่รู้
สถานะทางการเงินของครัวเรือนว่ามีรายรับและค่าใช้จ่าย ดังนั้นในการประชุมที่ประชุมจึงเสนอให้
ทำบัญชีรายรับ- รายจ่าย (บัญชีครัวเรือน) ในแต่ละบ้านเนื่องจากการทำบัญชีครัวเรือนนั้นจะทำให้
สามารถทราบถึงค่าใช้จ่ายในอุปโภคและบริโภคเมื่อนำมาดูแล้วจะทำให้ทราบได้ว่าในเรื่องใดที่
จำเป็นและเรื่องใดไม่จำเป็นทำให้เดือนต่อ ๆ มาสามารถตัดในเรื่องที่ไม่จำเป็นออกได้

อย่างไรก็ตาม คณะวิจัยเห็นว่านอกจากการทำบัญชีครัวเรือนแล้ว เกษตรกรบ้านทอด
ชาติน่าจะต้องทำบัญชีต้นทุนการผลิตทางการเกษตร เพื่อจะได้รู้ถึงต้นทุนการผลิตที่เกษตรกรได้
ลงทุนไปและรายรับที่ได้ตอบกลับมา ซึ่งอาจพัฒนาเป็น

3.5 สู่การเป็นโจทย์วิจัยในพื้นที่

จากผลการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลหมู่บ้านทอดชาติ ตำบลบางป่อ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดพิษณุโลก
ทั้งในส่วนของการหาสาเหตุและแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินจากการผลิต
นำมาสู่การเป็นโจทย์วิจัยในพื้นที่ได้ดังนี้

1. ทำอย่างไรเกษตรกรบ้านทอดชาติจึงจะรู้ต้นทุนการผลิต

จากผลการศึกษาที่พบว่าปัญหาสำคัญการเป็นหนี้ของเกษตรกรบ้านทอดชาติคือ การมี
ต้นทุนการผลิตที่สูงเนื่องจากต้องใช้สารเคมีทั้งที่เป็นปุ๋ยและยาฆ่าแมลง จนปัจจุบันกลายเป็น
วงจรสะสมการเป็นหนี้ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านทอดชาติได้ไปเห็นการทำบัญชีครัวเรือนแล้วนำมาทำเป็น
ตัวอย่าง และการทำให้บัญชีครัวเรือนทำให้ทราบว่าบ้านผู้ใหญ่บ้านมีรายได้และรายจ่ายใน
ครัวเรือนเท่าไร ดังนั้นชาวบ้านจึงคิดจะการใช้การทำบัญชีครัวเรือนมาเป็นแนวทางในการทำบัญชี
ต้นทุนการผลิต เพื่อจะได้รู้ถึงรายจ่ายและรายรับในการผลิตของครัวเรือน

2. ทำอย่างไรเกษตรกรจึงจะสามารถเพาะเมล็ดพันธุ์เองได้

ต้นทุนสำคัญประการหนึ่งของเกษตรกรบ้านทอดชาติคือ การซื้อเมล็ดพันธุ์ ดังนั้นชาวบ้านจึงคิดกันว่าถ้าหากพวกเขาสามารถเพาะเมล็ดพันธุ์ได้เองก็จะช่วยลดต้นทุนไปได้อย่างมาก แต่ปัญหาก็คือชาวบ้านไม่รู้วิธีการเพาะเมล็ดพันธุ์เอง ดังนั้นความต้องการหนึ่งของการแก้ปัญหาหนึ่งคือการผลิตจึงต้องการให้หน่วยงานที่มีความรู้ในการเพาะเมล็ดพันธุ์ได้เข้ามาสนับสนุนความรู้ในการเพาะเมล็ดพันธุ์ ซึ่งอาจจะทำเป็นโจทย์ของการวิจัยเชิงทดลองเพื่อหาวิธีเพาะเมล็ดพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บ้านทอดชาติ

3. ทำอย่างไรเกษตรกรจึงจะสามารถจัดการกับกลไกการผลิตและการขายได้ด้วยตัวเอง

สำหรับการเกษตรในหมู่บ้านทอดชาตินั้นส่วนใหญ่จะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งพืชที่เกษตรกรปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพืชที่ภาครัฐเป็นฝ่ายจัดการมาให้ ดังนั้นกลไกและดำเนินงานด้านการผลิตต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับภาครัฐเป็นสำคัญ และสิ่งที่ภาครัฐดำเนินการนั้นส่วนใหญ่เป็นภาคการผลิต โดยที่ไม่ได้ดำเนินการด้านการขายให้ด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงอยากจะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ขายด้วยตัวของชาวบ้านเอง แต่ปัญหาคือชาวบ้านไม่รู้ว่าจะจัดการกับกลไกการผลิตและการขายอย่างไร จึงนำมาสู่การเป็นโจทย์การวิจัยในพื้นที่เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาหนึ่งที่เกิดจากการผลิตต่อไป

3.6 ประเด็นที่ได้รับการวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ

โจทย์วิจัย 3 ข้อข้างต้นนี้เป็นโจทย์ที่สร้างขึ้นมาจากความต้องการของชาวบ้าน โดยมีคณะวิจัยเข้าไปเป็นผู้จุดประเด็นคำถามที่ทำให้ชาวบ้านได้ร่วมพูดคุย ซึ่งผลจากการนำเสนอข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ด้านในวันที่ 13 มกราคม 2555 ณ ห้องประชุมราชพฤกษ์ คณะสังคมศาสตร์ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 4 ท่าน ได้แก่

1. ศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประชากรศาสตร์
2. ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐศาสตร์
3. ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
4. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สำหรับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านต่อการดำเนินงานของโครงการย่อยที่ 1 มีดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล : ให้ความเห็นว่าควรให้ความสำคัญกับข้อมูลประชากรมากกว่านี้ เพราะข้อมูลประชากรจะเป็นตัวสะท้อนถึงทิศทางการพัฒนา และอยากให้

คณะวิจัยไปเรียนรู้จากชาวบ้าน โดยอยากให้คณะวิจัยเจาะลึกเรื่องค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในทุกๆ ด้าน

ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ : อยากให้คิดนอกกรอบของการศึกษา เนื่องจากด้วยสภาพของพื้นที่เห็นว่าน่าจะเพิ่มการผลิตไม่ได้มาก โดยศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ เสนอให้ภาครัฐส่งเสริมการปลูกป่าแล้วให้ประชาชนบ้านเทอดชาติมีอาชีพเสริมด้วยการเป็นพนักงานปลูกป่าหรือดูแลป่า นอกจากนี้ชาวบ้านอาจจะใช้เศษไม้มาทำการแกะสลัก โดยให้มหาวิทยาลัยนเรศวรหาผู้มีความรู้ไปสอน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีอาชีพที่หลากหลายขึ้น ชาวบ้านไม่ควรทำอาชีพแบบเดียวกันหมด

ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว : เสนอว่าโจทย์การวิจัยต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่ (concept) โดยใช้ประเด็นคนขายของของชาวบ้านเทอดชาติที่เคยได้รับความสนใจเมื่อครั้งเกิดกรณีพิพาท ไทย-ลาว แต่ปัจจุบันนี้ความสนใจในหมู่บ้านนั้นลดลง ดังนั้นทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้หมู่บ้านนี้ได้รับความสนใจอีกครั้ง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย: ให้ความเห็นว่าคณะวิจัยยังมองตัวเองเป็นคนนอก และอยากให้นักวิจัยให้ความสำคัญกับการทำบัญชีครัวเรือนของชาวบ้าน เพราะจะเป็นการรื้อสร้างระบบความคิดของชาวบ้านให้ชาวบ้านตระหนักรู้สถานะทางเศรษฐกิจของตัวเอง จนคิดว่าตัวเองควรจะต้องแก้ไขปัญหาตัวเองอย่างไร

สำหรับความเห็นที่ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านได้ให้ไว้ คณะวิจัยจะนำมาหารือเพื่อปรับการทำงานในพื้นที่บ้านเทอดชาติต่อไป

3.7 การถอดบทเรียนที่ทางสถาบันการศึกษาได้รับจากการดำเนินโครงการวิจัยภายใต้

แนวทาง Social Quality Platform

ผลลัพธ์สำคัญประการหนึ่งของการทำวิจัยครั้งนี้คือ การหาโจทย์การทำวิจัยในพื้นที่เพื่อช่วยให้คุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งในพื้นที่เขตเมืองและในพื้นที่เขตชนบทได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ผลสำคัญประการที่ 2 คือ ในส่วนของสถาบันการศึกษาที่สามารถใช้โครงการวิจัยนี้ทำให้มีพื้นที่ทดลองทางสังคม (Social lab) ของนิสิตระดับปริญญาตรีและปริญญาโท เพื่อพัฒนาหัวข้อการวิจัยที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมต่อไป

สำหรับผลลัพธ์ที่ทางสถาบันการศึกษาได้รับจากการเป็นพื้นที่ทดลองทางสังคมนั้น ดังตัวอย่างเช่น

1. กรณีของ ดร.พุดตาน พันธุเณร อาจารย์สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และการบัญชี คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ ได้นำนิสิตที่เรียนปริญญาโท สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ลงพื้นที่ช่วยเก็บข้อมูลรายได้และหนี้สินครัวเรือน ทำให้นิสิตได้เรียนรู้ว่าการสอบถามรายได้และหนี้สินครัวเรือนนั้น ไม่สามารถสอบถามได้เหมือนดังที่ตำราว่าไว้ เนื่องจากในสภาพความเป็นจริงชาวบ้านไม่สามารถติรายได้และหนี้สินครัวเรือน ซึ่งนิสิตที่ได้

ไปช่วยเก็บข้อมูลในโครงการวิจัยนี้ 2 คน สามารถหาหัวข้อในการทำวิทยานิพนธ์ด้านเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภาวะหนี้สินของประชาชนได้

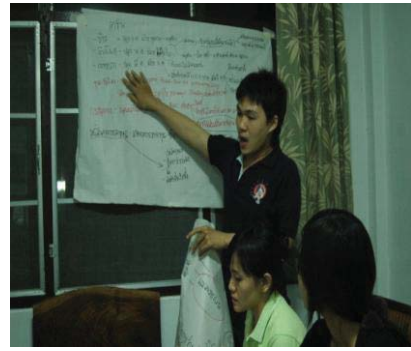

2. กรณีของ ดร.รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ อาจารย์สาขาวิชาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ ได้พานิสิตปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ไปลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพทำให้นิสิตได้เห็นภาพของนโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อประชาชน รวมทั้งเห็นความพยายามของชาวบ้านที่พยายามแก้ปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นจากนโยบายสาธารณะ

นอกจากนี้นิสิตปริญญาโทที่ไปช่วยงานยังได้เรียนรู้กระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้าน รวมทั้งการวิเคราะห์ปัญหา แล้วนำมาสรุปเป็นผลจากการลงพื้นที่ ซึ่งจะเป็ประโยชน์เมื่อนิสิตต้องนำกระบวนการเหล่านี้ไปใช้เมื่อเวลาที่ต้องทำวิทยานิพนธ์ของตัวเอง

3. กรณีของ ดร.นิสาพร วัฒนศัพท์ อาจารย์สาขาวิชาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ ได้พานิสิตปริญญาตรีสาขาวิชาการวิจัยสังคมที่เรียนในรายวิชา Research Practicum ไปเรียนรู้กระบวนการทำวิจัยจากเนื้อหาที่เคยเรียนในห้อง เมื่อไปลงสู่การทำงานวิจัยจริงในพื้นที่ ทำให้นิสิตได้เรียนรู้ตั้งแต่กระบวนการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูล การนำกระบวนการกลุ่ม การสรุปประเด็น และการเขียนรายงานผลการเก็บข้อมูล

บรรณานุกรม

- ธีรเดช ฉายอรุณ. (2550). “บทเรียนการจัดการเชิงพื้นที่: กรณีการขับเคลื่อนพื้นที่ปฏิบัติการเชิง
รูปธรรมของเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน”.
วารสารสหศาสตร์ 7(1) ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (เมษายน 2550)
- ณัฐกาญจน์ สาสิงห์ และบังปอนด์ รักอำนวยกิจ. (2550). “ภาวะหนี้กับความอยู่ดีมีสุขของ
ประชากรในจังหวัดกาญจนบุรี ใน หลากหลายมิติแห่งความอยู่ดีมีสุขของคนไทย,
บรรณาธิการ รศรินทร์ เกรย์, อนุชาติ พวงสำลี และชื่อนฤทัย กาญจนะจิตรา. นครปฐม:
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีชญา ปิ่นมณี.(2548). หนี้ในระบบ ภาวะหนี้สินเรื้อรัง และการเจริญเติบโตของภาค
เกษตรกรรมไทย : สมมติฐานจากกรณีพิเศษของแบบจำลอง AK. วารสาร
เศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์
- รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ และคณะ. (2553). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยการฟื้นฟูแหล่ง
อาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน จังหวัดพิษณุโลก และอุตรดิตถ์.
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สมรภูมิรบบ้านร่มเกล้า สืบค้น <http://th.wikipedia.org/wiki> วันที่ 13 มกราคม 2555
- สาลินี เทพสุวรรณ และรศรินทร์ เกรย์. (2550). “ดัชนีความอยู่ดีมีสุขมวลรวมของคนไทย.” ใน
หลากหลายมิติแห่งความอยู่ดีมีสุขของคนไทย, บรรณาธิการ รศรินทร์ เกรย์,
อนุชาติ พวงสำลี และชื่อนฤทัย กาญจนะจิตรา. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและ
สังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2515). **แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่สาม (พ.ศ. 2515-1519)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2544). **ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจการเกษตรของประเทศไทย
พ.ศ. 2544**.กรุงเทพมหานคร.กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัย
ครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก

ชไมพร กาญจนกิจสกุล และคณะ

มกราคม 2555

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัย ครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก

คณะผู้วิจัย

สังกัด

ชไมพร	กาญจน์กิจสกุล	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
นิชภา	โมราถบ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
สิรินทร์ญา	ไข่มุข	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ชาติชาย	สุภาวรรณ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ชุดโครงการ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการคุณภาพทางสังคม : จากแนวคิดสู่โจทย์วิจัย
ในพื้นที่ (พิษณุโลก)

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความสำเร็จในการดำเนินงานตามนโยบายด้านการวางแผนครอบครัวของประเทศไทย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 กอปรกับผลแห่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และการสาธารณสุข ได้เป็นผลให้ภาวะการเกิด (fertility) และภาวะตาย (mortality) ของประชากรในประเทศไทยลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ยังผลทำให้โครงสร้างทางอายุของประชากรได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นประชากรผู้สูงอายุมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 6.8 ในปี พ.ศ. 2537 เป็นร้อยละ 9.4 และ 10.7 ในปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2550 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) และยังได้มีการคาดประมาณไกลออกไปอีกว่าในปี พ.ศ. 2568 ประชากรวัยสูงอายุจะมีเพิ่มขึ้นเป็นเกือบร้อยละ 21 ของประชากรทั้งประเทศ (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2546) จึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุแล้ว และจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในอนาคต

จากรายงานการศึกษาที่ผ่านมายังชี้ให้เห็นอีกว่า อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด² (life expectancy at birth – e_0) ทั้งในกลุ่มประชากรเพศชายและเพศหญิงได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน โดยในกลุ่มเพศชายได้เพิ่มขึ้นจาก 56 ปี ในปี พ.ศ. 2513 เป็นประมาณ 68 ปี ในปี พ.ศ. 2543 ส่วนในกลุ่มเพศหญิงได้เพิ่มขึ้นจาก 61 ปี ในปี พ.ศ. 2513 เป็น 75 ปี ในปี พ.ศ. 2543 (Kanchanakijisakul, 2003) และจากการคาดประมาณยังพบอีกว่า ในปี พ.ศ. 2568 ประชากรไทยจะมีอายุที่ยืนยาวขึ้นไปอีก โดยเพศชายจะมีอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดอยู่ที่ประมาณ 75 ปี และเพศหญิงอยู่ที่ประมาณ 80 ปี (สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส, เว็บไซต์) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประชากรวัยสูงอายุกำลังทวีความสำคัญมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมไทย

แม้ประชากรไทยจะมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้น แต่ทว่าชีวิตที่ยืนยาวขึ้นนั้นกลับต้องเผชิญกับปัญหาหรือสภาวะการณ์ที่บั่นทอนต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่องสุขภาพหรือภาวะความเจ็บป่วย ตลอดจนความพิการหรือช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (สำรวจความพิการคนไทย ยิ่งแค้นยิ่งเสี่ยงพิการ, มติชนออนไลน์, 2551; สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, ม.ป.ป.; อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ, 2548) นอกจากนี้ จากรายงานศึกษาของ Kanchanakijisakul (2002) ยังพบอีกว่า การมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้นของผู้สูงอายุกลับเผชิญกับการมีลักษณะการอยู่อาศัยที่อยู่แบบคนเดียวและการอยู่อาศัยแบบลำพังสองคนตายายมากขึ้น

² อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด หมายถึง จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าบุคคลที่เกิดมาแล้วจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกกี่ปี

มากไปกว่านั้น จากรายงานการศึกษาของ อภิชัย มงคล และคณะ (2546) เกี่ยวกับระบาดวิทยาของพฤติกรรมการทำร้ายตนเองและการฆ่าตัวตาย พบว่า สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัญหาทางสุขภาพ ตลอดจนความรู้สึกที่ถูกทอดทิ้งและกลัวจะเป็นภาระของครอบครัวเมื่อไม่สามารถทำงานได้แล้ว มีผลอย่างสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุทำร้ายตนเองหรือฆ่าตัวตาย ซึ่งข้อค้นพบของงานศึกษาเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทางสังคมบางประการของผู้สูงอายุไทย อันอาจจะทวีความรุนแรงและเป็นภาระอันหนักหน่วงของประเทศไทยในอนาคตมากยิ่งขึ้น ขึ้น หากขาดซึ่งการเตรียมพร้อมสำหรับการรับมือกับภัยที่อาจจะเกิดขึ้นกับประชากรกลุ่มดังกล่าวนี้

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets - SSNs) เป็นการช่วยเหลือทางสังคม ซึ่งเป็นการจัดสวัสดิการสังคมขั้นต่ำเพื่อบรรเทาภาวะความทุกข์ยากเดือดร้อนของสมาชิกในสังคม โดยมุ่งให้การช่วยเหลือสมาชิกของสังคมตามความขัดสนในสิ่งจำเป็น (support for needy) เป็นสำคัญ (Xin, 2007; Conning, and Kevane, 2002; Burt, Pindus, and Capizzano, 2000) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกในการสร้างโอกาสให้แก่คนด้อยโอกาสให้มีชีวิตอยู่รอดได้ท่ามกลางภาวะวิกฤตหรือความทุกข์ยากลำบาก เพื่อจะได้มีโอกาสสร้างชีวิตของตนเองและเป็นทรัพยากรมนุษย์ของระบบเศรษฐกิจและสังคมต่อไป ทั้งนี้ หากสังคมใดไม่มีระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมแล้วก็จะเป็นการทำลายทั้งโอกาสของปัจเจกบุคคลและโอกาสของสังคมโดยรวม (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของประชากรสูงอายุให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดระบบสวัสดิการต่างๆ อันจะยังผลให้ประชากรไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีเมื่อเข้าสู่ภาวะวัยสูงอายุ

ครอบครัว (family) เป็นแหล่งเกื้อหนุนที่สำคัญในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็น การป้องกัน การบำบัดรักษา และการฟื้นฟู ในสภาวะของผู้สูงอายุ หากแต่ศักยภาพของแต่ละครอบครัวนั้นอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามเหตุปัจจัยอันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาสังคมสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง เช่น โครงสร้างของครอบครัว ภาวะการเกิด การย้ายถิ่น การแยกกันอยู่ การหย่าร้าง การเป็นหม้าย และการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสตรี เป็นต้น (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544; Cheung et al., 1980) ซึ่งหากปัจจัยเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่จะเกิดผลกระทบต่อศักยภาพในการทำหน้าที่ของครอบครัวหรือทำให้ครอบครัวไม่สามารถตั้งรับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โอกาสหรือความเสี่ยงที่ผู้สูงอายุจะเข้าไปอยู่สถานสงเคราะห์หรือพึ่งพิงสถาบันอื่นๆ ก็มีเพิ่มมากขึ้น อันสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพทางสังคมที่อ่อนแอได้ในอีกทางหนึ่ง

พิษณุโลก เป็นหนึ่งในจังหวัดที่เป็นศูนย์รวมความเจริญในหลายด้านสำคัญของเขตภาคเหนือตอนล่าง ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การค้าและบริการ การศึกษา และการคมนาคมขนส่ง โดยจากข้อมูลสถิติเกี่ยวกับจำนวนประชากรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า กลุ่มประชากรสูงอายุในจังหวัดพิษณุโลกได้มีแนวโน้มเพิ่ม

สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าสัดส่วนของประชากรสูงอายุต่อประชากรทั้งหมดของจังหวัด พิษณุโลกได้มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 8.7 ในปี พ.ศ. 2540 เป็น 10.4 11.5 และ 12.7 ในปี พ.ศ. 2545 2550 และ 2553 ตามลำดับ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาอัตราส่วนการพึ่งพิงในวัยสูงอายุ พบว่า ได้มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน โดยเพิ่มขึ้นจาก 14.3 ในปี พ.ศ. 2540 เป็น 17.5 19.9 และ 22.4 ในปี พ.ศ. 2545 พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2553 ตามลำดับ (คำนวณเอง โดยอาศัยข้อมูลสถิติ เกี่ยวกับจำนวนประชากรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ณ เดือนธันวาคม พ.ศ. 2540; พ.ศ. 2545; พ.ศ. 2550; พ.ศ. 2553) ทั้งนี้ เขตพื้นที่ที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่มากที่สุดและมีความหนาแน่นมากที่สุดในจังหวัดพิษณุโลกก็คือ เขตเทศบาลนครพิษณุโลก ดังนั้น เขตพื้นที่ดังกล่าวจึงมีความน่าสนใจศึกษาเป็นกรณีพิเศษ

เทศบาลนครพิษณุโลก เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลงานด้านการจัดสวัสดิการสังคม การสงเคราะห์ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก รวมทั้งสนับสนุนและตอบสนองความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างตรงตามความต้องการและตรงตามปัญหาที่แท้จริงของท้องถิ่น โดยกำหนดแนวนโยบายในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นภายใต้วิสัยทัศน์ที่ว่า “พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีภูมิทัศน์สวยงาม ประชาชนมีความสุข” เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมคิด ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของประชาชน โดยยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นเป้าหมาย (เปรมฤดี ชามพูนท, ม.ป.ป.) และด้วยโครงสร้างของประชากรที่เคลื่อนตัวสู่การเป็นประชากรสูงอายุมากขึ้นในทุกขณะ คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาโครงการช่วยเหลือทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเทศบาลนครพิษณุโลกในการเอื้อเฟื้อข้อมูลสำคัญที่จำเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและออกแบบการวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ โดยผลการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน เพื่อสานสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมในเขตพื้นที่ดังกล่าว ให้มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้น อันจักเป็นส่วนหนึ่งในการรองรับและให้ความคุ้มครองทางสังคมแก่ผู้สูงอายุให้เกิดความผาสุกและมีคุณภาพชีวิตที่ดีท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วของสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก
2. เพื่อปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่องโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลกในครั้งนี้ ได้ศึกษาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยใช้การได้รับสวัสดิการ/ความช่วยเหลือของครอบครัว เพื่อสร้างหลักประกันในมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นต้นเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤตปัญหาต่างๆหรือความทุกข์ยากลำบากให้แก่ผู้สูงอายุ เป็นตัวชี้วัดสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ โดยศึกษาครอบคลุมตามมิติในสภาพปัญหาของผู้สูงอายุเป็นหลัก

กลุ่มประชากรเป้าหมาย (target population) ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และหรือสมาชิกในครอบครัวผู้สูงอายุ (กรณี ผู้สูงอายุไม่สามารถให้คำสัมภาษณ์ได้) ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา (sample) จำนวนทั้งสิ้น 424 ราย โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2554

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลสัญชาติไทยทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการจัดสวัสดิการสังคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสร้างหลักประกันในมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นต้นเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤตปัญหาต่างๆหรือความทุกข์ยากลำบากให้แก่สมาชิกในสังคม โดยงานศึกษานี้มุ่งเน้นที่กลุ่มประชากรผู้สูงอายุ

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการจัดสวัสดิการสังคม โดยเน้นการทำหน้าที่ของครอบครัวในการจัดสวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุในครอบครัว เพื่อสร้างหลักประกันในมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นต้นเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤตปัญหาต่างๆ หรือความทุกข์ยากลำบากให้แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งในงานศึกษาครั้งนี้ แบ่งพิจารณาเป็น 5 มิติ ได้แก่ มิติสุขภาพ มิติเศรษฐกิจและการทำงาน มิติอารมณ์และจิตใจ มิติการดูแลตนเอง และมิติความสัมพันธ์ทางสังคม

บทที่ 2

ฐานความคิดในการศึกษา

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

การศึกษาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลกในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทบทวนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับฐานความคิดในการศึกษาประเด็นดังกล่าว และเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อตอบ วัตถุประสงค์การวิจัย โดยครอบคลุมประเด็นสาระสำคัญ ดังนี้

- 2.1 ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสูงอายุ
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุ
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน
- 2.7 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเทศบาลนครพิษณุโลก

2.1 ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้คำนิยาม หรือความหมายของผู้สูงอายุที่แตกต่างกันออกไปบ้าง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการกำหนดความสูงอายุของบุคคล (มาตี กาญจนกิจสกุล, 2544) เช่น ในประเทศไทยได้กำหนดถือเอาเกณฑ์อายุ 60 ปีบริบูรณ์ ขณะที่ในอีกหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา และประเทศยุโรป ได้ใช้อายุ 65 ปี เป็นเกณฑ์กำหนดความสูงอายุของบุคคล ซึ่งความแตกต่างของการกำหนดนี้เป็นเรื่องทางกฎหมายและประเพณีปฏิบัติของแต่ละประเทศ (ธนู ชาติธนานนท์, 2540) อย่างไรก็ตาม องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของ “ผู้สูงอายุ” ไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป (บรรลุ ศิริพานิช, 2540) ซึ่งสอดคล้องกับคำนิยามที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ของประเทศไทย (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2547)

วัยสูงอายุเป็นวัยที่จัดอยู่ในช่วงปลายของชีวิต อันเป็นช่วงวัยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสื่อมถอยลงในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ชูศรี วงเครือ, 2543) โดยเกณฑ์การพิจารณาความเป็นผู้สูงอายุของบุคคล อาจสรุปเกณฑ์ได้เป็น 4 ลักษณะสำคัญ (สุรกุล เจนอบรม, 2541; บริบูรณ์ พรพิบูลย์, 2536) ดังนี้

1) ความเป็นผู้สูงอายุตามอายุจริงที่ปรากฏ (chronological aging) หมายถึง การสูงอายุตามจำนวนปีหรืออายุที่ปรากฏจริงตามปีปฏิทิน กล่าวคือ เป็นการนับจากปีที่เกิด อันทำให้สามารถบอกได้ในทันทีว่าใครมีอายุมากน้อยกว่ากัน และเพียงใด

2) ความเป็นผู้สูงอายุตามสภาพร่างกาย (biological aging) หมายถึง การสูงอายุโดยพิจารณาจากสภาพร่างกายและสรีระของบุคคลที่เปลี่ยนไปเมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น เช่น ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวย่น เหนื่อยง่าย หลังค่อม ปวดตามข้อตามหลัง สายตาพร่ามัว หูตึง รับกลิ่นรสได้แย่งลง ความจำเสื่อม เรียนรู้อะไรใหม่ได้ช้า ความสามารถในการทำงานลดลง เจ็บป่วยง่ายและเมื่อเจ็บป่วยแล้วก็หายได้ช้า เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นเพราะประสิทธิภาพการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายลดน้อยลง อันเป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมตามกระบวนการสูงอายุซึ่งเป็นไปตามอายุขัยของแต่ละบุคคล

3) ความเป็นสูงอายุตามสภาพจิตใจ (psychological aging) หมายถึง การสูงอายุที่พิจารณาตามการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ สติปัญญา การรับรู้ และเรียนรู้ที่ถอยลง รวมถึงการขาดความมั่นใจในตนเอง มีอารมณ์กังวลง่าย และกลัวในสิ่งที่ไม่เคยกลัวมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลัวการถูกทอดทิ้งและกลัวความตาย นอกจากนี้ ยังอาจรู้สึกหงอยเหงาและสะท้อนใจง่าย บางรายอาจกลายเป็นคนหงุดหงิดโมโหง่าย ชอบแยกตัว บางคนก็มีอารมณ์เศร้า ต้องการตายเร็วหรืออยากฆ่าตัวตาย แต่ก็มีบางคนกลายเป็นคนเพ้อเจ้อชอบโอ้อวดและชอบต่อเติมเกินความเป็นจริง

4) ความเป็นสูงอายุตามบทบาททางสังคม (sociological aging) หมายถึง การสูงอายุที่พิจารณาตามการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่ทางสังคม การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงาน

จากเกณฑ์การพิจารณาความสูงอายุในข้างต้นนี้ นับว่าเป็นการยากยิ่งที่จะกำหนดว่าบุคคลใดอยู่ในวัยสูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางสังคมที่ได้มีกฎหมายระบุให้คนที่อายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ หรือ 65 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุ หากแต่บุคคลที่ถูกจัดให้เป็นผู้สูงอายุตามคำนิยามดังกล่าว นั้น มีจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่มีลักษณะของความชราภาพอย่างชัดเจน เช่น ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวย่น เหนื่อยง่าย และปวดตามข้อตามหลัง เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม บุคคลบางกลุ่มที่ยังมีอายุไม่ถึงเกณฑ์เริ่มต้นของการเป็นผู้สูงอายุกลับพบลักษณะของความชราภาพต่าง ๆ ที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม เกณฑ์การวัดความสูงอายุที่ดูเหมือนจะเป็นสากลและใช้กันอย่างกว้างขวางทั่วไปได้แก่ เกณฑ์อายุ โดยการกำหนดเกณฑ์อายุเริ่มต้นที่บ่งชี้ความสูงอายุจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม (มาตี กาญจนกิจสกุล, 2544) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ที่สังคมจะกำหนดว่าบุคคลใดเป็นผู้สูงอายุนั้นจึงแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมซึ่งได้มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้

เนื่องจากลักษณะของผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกันไปตามช่วงอายุ ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับประชากรกลุ่มนี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาความแตกต่างระหว่างกลุ่มอายุด้วย ซึ่งการแบ่งกลุ่มอายุของผู้สูงอายุในสังคมไทยยังมิได้มีข้อสรุปที่แน่ชัดว่าจะจัดประเภทของผู้สูงอายุในลักษณะใดจึงจะเหมาะสม อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปจะใช้เกณฑ์อายุตาม

สภาพของการมีอายุเพิ่มขึ้นเป็นตัวแทน เช่น องค์การอนามัยโลกได้แบ่งผู้สูงอายุออกเป็น 3 กลุ่ม (อ้างใน ระเบียบพรณ คำหอมและคณะ, 2547) ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ (elderly) คือ ผู้ที่มีอายุ 60-74 ปี กลุ่มคนชรา (old) คือ ผู้ที่มีอายุ 75-90 ปี และกลุ่มคนชรามาก (very old) คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 90 ปีขึ้นไป ในขณะที่ ปราโมทย์ ประสาทกุล (2549) ได้แบ่งกลุ่มผู้สูงอายุเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ผู้สูงอายุวัยต้น คือ ผู้ที่มีอายุ 60-79 ปี และผู้สูงอายุวัยปลาย คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 80 ปีขึ้นไป ซึ่งในกลุ่มหลังนี้อาจแบ่งกลุ่มย่อยออกไปเป็นกลุ่มที่มีอายุมากที่สุดได้อีกกลุ่มหนึ่ง คือ “ศตวรรษิกชน-คนร้อยปี” หรือกลุ่มคนที่มีอายุ 100 ปีขึ้นไป ซึ่งนับว่าเป็นคนที่มีอายุยืนเป็นพิเศษ

การจัดแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มๆ โดยใช้เกณฑ์ “อายุ” ในช่วงต้นนี้ ในหมู่นักวิชาการยังมีข้อถกเถียงกันว่ายังไม่เหมาะสมเท่าที่ควร กล่าวคือ ได้มีนักวิชาการบางท่านพยายามจัดแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์ “ความสามารถของผู้สูงอายุ” ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองได้ดี กลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองได้บ้าง และกลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ อันเนื่องมาจากมีปัญหาด้านสุขภาพหรือมีความพิการ (ระเบียบพรณ คำหอม และคณะ, 2547) และโดยทั่วไปแล้วสภาพร่างกายและสุขภาพของผู้สูงอายุวัยต้นย่อมดีกว่าผู้สูงอายุวัยปลาย (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2549) ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าผู้สูงอายุในแต่ละกลุ่มย่อมมีความต้องการบริการและสวัสดิการสังคมที่แตกต่างกันไปตามปัญหาและความต้องการ ดังนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับประชากรกลุ่มนี้ การจัดแบ่งกลุ่มหรือประเภทของผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับเกณฑ์หรือวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถสนองตอบต่อสภาพปัญหาและความต้องการในแต่ละกลุ่มหรือประเภทของผู้สูงอายุได้อย่างแท้จริง

โดยสรุปแล้ว ผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่อยู่ในช่วงแห่งวัยตอนปลายของชีวิตและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในหลายๆด้านในลักษณะที่เสื่อมถอยลง ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเกณฑ์สากลที่ใช้ในการวัดความเป็นสูงอายุก็คือ อายุ อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะของผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกันในช่วงอายุตลอดจนความต้องการในแต่ละด้านก็มีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพร่างกายและสุขภาพของผู้สูงอายุ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสูงอายุก

การมีอายุสูงขึ้น (aging) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่องนับแต่ที่มนุษย์ลืมตามองดูโลก ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านสรีระร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งมนุษย์ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (มาดี กาญจนกิจสกุล, 2544; Mcpherson, 1983 อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539)

1) กระบวนการสูงอายุกทางสรีระวิทยา

ภาวะสูงอายุกทางสรีระวิทยาเป็นการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนกับคนเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น เช่น ผิวหนังเหี่ยวย่น ตกกระ ผิวบาง เกิดบาดแผลได้ง่าย กล้ามเนื้อลดจำนวนลงทำให้ความแข็งแรงของกล้ามเนื้อลดลง กระดูกเปราะบาง กระดูกผุ กระดูกข้อ

อีกเสบ การใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ตา หู ลิ้น หย่อนสมรรถภาพลง จำนวนเซลล์สมองลดลง ทำให้ความจำเสื่อมลงไป ระบบทางเดินหายใจและอวัยวะต่าง ๆ ทำงานได้น้อยลง ทำให้เกิดอาการผิดปกติตามมา เช่น อาหารไม่ย่อย เป็นไข้หวัดได้ง่าย และอัมพาตสาหัสไม่ได้ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสรีระวิทยานี้ นับว่ามีผลทำให้ผู้สูงอายุต้องประสบกับปัญหาสุขภาพและการดำเนินชีวิตไม่มากนักน้อย ซึ่งหากผู้ใดมีปัญหาหากก็มักจะส่งผลกระทบต่อไปยังจิตใจของผู้สูงอายุได้ด้วยเช่น กล่าวคือ อาจเกิดความรู้สึกหดหู่ ซึมเศร้า หรือหงุดหงิด และเกรี้ยวกราดได้

2) กระบวนการสูงอายุทางจิตวิทยาสังคม

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบายภาวะสูงอายุทางจิตวิทยาสังคมที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบันนี้มีอยู่ 2 แนวทางสำคัญ อันได้แก่ ทฤษฎีกิจกรรมและทฤษฎีภาวะถดถอย ซึ่งทฤษฎีกิจกรรม (activity theory) เป็นทฤษฎีที่เสนอโดย Robert Havighurst ในปี ค.ศ. 1963 ทำการศึกษาผู้สูงอายุชาวผิวขาวที่มีฐานะปานกลางและมีสุขภาพดี พบว่า ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอๆ จะมีบุคลิกที่กระฉับกระเฉงและการมีกิจกรรมทำอย่างสม่ำเสมอจะทำให้มีความพึงพอใจในชีวิตและปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ปราศจากกิจกรรมหรือภารกิจหน้าที่ใดๆ ในขณะที่ทฤษฎีภาวะถดถอย (disengagement theory) เป็นทฤษฎีเสนอโดย William Henry ในปี ค.ศ. 1961 ซึ่งอธิบายในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีกิจกรรม นั่นคือว่า เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุจะลดกิจกรรมและบทบาทของตนเองลง อันเป็นผลมาจากการที่รู้สึกว่าคุณมีความสามารถลดลงและการที่ผู้สูงอายุไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมและบทบาททางสังคม เป็นการถอนสถานภาพและบทบาทของตนเองให้แก่หนุ่มสาวหรือคนที่จะมีบทบาทหน้าที่ได้ดีกว่า ทั้งนี้เพราะสังคมต้องการคนที่มีทักษะใหม่และคนรุ่นใหม่เข้าไปแทนที่ (สุรกุล เจนอบรม, 2534)

จากการทบทวนรายงานการศึกษาของระพีพรรณ คำหอม และคณะ (2547) เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของทฤษฎีทั้งสองในข้างต้น โดยได้ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีกิจกรรม (activity theory) สามารถนำมาใช้อธิบายกลุ่มผู้สูงอายุที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการมีสถานภาพและบทบาทในสังคมมาตลอดช่วงวัยหนุ่มสาวจนถึงวัยกลางคน หากแต่สถานภาพและบทบาทจะลดลงตามช่วงวัยที่ชราลง ซึ่งสังคมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเตรียมการรองรับในการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพและบทบาททางสังคมของกลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าว ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีวิถีชีวิตแบบเดิมๆ ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนจนเข้าสู่วัยสูงอายุ อาจจะไม่ต้องการกิจกรรมรองรับมากนัก ส่วนทฤษฎีภาวะถดถอย (disengagement theory) นั้น สามารถนำมาใช้อธิบายกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความพร้อมในการเข้าสู่ภาวะสูงอายุที่แตกต่างกัน ผู้สูงอายุที่มีความพร้อมเข้าสู่ภาวะสูงอายุจะลดบทบาททางสังคมของตนได้เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ และทำหน้าที่สนับสนุนคนหนุ่มสาวให้รับภาระทางสังคมแทน โดยผู้สูงอายุจะหันเข้าหากิจกรรมอื่นๆ ตามภาวะถดถอยของตน เช่น การศึกษาธรรมะ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุที่ปรับสภาวะถดถอยของตนเองลงได้ช้า จึงต้องนำทฤษฎีกิจกรรมมาใช้ในการอธิบายภาวะสูงอายุของผู้สูงอายุกลุ่มนี้แทน

โดยสรุปแล้ว ทั้งทฤษฎีกิจกรรมและทฤษฎีภาวะถดถอยในช่วงต้นนี้ นับเป็นทฤษฎีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายภาวะการสูงอายุของผู้สูงอายุที่มีพื้นฐานของชีวิตในวัยหนุ่มสาวที่แตกต่างกัน อันอาจเนื่องมาจากการใช้ชีวิตในวัยหนุ่มสาวที่มีสภาพสังคมและเศรษฐกิจต่างกัน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

มนุษย์ทุกคนเกิดมาต่างมีความต้องการที่จะคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีนำมาซึ่งความสุขทั้งกายและใจ ซึ่งความสุขทางกาย ได้แก่ การมีหรือได้รับการตอบสนองความต้องการทั้งด้านอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างพอสมควร ส่วนความสุขทางจิตใจ ได้แก่ การมีความรัก ความอบอุ่น และความมั่นคงทางจิตใจ ตลอดจนการได้รับการยอมรับและการยกย่องจากบุคคลอื่น (นิศารัตน์ ศิลปะเดช, 2539)

คุณภาพชีวิต (quality of life) ของผู้สูงอายุมีมุมมองหลายมิติ ได้แก่ มิติความพึงพอใจในชีวิต มิติความภาคภูมิใจ มิติสุขภาพ และมิติสิ่งแวดล้อมของที่อยู่อาศัย (George and Bearon, 1980 และ Fillenbaum, 1986 อ้างใน ศศิธร ธรรมารักษ์, 2539) ซึ่งภาวะความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) ของบุคคลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้รับการตอบสนองตรงตามความต้องการของตน ทั้งนี้ ความต้องการของมนุษย์ตามแนวความคิดของมาสโลว์ (Maslow) แบ่งออกได้เป็น 5 ชั้น โดยความต้องการดังกล่าวจะต้องเกิดเป็นลำดับขั้นอย่างไม่มีการข้ามขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางกาย (physiological needs) คือ ความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นความต้องการเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ เช่น ความต้องการอากาศ น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ขั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (safety and security needs) คือ ความต้องการที่จะมีชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรักและการเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม (love and belonging needs) มนุษย์เมื่อเข้าไปอยู่ในกลุ่มใดก็ต้องการให้ตนเป็นที่รักและยอมรับในกลุ่มที่ตนอยู่

ขั้นที่ 4 ความต้องการได้รับการยกย่องจากผู้อื่น (self esteem needs) เป็นความต้องการในลำดับต่อมา ซึ่งความต้องการในขั้นนี้หากได้รับจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

ขั้นที่ 5 ความต้องการในการเข้าใจและรู้จักตนเอง (self actualization needs) เป็นความต้องการที่จะบรรลุความสำเร็จสมหวังในชีวิต ต้องการที่จะเป็นคนโดยสมบูรณ์ เป็นความต้องการขั้นสูงของมนุษย์ซึ่งน้อยคนนักที่จะบรรลุได้ถึงขั้นนี้

อย่างไรก็ตาม การตอบสนองที่ได้รับในแต่ละขั้นอาจไม่จำเป็นต้องได้รับทั้งหมด แต่ต้องได้รับบ้างเพื่อจะได้เป็นบันไดนำไปสู่การพัฒนาความต้องการในระดับที่สูงขึ้นในลำดับขั้นต่อไป

พันธุทิพย์ รามสูตร (2537 อ้างใน ระพีพรรณ คำหอม และคณะ, 2547) ได้จำแนกความต้องการของผู้สูงอายุตามลำดับขั้นจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ตามแนวคิดของมาสโลว์ (Maslow) ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ ความต้องการพื้นฐาน ซึ่งผู้สูงอายุไม่ว่าจะอยู่ในสังคมและ

วัฒนธรรมใดก็ตามล้วนแสวงหาความต้องการพื้นฐานดังกล่าว เช่น การมีชีวิตยืนยาว การรักษาพลังและศักยภาพทางร่างกายและทางสมองให้คงอยู่มากที่สุดและใช้ประโยชน์สูงสุดเท่าที่จะทำได้ การป้องกันและธำรงไว้ซึ่งสิทธิพิเศษที่เคยเป็นในชีวิตวัยต้น เช่น ความรู้ ความชำนาญ ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติคุณและอำนาจ ส่วน ความต้องการขั้นสูง คือ ความต้องการซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงง่าย อาจเป็นความต้องการเฉพาะหน้าหรือระยะยาว หรือเป็นจุดหมายปลายทางของผู้สูงอายุและเป็นความต้องการที่สอดคล้องกับลักษณะสังคมวัฒนธรรมของผู้สูงอายุ เช่น ในสังคมตะวันตก ผู้สูงอายุอาจจะมีความต้องการงานที่เหมาะสมกับวัย มีรายได้พอใช้จ่าย มีบริการสุขภาพที่รัฐจัดให้ มีบ้านพักอาศัย ฯลฯ ขณะที่ในสังคมไทยความต้องการเหล่านี้อาจจะไม่ใช่สิ่งสำคัญเท่ากับการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานและครอบครัว เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ คือ ระดับของการมีชีวิตที่มีความสุข ความพึงพอใจในชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากการที่ความต้องการของผู้สูงอายุได้รับการตอบสนองหรือถูกทำให้บรรลุผลนั่นเอง

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ผู้สูงอายุประสบว่ามีมากน้อยเพียงใด และอยู่ในวิสัยที่จะแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้ด้วยตนเองหรือได้รับการช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาหรือไม่ ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนับเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ อันหมายถึงเป็นผู้ที่ดูแลตนเองได้ (self-care) พึ่งตนเองได้ (self-reliance) และสามารถทำในสิ่งที่ปรารถนาได้ตามศักยภาพของตน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542)

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการศึกษาต่างๆ ที่ผ่านมามีเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการพื้นฐานของผู้สูงอายุในประเทศไทย โดยในหลายโครงการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับประเด็นผู้สูงอายุต่างบ่งชี้อย่างสอดคล้องร่วมกันถึงลักษณะของปัญหาและความต้องการพื้นฐานซึ่งอาจแบ่งออกเป็นมิติต่างๆ ที่สำคัญได้ ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจและการทำงาน

ภาวะเศรษฐกิจนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของบุคคลที่จะสนองความต้องการในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านที่อยู่อาศัยในสภาพที่ดี อาหารที่มีคุณค่า การรักษาพยาบาลอย่างถูกต้อง อุปกรณ์อำนวยความสะดวกแก่ตนเอง ตลอดจนส่งผลไปถึงการเลือกทำกิจกรรมเนื่องจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยสำคัญ โดยจากงานศึกษาที่ผ่านมาได้ยืนยันให้เห็นว่า ปัญหาด้านเศรษฐกิจและการทำงาน นับเป็นปัญหาที่มีความสำคัญมากที่สุดของผู้สูงอายุไทย (ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543) ทั้งนี้ เป็นเพราะสภาพในการทำงานจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่แปรผกผันกับอายุของบุคคล นั่นคือ สัดส่วนของผู้ที่ทำงานสูงที่สุดในวัยกลางคนและเริ่มลดลงเมื่อมีอายุมากขึ้น รวมถึงลักษณะของงานอาชีพก็จะแปรเปลี่ยนไปตามอายุที่มากขึ้นด้วย (Wongsith and Siriboon, 1999)

แม้ว่ารายงานเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับผู้สูงอายุไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544) จะได้ยืนยันว่าผู้สูงอายุไทยมีอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานเพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ทว่าผู้สูงอายุที่มีงานทำส่วนใหญ่มีรายได้ค่อนข้างต่ำ กล่าวคือ มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 2,000 บาท เช่นเดียวกับงานศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) ได้ทำการศึกษาถึงรายได้ในรอบปีที่ผ่านมาของผู้สูงอายุและคู่สมรส พบว่า ผู้สูงอายุมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นเกณฑ์รายได้ที่ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรในประเทศ มากไปกว่านั้น เกือบครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุที่มีงานทำเป็นผู้ทำงาน 40-59 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยประมาณกว่า 1 ใน 4 ของผู้สูงอายุที่มีงานทำต้องทำงานมากกว่า 60 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งนับว่ามีชั่วโมงในการทำงานที่ค่อนข้างสูง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2544)

แหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุนั้นส่วนใหญ่จะมาจากบุตรเป็นหลัก รองลงมาคือจากการทำงานของตนเอง และการได้รับการสงเคราะห์ โดยผู้สูงอายุในเขตชนบทมีแหล่งรายได้จากการทำงานสูงกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540; นภาพร ชโยวรรณ และจอห์น โนเดล, 2539) อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทกลับมีปัญหาทางการเงินมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง (นภาพร ชโยวรรณ, 2531) ซึ่งเป็นไปอย่างสอดคล้องกับรายงานการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2540) ที่ศึกษาถึงลักษณะการอยู่อาศัย การเกื้อหนุนจากครอบครัว และความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ พบว่า ระดับความมั่งคั่งและการทำงานมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่แปรผกผันกัน นั่นคือ ผู้สูงอายุที่มีความมั่งคั่งในระดับที่ต่ำกว่าจะมีสัดส่วนในการทำงานที่สูงกว่า

ประเทศไทยมีหลักประกันด้านรายได้ยามชราภาพจากรัฐบาล โดยผู้สูงอายุที่เป็นข้าราชการจะได้รับเงินบำนาญบำนาญ และสิทธิประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกองทุนบำนาญบำนาญข้าราชการ (กบข.) ขณะที่ลูกจ้างเอกชนจะได้รับเงินจากประกันสังคม ในส่วนที่เหลือหรือประมาณ 2 ใน 3 ยังขาดหลักประกันด้านรายได้ แม้รัฐบาลได้จ่ายเบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุเดือนละ 500 บาท แต่ยังไม่ครอบคลุมผู้สูงอายุทั่วทั้งประเทศ โดยรายงานของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ระบุว่าในจำนวนผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน มีเพียงร้อยละ 38.14 ที่ได้รับเบี้ยยังชีพ อีกร้อยละ 61.86 ไม่ได้ ขณะที่ผู้สูงอายุที่ไม่ยากจนกลับมีผู้ได้รับเบี้ยยังชีพมากถึงร้อยละ 23.80 ดังนั้น รัฐบาลจำเป็นต้องจัดตั้งระบบบำนาญแห่งชาติบนพื้นฐานที่ครอบคลุมประชาชนทุกคน โดยให้มีการออมภาคบังคับตั้งแต่เริ่มทำงานระยะแรก รัฐมีหน้าที่สมทบเงินออมเพื่อกระตุ้นและส่งเสริมการออม และจัดสรรงบประมาณเป็นกองทุนตั้งต้นเหมือนกองทุนบำนาญข้าราชการ (กบข.) ซึ่งจะต้องสนับสนุนควบคู่ไปกับระบบการจ่ายเบี้ยยังชีพ

สรุปได้ว่า ปัญหาเศรษฐกิจและการทำงาน นับเป็นปัญหาที่สำคัญมากที่สุดของผู้สูงอายุไทย ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความยากลำบากในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุที่จะสนองความต้องการในด้านต่างๆ อันจะมีผลอย่างสำคัญต่อระดับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุตามมา ซึ่งปัญหาเศรษฐกิจและการทำงานนี้มีความแตกต่างกันระหว่างเขตพื้นที่เมืองและชนบท

2) ด้านสุขภาพ

จากเอกสารและรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่ผ่านมา ล้วนบ่งชี้ชัดเกี่ยวกับสถานการณ์และแนวโน้มของประชากรสูงอายุที่กำลังจะทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาในแง่ของจำนวนและสัดส่วนของประชากรสูงอายุ จำนวนและสัดส่วนของประชากรสูงอายุ อายุขัยเฉลี่ย หรือแม้แต่อายุมาตรฐานของประชากร ต่างมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น อย่างไรก็ตาม การที่ประชากรมีอายุมากขึ้น สุขภาพก็ยิ่งมีโอกาสเสื่อมถอยลง ด้วยเหตุนี้เองโอกาสที่ผู้สูงอายุวัยปลายจะเจ็บไข้ได้ป่วยหรืออยู่ในสภาพที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้หรือได้น้อย ก็ย่อมมีมากกว่ากลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2548; ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543) ดังจะเห็นได้จากงานศึกษาในอดีตที่ได้สะท้อนให้เห็นว่า การมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้นของประชากรไทยกลับต้องเผชิญกับปัญหาหรือสภาวะการณที่บั่นทอนต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่องสุขภาพหรือภาวะความเจ็บป่วย ความพิการหรือการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ, 2548) ซึ่งปัญหาดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อตัวผู้สูงอายุเองและต่อประเทศชาติโดยรวม (รัตนา เพ็ชรอุไร, 2543; ชื่น เตชะมหาชัย, 2540)

แม้อายุขัยโดยเฉลี่ยของประชากรไทยจะเพิ่มสูงขึ้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าผู้สูงอายุจะมีสุขภาพที่ดีขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากไม่ได้มีการเตรียมความพร้อมมาก่อน (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2541) โดยจากงานศึกษาของศิริวรรณ ศิริบุญ (2543) พบว่า ผู้สูงอายุที่ได้มีการเตรียมการด้านสุขภาพก่อนที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีภาวะสุขภาพที่แข็งแรงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้เตรียมการใด ๆ ทางด้านสุขภาพ ซึ่งความเสื่อมถอยในภาวะสุขภาพส่วนหนึ่งเป็นภาวะที่เกิดขึ้นในลักษณะของการสะสม กล่าวคือ พฤติกรรมในอดีตของผู้สูงอายุนั้นมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุในปัจจุบัน โดยการชะลอความเสื่อมของสุขภาพต้องทำมาตั้งแต่เด็ก ด้วยการรักษาสุขภาพและปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมอยู่เสมอ (สุรกุล เจนอบรม, 2538)

จากรายงานการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2548) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสังคมไทย โดยศึกษาจากข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2537 และ พ.ศ. 2545 และการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ. 2547 พบว่า กว่า 1 ใน 3 (ร้อยละ 38.8) ของผู้สูงอายุรู้สึกไม่สบายหรือเจ็บป่วยระหว่าง 1 เดือนก่อนวันสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่เจ็บป่วยด้วยโรคอันเนื่องมาจากความเสื่อมของร่างกาย ได้แก่ โรคระบบทางเดินหายใจ โรคระบบกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น กระดูกและข้อ และโรคหัวใจและหลอดเลือด ทั้งนี้ มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 51.8) ของผู้สูงอายุมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรัง ซึ่งผู้สูงอายุหญิงมีสัดส่วนของการเป็นโรคประจำตัว/โรคเรื้อรังสูงกว่าผู้สูงอายุชาย (ร้อยละ 55.6 และ ร้อยละ 47.3 สำหรับผู้สูงอายุหญิงและชาย ตามลำดับ) ซึ่งเป็นไปอย่างสอดคล้องกับงานศึกษาของสุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (2542) ที่พบว่า อายุคาดหวังทางสุขภาพ (Health Expectancy) ของผู้หญิงไทยจะน้อยกว่าผู้ชายไทย แม้ว่าผู้หญิงไทยจะมีอายุที่ยืนยาวกว่าผู้ชายไทยก็ตาม นั้นย่อมหมายความว่า แม้ผู้หญิงไทยจะอายุขัยเฉลี่ยที่ยาวนานกว่าผู้ชาย หากแต่ผู้หญิงไทยก็ต้องประสบปัญหาสุขภาพเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน

กว่าผู้ชายไทยมากตามไปด้วย ผลการศึกษานี้เป็นนัยสะท้อนที่เน้นย้ำให้เห็นว่าแม้อายุขัยโดยเฉลี่ยของประชากรไทยจะเพิ่มสูงขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจะดีขึ้นตามไปด้วย แต่ประการใด

เป็นที่น่าสังเกตว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุ (ร้อยละ 54.3) ที่อยู่คนเดียว รู้สึกป่วย โดยผู้สูงอายุหญิงที่อยู่คนเดียวรู้สึกป่วยมากกว่าผู้สูงอายุชายเกือบเท่าตัว (ร้อยละ 61.7 และร้อยละ 39.8 สำหรับผู้สูงอายุหญิงและชาย ตามลำดับ) และมีประมาณ 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่คนเดียวที่รู้สึกเจ็บป่วย โดยผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงมีสัดส่วนไม่ต่างกันมากนัก มากไปกว่านั้น ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวและมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรังสูงถึงร้อยละ 62.9 โดยผู้สูงอายุหญิงมีสัดส่วนสูงกว่าผู้สูงอายุชายค่อนข้างมาก (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2548)

นอกจากนี้ กลุ่มโรคที่ผู้สูงอายุป่วยหรือรู้สึกไม่สบายนั้นก็มีลักษณะแตกต่างกันไปตามเขตที่อยู่อาศัย ดังจะเห็นได้จากรายงานการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544) ซึ่งศึกษาจากข้อมูลการสำรวจสภาวะการทำงานของประชากร รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2543 โดยคัดเลือกข้อมูลเฉพาะผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลทางสังคม พ.ศ. 2542 พบว่า กลุ่มโรคที่ผู้สูงอายุป่วยหรือรู้สึกไม่สบายมากที่สุด คือ โรคระบบทางเดินหายใจ ผู้สูงอายุในเขตเมืองป่วยด้วยโรคหัวใจและหลอดเลือดมากที่สุด ในขณะที่ผู้สูงอายุในเขตชนบทป่วยด้วยโรคระบบทางเดินหายใจมากที่สุด ทั้งนี้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง (ร้อยละ 96.2) ส่วนใหญ่เป็นสวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง) ประเภทมี ท. คือ ไม่เสีย 30 บาท (ร้อยละ 60.5) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2548)

โดยทั่วไปนั้น เมื่อคนยิ่งมีอายุมากขึ้น สุขภาพก็ยิ่งมีโอกาสเสื่อมถอยลงและมีโรคประจำตัวเพิ่มขึ้น (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์, 2548; ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543; สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล, 2541) ซึ่งจากรายงานการศึกษาของเยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และจรรยาภัทรอาชาชัย (2549) พบว่า สัดส่วนของการใช้ยาเป็นประจำเพิ่มมากขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้นและผู้สูงอายุที่มีอายุมากจะประสบปัญหาในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันทุกกิจกรรมเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่า ทั้งนี้เนื่องจากความชุกและความรุนแรงของภาวะทุพพลภาพ (Functional Disability) เพิ่มขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้นนั่นเอง (ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543; สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล และคณะ, 2541)

สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาถึงสภาพปัญหาด้านสุขภาพและภาวะทุพพลภาพ พบว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีการเจ็บป่วยอยู่ในกลุ่มโรคไม่ติดต่อและอุบัติเหตุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรคเรื้อรัง เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหลอดเลือดภาวะซึมเศร้า และการหกล้ม เป็นต้น โดยปัญหาด้านสุขภาพได้ส่งผลให้ผู้สูงอายุทุก 1 ใน 4 คน ไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือทำกิจกรรมได้ตามปกติและถือว่ามีปัญหาทุพพลภาพ ซึ่งเป็นภาวะที่จำเป็นต้องมีผู้คอยดูแลช่วยเหลือในกิจวัตรประจำวัน เช่น การรับประทานอาหาร การสวมใส่เสื้อผ้า

เป็นต้น โดยมีผู้ที่ประสบปัญหาทุพพลภาพนานกว่า 6 เดือนถึงร้อยละ 19 และผู้สูงอายุร้อยละ 4 ประสบปัญหาภาวะสมองเสื่อม มากไปกว่านั้น โรคความดันเลือดสูงซึ่งเป็นโรคที่พบได้บ่อยในกลุ่มผู้สูงอายุไทยนั้น พบว่า มีผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 50 เท่านั้นที่เข้าถึงบริการสุขภาพ ซึ่งผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเมืองและมีฐานะดีจะมีโอกาสเข้าถึงบริการสุขภาพมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เขตชนบทและมีฐานะยากจน

โดยสรุปแล้ว ผู้สูงอายุมักประสบปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพที่ทรุดโทรมลงอันเนื่องมาจากการกระบวนการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเสื่อมถอยเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลให้ความสามารถทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุลดน้อยลง

2) ด้านอารมณ์และจิตใจ

สุขภาพจิต เป็นเสมือนเข็มทิศชีวิตที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของคนพัฒนาไปได้อย่างมีทิศทาง มีหลักเกณฑ์ในการปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และทำให้ผู้อื่นเป็นสุขด้วย ดังนั้น สุขภาพจิตของผู้สูงอายุมีผลอย่างสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วย โดยจากการประมวลสถานการณ์ทางสุขภาพและสังคมของผู้สูงอายุไทย พบว่า ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม เช่น การที่ผู้สูงอายุได้รับความเคารพนับถือและเชื่อฟังของบุตรหลาน การได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลาน และการที่บุตรหลานยังให้ความสำคัญในฐานะเป็นที่ปรึกษา ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขและมีความพอใจในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ส่วนปัจจัยที่ส่งผลในทางตรงกันข้ามคือ ความรู้สึกสูญเสียจะมีผลต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในระดับสูง (มัลลิกา มัติโก, 2542)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายแล้ว ผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ อารมณ์ และสังคมอีกด้วย ซึ่งโดยทั่วไปผู้สูงอายุมักมีความวิตกกังวล กระวนกระวาย หงุดหงิด โมโหง่าย และบางรายอาจมีภาวะซึมเศร้า เบื่อหน่าย ลึนหวัง ฯลฯ อันถือเป็นความพิการทางจิตที่อาจนำก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้สูงอายุเอง ตลอดจนอาจมีผลกระทบต่อการปรับตัวและสังคมได้ (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล, 2549) ซึ่งการไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุได้ โดยจากรายงานการศึกษาของอภิชัย มงคล และคณะ (2546) เกี่ยวกับบรรดาวิทยาของพฤติกรรมการทำร้ายตนเองและการฆ่าตัวตาย พบว่า สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัญหาทางสุขภาพ ตลอดจนความรู้สึกที่ถูกทอดทิ้งและกลัวจะเป็นภาระของครอบครัวเมื่อไม่สามารถทำงานได้แล้ว มีผลอย่างสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุทำร้ายตนเองหรือฆ่าตัวตาย นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพคู่จะมีสุขภาพจิตดีกว่าผู้ที่มีสถานภาพโสด หย่า ม่าย และผู้ภาวะสุขภาพที่แข็งแรงจะมีสุขภาพจิตดีกว่าผู้ที่มีภาวะสุขภาพอ่อนแอและมีโรคภัยไข้เจ็บ (มัลลิกา มัติโก, 2542)

สรุปได้ว่า การมีสุขภาพจิตที่ดีนั้นมีส่วนสัมพันธ์อย่างสำคัญกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ดังนั้น หาก

ผู้สูงอายุมีความสามารถในการปรับตัวเองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดีก็ย่อมจะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามมาด้วยเช่นกัน

4) ด้านการดูแลตนเอง

การดูแลตนเองที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีและสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข อันนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี จากรายงานการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน จะมีการดูแลตนเองที่แตกต่างกัน โดยพบว่าผู้สูงอายุหญิงจะมีการดูแลสุขภาพตนเองดีกว่าผู้สูงอายุชาย ผู้สูงอายุที่อายุน้อยกว่าจะดูแลสุขภาพตนเองดีกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า ผู้สูงอายุที่ระดับการศึกษาสูงกว่าจะดูแลสุขภาพตนเองเมื่อยามเจ็บป่วยได้ดีกว่าผู้มีการศึกษาน้อยกว่า และผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงกว่าจะมีการดูแลตนเองได้ดีกว่าผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ต่ำกว่า (ศิริพรรณ จิตดีใส, 2538; ชลธร รักษานวงศ์, 2545)

เป็นที่น่าสนใจว่า ปัจจัยด้านเครือข่ายทางสังคมมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมมาก (เช่น ลูกหลาน เพื่อนบ้าน) จะมีโอกาสได้รับรู้ข้อมูล การได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการดูแลตนเองมากขึ้นตามไปด้วย (สุตาจันทร์ วัชรกิตติ, 2535) ซึ่งผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครอบครัวขยายจะมีการดูแลตนเองได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครอบครัวเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นการรักษาความสะอาด การออกกำลังกาย และการตรวจสุขภาพ (ชลธร รักษานวงศ์, 2545) แต่จากรายงานการศึกษาของ Kanchanakijisakul (2003) ที่ได้ศึกษาผลของการเปลี่ยนผ่านทางประชากรที่มีต่อลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุไทย พบว่า แม้ว่าลักษณะการอยู่ร่วมกับบุตรจะยังคงเป็นแบบแผนที่สำคัญและโดดเด่นของผู้สูงอายุไทย แต่ทว่าสัดส่วนในแบบแผนดังกล่าวได้มีแนวโน้มที่ลดลง ในขณะที่แนวโน้มของการอยู่คนเดียวและการอยู่กับคู่สมรสเพียงลำพังได้เพิ่มสูงขึ้น โดยผู้สูงอายุหญิงมีการอยู่คนเดียวในสัดส่วนที่มากกว่าผู้สูงอายุชาย ขณะที่ผู้สูงอายุชายมีการอยู่กับคู่สมรสเพียงลำพังในสัดส่วนที่มากกว่าผู้สูงอายุหญิง ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้ย่อมเป็นนัยสะท้อนให้เห็นว่า แนวโน้มของการดูแลตนเองของผู้สูงอายุอาจอ่อนด้อยลง ด้วยเพราะลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เอื้อให้โอกาสในการปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมมีน้อยลง

มากไปกว่านั้น ในงานศึกษาของอุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ (2549) ที่ศึกษาการเกื้อหนุนของครอบครัวต่อผู้สูงอายุไทย ซึ่งพิจารณารูปแบบการเกื้อหนุนใน 4 ประเภท ได้แก่ การเงิน อาหาร ของใช้ และดูแลการดำรงชีวิตประจำวัน พบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตร เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับการเกื้อหนุนทุกประเภทมากที่สุด และการได้รับการเกื้อหนุนจะมีมากขึ้นตามจำนวนบุตรที่เพิ่มขึ้น โดยผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวจะไม่ได้รับการเกื้อหนุนทุกประเภทมากที่สุด ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวเป็นนัยสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวและผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตร จัดได้ว่าเป็นกลุ่มเปราะบางที่หากไม่สามารถดูแลตนเองได้เป็นอย่างดี ก็น่าจะเป็นกลุ่มที่ต้องประสบกับความทุกข์ยากลำบากมากขึ้นเป็นทวีคูณ

โดยสรุปคือ การดูแลตนเองที่เหมาะสม เป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีและสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข อันมีผลอย่างสำคัญต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งคุณลักษณะของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ย่อมส่งผลต่อการดูแลตนเองของผู้สูงอายุได้แตกต่างกัน

5) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

จากสภาพร่างกายของผู้สูงอายุที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเหมือนดังแต่ก่อน หรือจากข้อกำหนดของสังคมให้ต้องเกษียณอายุงาน ทำให้ผู้สูงอายุต้องเสียบบทบาทในการทำงาน ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงเปลี่ยนจุดสนใจไปยังครอบครัว หาบบทบาทใหม่ให้กับตนเองด้วยการเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยเหลือดูแลบุตรหลานภายในบ้าน และในทางกลับกัน บุตรหลานในครอบครัวก็สามารถเป็นที่พึ่งพาทางด้านเศรษฐกิจและกำลังใจให้แก่ผู้สูงอายุได้ด้วย ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องการความรักและความเอาใจใส่จากครอบครัว โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองได้น้อยลง อันเนื่องมาจากปัญหาทางสุขภาพ ดังนั้น การที่ผู้สูงอายุ มีคู่สมรสหรือบุตรหลานเป็นผู้คอยดูแลทุกข์สุขคอยช่วยเหลือหรือให้ความเคารพนับถือ ยกย่อง และให้ความสำคัญ ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองเป็นบุคคลที่มีความหมายต่อครอบครัวและเกิดความภาคภูมิใจ ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวจึงมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

นอกจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวแล้ว ความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับบุคคลภายนอกก็มีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตเช่นกัน ญาติหรือเพื่อนที่มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน มีความหวังดี คอยให้ความช่วยเหลือ เห็นอกเห็นใจและสามารถปรับทุกข์กันได้ทำให้ผู้สูงอายุสามารถยอมรับสภาพกับความรู้สึกที่ต้องสูญเสียสถานภาพทางสังคมเดิมหรือสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก โดยรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะนำไปสู่ความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมาก โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรหลาน ซึ่งมักแยกตัวเองออกจากสังคมอันจะทำให้รู้สึกโดดเดี่ยวว่าเหว หรือรู้สึกว่าตนเองไม่มีความหมายซึ่งส่งผลให้ความพึงพอใจในชีวิตลดต่ำลง

สรุปได้ว่า บุคคลทั้งในระดับครอบครัวและสังคมควรให้ความช่วยเหลือ ความอบอุ่น ความรัก และความสนใจกับผู้สูงอายุ ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมในอันที่จะช่วยประคับประคองสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ ซึ่งจะเป็นการช่วยยกระดับคุณค่าในชีวิต ตลอดจนความเชื่อมั่นในตนเอง อีกทั้งยังเป็นการช่วยรักษาความสมดุลระหว่างจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุ อันจะนำไปสู่ความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุได้ในท้ายที่สุด

อย่างไรก็ตาม วัยสูงอายุเป็นวัยที่จัดอยู่ในช่วงปลายของชีวิตมนุษย์ อันเป็นช่วงวัยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสื่อมถอยลงในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ชูศรี วงเครือ, 2543) ซึ่งจากการทบทวนเอกสารและรายงานการศึกษาต่างๆ ที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับความต้องการสวัสดิการช่วยเหลือต่างๆ ของผู้สูงอายุในประเทศไทย มีรายงานการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2545 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2545) พบว่า รัฐบาลและ

เอกชนได้จัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ เช่น สถานสงเคราะห์คนชรา บัณฑิตสุขภาพ บัณฑิตประจำตัวผู้สูงอายุ บริการเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุที่ยากจน การลดหย่อนค่าโดยสารรถไฟ เป็นต้น เมื่อพิจารณาความต้องการการช่วยเหลือจากรัฐบาล พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.9) ต้องการมีบัตรประจำตัวผู้สูงอายุเพื่อใช้ในการรักษาพยาบาลฟรี รองลงมาได้แก่ ต้องการเข้าร่วมโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค (ร้อยละ 74.1) และต้องการมีบัตรสุขภาพเพื่อลดหย่อนค่ารักษาพยาบาล (ร้อยละ 70.4) ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ความต้องการดังกล่าวเหล่านี้มีความสอดคล้องกับปัญหาหลักของผู้สูงอายุไทย นั่นคือ ปัญหาด้านสุขภาพและปัญหาด้านเศรษฐกิจนั่นเอง

มากไปกว่านั้น รายงานการสำรวจในข้างต้นยังชี้ให้เห็นว่า ยังมีผู้สูงอายุที่ต้องการพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชราของรัฐ (ร้อยละ 24.4) และต้องการพักอาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราของเอกชน (ร้อยละ 18.4) ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้อาจมีนัยสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนหนึ่งยังขาดความดูแลเอาใจใส่ในยามชรา นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตชนบทมีความต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือในทุกๆด้านมากกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบสัดส่วนความต้องการช่วยเหลือจากรัฐบาลของผู้สูงอายุในภาคต่างๆ พบว่า ผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือแทบทุกด้านมากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องการขอมีบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ

การใช้บริการสวัสดิการต่างๆ ที่รัฐจัดให้กับผู้สูงอายุนั้น พบว่า ส่วนใหญ่ได้รับเบี้ยยังชีพจากทางราชการ (ร้อยละ 74.1) โดยสัดส่วนผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตชนบทได้รับเบี้ยยังชีพจากทางราชการมากกว่าในเขตเมือง (ร้อยละ 79.0 ในเขตชนบท และ 63.0 ในเขตเมือง) นอกจากนี้ ยังมีการใช้บริการจากบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ (ร้อยละ 52.8) โดยผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตชนบทมีสัดส่วนการใช้บริการจากบัตรประจำตัวผู้สูงอายุมากกว่าในเขตเมือง (ร้อยละ 61.3 ในเขตชนบท และ 33.9 ในเขตเมือง) เมื่อพิจารณาเป็นรายภาค พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผู้สูงอายุได้รับเบี้ยยังชีพจากทางราชการมากที่สุด (ร้อยละ 81.0) สำหรับกรุงเทพมหานครมีผู้สูงอายุที่ใช้บริการสวัสดิการต่างๆที่รัฐจัดให้สำหรับผู้สูงอายุน้อยกว่าภาคอื่นๆ กล่าวคือ มีการใช้บริการบัตรประจำตัวผู้สูงอายุใช้บริการโครงการบัตร 30 บาทรักษาทุกโรค และได้รับเบี้ยยังชีพจากทางราชการ คิดเป็นร้อยละ 14.1 17.1 และ 54.4 ตามลำดับ

ในส่วนของความต้องการที่จะให้รัฐจัดสวัสดิการต่างๆ เพิ่มจากที่มีอยู่นั้น พบว่า ผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92.0) ต้องการให้รัฐบาลจัดสวัสดิการเพิ่มในเรื่องการดูแลผู้สูงอายุ โดยจัดศูนย์ดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ จัดบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุที่มีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง และต้องการให้รัฐบาลจัดหางานหรือกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เพื่อจะได้มีงานทำ มีรายได้ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุเกือบร้อยละ 90.0 ต้องการให้มีการลดหย่อนภาษีให้กับบุคคลที่เลี้ยงดูผู้สูงอายุ เพื่อแบ่งเบาภาระของบุตรหลานที่ดูแลผู้สูงอายุ

โดยสรุปแล้ว ความต้องการสวัสดิการความช่วยเหลือของผู้สูงอายุที่จะให้รัฐจัดสวัสดิการต่างๆ เพิ่มนั้น ล้วนมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของผู้สูงอายุ ซึ่งความต้องการ

สวัสดิการความช่วยเหลือของผู้สูงอายุจะเป็นความต้องการความช่วยเหลือด้านการดูแลผู้สูงอายุ โดยจัดศูนย์ดูแลกลางวันสำหรับผู้สูงอายุ จัดบ้านพักสำหรับผู้สูงอายุที่มีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง และต้องการให้รัฐบาลจัดหางานหรือกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เพื่อจะได้มีงานทำ มีรายได้ เป็นส่วนใหญ่

2.5 แนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุ

สวัสดิการสังคม เป็นระบบการจัดสรรและจัดการบริการสังคมในลักษณะของโครงการหรือบริการต่าง ๆ ให้แก่ทุกสมาชิกในสังคม โดยเน้นสิทธิความเท่าเทียมกันที่จะได้รับบริการอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกในสังคม การพัฒนาสังคมโดยรวม รวมทั้งระบบความมั่นคงทางสังคมของทุกสมาชิกในสังคม (ระพีพรรณ คำหอม, 2547) ซึ่งสมัชชาใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติได้มีมติรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal of Human Rights) เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 โดยเรียกร้องให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามข้อบัญญัติอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่เคารพในเกียรติยศและศักดิ์ศรี ความมีเสรีภาพ ความยุติธรรม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์ทางการเมืองของแต่ละประเทศ ซึ่งในบทบัญญัติของปฏิญญาดังกล่าวได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของผู้สูงอายุไว้ในมาตรา 25 (1) ความว่า (ระพีพรรณ คำหอมและคณะ, 2547)

“มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับมาตรฐานในการครองชีพที่เหมาะสม เพื่อสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของตนเองและครอบครัว อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาลและบริการทางสังคมที่จำเป็นและมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันความมั่นคงในกรณีการว่างงาน การเจ็บป่วย การเสื่อมสมรรถภาพ การเป็นหม้ายหรือการขาดความไม่สะดวกในการดำรงชีวิตอื่นที่นอกเหนือจากการควบคุม”

ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มสมาชิกหนึ่งของสังคมและเผชิญกับสภาพปัญหาต่าง ๆ มากมายดังที่ได้อธิบายไว้แล้วในข้างต้น ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุจึงเป็นกลุ่มประชากรที่ควรได้รับการบริการต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ และเนื่องจากในแต่ละประเทศมีสภาพทางการเมืองและการปกครองแตกต่างกัน จึงมีผลให้การคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุทั่วโลกมีขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกันในแต่ละประเทศ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2525 สมัชชาใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติจึงได้มีมติรับรองแผนปฏิบัติการระหว่างประเทศเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นมาตรการระหว่างประเทศฉบับแรกที่ได้มีการวางแผนแนวคิด หลักนโยบาย และโครงการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุไว้อย่างเป็นรูปธรรม ต่อมาในปีเดียวกัน ที่ประชุมสมัชชาโลกเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้มีมติรับรองแผนดังกล่าว ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงในศักยภาพของรัฐและสังคมในด้านความร่วมมือในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศในการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเด็นต่าง ๆ อันได้แก่ สุขภาพและโภชนาการ การคุ้มครองผู้บริโภคผู้สูงอายุ ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ครอบครัว สวัสดิการสังคม การประกันรายได้และการ

จ้างงาน และการศึกษา ซึ่งมาตรฐานและยุทธวิธีเหล่านี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน อันเป็นสิทธิอธิปไตยและความรับผิดชอบของแต่ละรัฐ

ในปี พ.ศ. 2534 สมัชชาสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของผู้สูงอายุ ซึ่งประเทศต่างๆ ได้ยึดถือเป็นหลักการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในลักษณะเดียวกัน โดยมีสาระสำคัญพอสังเขป (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544) ดังนี้

หลักการที่ 1 ความเป็นอิสระ

ผู้สูงอายุทุกคนควรได้รับอาหาร น้ำดื่ม ที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่ม และการดูแลสุขภาพพื้นฐานอย่างเพียงพอ มีโอกาสที่จะได้ทำงานหรือสามารถได้รับรายได้อื่นๆ และควรมีส่วนร่วมในการกำหนดว่าเมื่อใดควรได้พ้นจากการทำงาน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุควรที่จะได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและอาศัยอยู่ในบ้านของตนเองให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ รวมถึงควรมีโอกาสได้รับประโยชน์จากแผนงานด้านการฝึกอบรมและการศึกษาที่มีความเหมาะสมอีกด้วย

หลักการที่ 2 การมีส่วนร่วม

ผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมในการกำหนดและดำเนินงานตามนโยบายต่างๆ ที่จะส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของตนโดยตรง รวมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้และทักษะให้กับคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ ในการมีส่วนร่วมนี้ผู้สูงอายุควรต้องสามารถแสวงหาและขยายโอกาสสำหรับการให้บริการแก่ชุมชนตามความสนใจและกำลังขีดความสามารถของตน ตลอดจนการมีบทบาทที่จะจัดตั้งกลุ่มหรือสมาคมของผู้สูงอายุได้

หลักการที่ 3 การดูแลเอาใจใส่

ผู้สูงอายุควรได้รับการคุ้มครองและการดูแลจากครอบครัวและชุมชน อันสอดคล้องกับระบบและค่านิยมและวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ทั้งการดูแลสุขภาพ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคม ได้รับการฟื้นฟูทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ให้อยู่ในระดับที่สมบูรณ์ อันเป็นการป้องกันหรือชะลอการเจ็บป่วยในระยะเริ่มต้น นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังควรได้รับโอกาสในการเข้าถึงบริการทางสังคมและกฎหมาย เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุน การเป็นอิสระ การคุ้มครอง และการได้รับการดูแลให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม รวมถึงควรได้รับการดูแล คุ้มครอง ฟื้นฟู และส่งเสริมทางด้านสังคมและจิตใจอย่างเหมาะสมจากสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่มีสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจและมีมั่นคง ตลอดจนควรได้รับสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ในการดำรงชีวิต

หลักการที่ 4 ความพึงพอใจในตนเอง

ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ และควรได้ใช้ทรัพยากรทางการศึกษา วัฒนธรรม จิตใจ และกิจกรรมนันทนาการของสังคมให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

หลักการที่ 5 ความมีศักดิ์ศรี

ผู้สูงอายุควรมีชีวิตดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีความมั่นคงปลอดภัย โดยปราศจากการถูกแสวงหาประโยชน์และการถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ว่าจะทางด้านร่างกายหรือทางจิตใจ รวมทั้งควรได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม โดยไม่คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ความพิการ หรือสถานะอื่นๆ และควรได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าโดยแยกจากประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่ผู้สูงอายุมีส่วนช่วยเสริมให้กับสังคมอีกด้วย

จากหลักการในแนวคิดพื้นฐานการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในข้างต้นที่ยึดถือกันมานานและยังคงเป็นรากฐานในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ได้ชี้ให้เห็นว่า *ครอบครัวและชุมชน* นับเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมและเป็นหลักในการให้การดูแลผู้สูงอายุ อันน่านุแห่งการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวและชุมชนเป็นฐาน ดังนี้

1) แนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

แนวคิดการใช้ครอบครัวเป็นฐาน (family-based) มิใช่ เป็นเรื่องใหม่ในการจัดสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่ได้ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวมาเป็นเวลานานและได้บรรจุไว้เป็นนโยบายในแผนงานด้านสังคมและวัฒนธรรมที่จะให้ครอบครัวมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น

การใช้ครอบครัวเป็นพื้นฐานในการให้บริการสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุนี้ มีวัตถุประสงค์ในการให้บริการอยู่ 3 ลักษณะ คือ การป้องกัน การบำบัดรักษา และการฟื้นฟู อันเป็นการให้ผู้สูงอายุและครอบครัวได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ทั้งความรู้ความสามารถ ทรัพยากรและสัมพันธภาพอันดีระหว่างกันให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544) ซึ่งความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมีส่วนสำคัญต่อการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ทั้งนี้ การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวถือเป็นการช่วยเหลือให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนทางด้านอารมณ์และจิตใจ (ระพีพรรณ คำหอม และคณะ, 2547) อย่างไรก็ตาม การที่แต่ละครอบครัวจะมีความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุได้มากน้อยเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการอันเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง เช่น โครงสร้างของครอบครัว ภาวะการเกิด การย้ายถิ่น การแยกกันอยู่ การหย่าร้าง การเป็นหม้าย และการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสตรี (Cheung et al., 1980;)

สรุปได้ว่า ครอบครัวเป็นแหล่งเกื้อหนุนที่สำคัญในการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การบำบัดรักษา และการฟื้นฟู หากแต่ศักยภาพของแต่ละครอบครัวนั้นอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งหากปัจจัยเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่จะเกิดผลกระทบต่อศักยภาพในการทำหน้าที่ของครอบครัวหรือทำให้ครอบครัวไม่สามารถตั้งรับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โอกาสหรือความเสี่ยงที่ผู้สูงอายุจะเข้าไปอยู่สถานสงเคราะห์หรือพึ่งพิงสถาบันอื่นๆ ก็มีเพิ่มขึ้น

2) แนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น การทำงานในเรื่องใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจึงไม่อาจแยกส่วนหรือแยกเฉพาะผู้สูงอายุออกจากชุมชนได้ ซึ่งแนวคิดนี้เชื่อในศักยภาพการพึ่งตนเองและตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชน กล่าวคือ เป็นการเคารพนับถือในความเป็นผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ชีวิตที่ดี อันสามารถนำประสบการณ์ดังกล่าวมาพัฒนาชุมชนได้ ยังผลทำให้เกิดการบริการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาบริการสวัสดิการสังคมด้วยการใช้ผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา นั่นคือ เป็นการจัดบริการสวัสดิการสังคมโดยอาศัยการมีส่วนร่วมระหว่างผู้สูงอายุและชุมชนด้วยการให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาผู้สูงอายุของโครงการกองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน นับตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผลโครงการ ทั้งนี้ ผู้สูงอายุในชุมชนจะอยู่ในฐานะของ "ผู้ให้" มิใช่ "ผู้รับสวัสดิการ" เหมือนดังเช่นที่ผ่านมา นอกจากนี้ เครือข่ายทางสังคมของชุมชน ยังนับเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดสวัสดิการทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้เกิดบริการหลักประกันรายได้และอาชีพแก่ผู้สูงอายุ (ระพีพรรณ คำหอม และคณะ, 2547)

จะเห็นได้ว่า การจัดบริการสวัสดิการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนี้นับเป็นอีกหนึ่งแนวคิดสำคัญของการจัดบริการสวัสดิการสังคมแนวใหม่แทนการจัดบริการเชิงสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้สูงอายุในการดำเนินการ

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets)³ ได้เริ่มเป็นที่สนใจและกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศไทยต้องประสบภาวะเศรษฐกิจถดถอยในราวกลางปี พ.ศ. 2540 (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง, 2547; ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, 2545; ลาวัลย์ ภูวรรณ และจิรภัทรา ฉันทวุฒิ, 2545; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ซึ่งเป็นวิกฤตเศรษฐกิจที่ลุกลามไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบประเทศเอเชียอันหมายรวมถึงประเทศไทยด้วย โดยวิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนของแต่ละประเทศกันอย่างถ้วนหน้า เพราะไม่ได้มีการเตรียมความช่วยเหลือเอาไว้ล่วงหน้า (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง, 2547; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ซึ่งในปัจจุบันแนวคิดเรื่องโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมได้รับความสนใจทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติเป็นอย่างมาก ซึ่งมีความหลากหลายในการให้คำจำกัดความและขอบเขตของงานศึกษา

ในการประชุม ณ กรุงมนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ เมื่อกลางปี พ.ศ. 2541 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “โครงข่าย

³ คำว่า “social safety nets” นี้ ในภาษาไทยอาจมีคำเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม การคุ้มครองทางสังคม ตาข่ายนิรภัย และตาข่ายความปลอดภัยทางสังคม เป็นต้น

ความปลอดภัยทางสังคม” (social safety nets) ไว้ว่า หมายถึง เครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้ความคุ้มครองและหลักประกันทางสังคมตามกฎหมาย ตลอดจนระบบประกันสังคมต่อภาคที่มีความจำเป็นมากที่สุดทางสังคม โดยถือเป็นสหพันธ์นิคมชนและสิทธิทางสังคม (International Confederation of Free Trade Unions - Asian and Pacific Regional Organization อังโน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ , 2542)

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่ผ่านมา อาจพอสรุปความหมายของโครงการความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) ได้ว่า หมายถึง ระบบการจัดบริการทางด้านสวัสดิการสังคม เพื่อให้การรองรับและสงเคราะห์ช่วยเหลือกลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสหรือผู้มีความเสี่ยงภัยต่าง ๆ ในสังคม อันเป็นระบบการบรรเทาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในขั้นต้น เพื่อ มิให้ กลุ่มบุคคลดังกล่าวต้องประสบกับภาวะความทุกข์ยากลำบากมากเกินไปในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยในสังคม มากไปกว่านั้น โครงการความปลอดภัยทางสังคมยังหมายรวมถึงการเตรียมพร้อมในการรับมือกับสถานการณ์ความผันผวนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย (Teranishi, 2011; ลาวัลย์ ภูวรรณ และ จิรภัตรา ฉันทวุฒิ, 2545; ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, 2545; กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ชติยศ, 2542; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ทั้งนี้ จากความหมายของโครงการความปลอดภัยทางสังคมดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งนั่นก็คือ การสร้างหลักประกันทางสังคม (social insurance) ให้แก่สมาชิกในสังคม เพื่อให้ได้รับการประกันมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นต้นเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤตนั่นเอง

โครงการความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) เป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ โดยจากการทบทวนรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดโครงการความปลอดภัยทางสังคมพัฒนามาจากแนวคิดสองแนวคิดสำคัญได้แก่ แนวคิดความมั่นคงทางสังคม (social security) และแนวคิดสวัสดิการสังคม (social welfare) ซึ่งมีรายละเอียดของทั้งสองแนวคิดดังกล่าว (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ดังนี้

แนวคิดแรก แนวคิดความมั่นคงทางสังคม (social security) เป็นการดำเนินงานทั้งในส่วนของภาครัฐและสังคม เพื่อช่วยลดปัญหาความยากจน ตลอดจนช่วยขจัดภัยพิบัติต่างๆ และโดยทั่วไปแล้วมักจะครอบคลุมถึงการบริการสังคม (social services)⁴ การช่วยเหลือทางสังคม

⁴ การบริการสังคม (social services) หมายถึง หน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐบาลและเอกชนที่มีต่อประชาชนในการจัดสรรบริการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการป้องกันและบำบัดความเดือดร้อน ตลอดจนสร้างเสริมและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่และสวัสดิภาพของประชาชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ ซึ่งบริการสังคมจะมุ่งเน้นสวัสดิภาพของบุคคลมากกว่าการจัดสรรบริการทางกายภาพเพื่อชุมชนและโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

(social assistance)⁵ และการประกันสังคม (social insurance)⁶ ส่วน **แนวคิดที่สอง** คือ แนวคิดสวัสดิการสังคม (social welfare) เป็นระบบการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาสังคม รวมทั้งการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ในระดับมาตรฐาน โดยบริการดังกล่าวจะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทั้งในด้านการศึกษาที่ดี การมีสุขภาพอนามัย การมีที่อยู่อาศัย การมีงานทำ การมีรายได้ การมีสวัสดิการแรงงาน การมีความมั่นคงทางสังคม การมีนันทนาการ และบริการทางสังคมทั่วไป โดยระบบสวัสดิการสังคมต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับ ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดบริการทางสังคมในทุกระดับ

จากแนวคิดความมั่นคงทางสังคม (social security) และแนวคิดสวัสดิการสังคม (social welfare) ในข้างต้น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) อาจจำแนกระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมได้เป็น 3 ส่วนสำคัญ (ระพีพรรณ คำหอม, 2545; ลาวัลย์ ภูวรัตน์ และจิรภัทรา จันทวุฒิ, 2545; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ได้แก่

1) **การบริการสังคม (social services)** เป็นบริการที่รัฐหรือเอกชนที่มีความพร้อมกำหนดให้ให้บริการสังคมขึ้น เป็นบริการทางเลือกที่รัฐเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบสังคม โดยการจัดบริการให้กับประชาชนแทนรัฐ กล่าวได้ว่าเป็นบริการที่มุ่งส่งเสริมสวัสดิภาพของบุคคลในสังคมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ ซึ่งบริการสังคมที่ดำเนินการโดยภาคเอกชนจัดเป็นบริการทางเลือกให้กับประชาชนที่สามารถซื้อหา โดยไม่จำเป็นต้องรอใช้บริการของรัฐแต่เพียงด้านเดียว ทั้งนี้ การให้บริการแก่ประชาชนอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้การศึกษา การสาธารณสุข การเคหะการมีงานทำ การคุ้มครองรายได้ การคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน การบริการข่าวสารข้อมูลเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน และการสาธารณสุขโรค เป็นต้น ซึ่งการบริการสังคมนี้อาจจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ ได้แก่

- การบริการขั้นพื้นฐาน เช่น การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ
- การบริการสิ่งอำนวยความสะดวกและปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ที่อยู่อาศัย ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ
- การบริการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น บริการของตำรวจ ข่าวสารข้อมูลเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน บริการของทหารในการรักษาความมั่นคงของประเทศ

⁵ การช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) หมายถึง การช่วยเหลือประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน โดยฝ่ายผู้ให้บริการหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจะต้องมีการค้นหาสำรวจข้อเท็จจริงว่าผู้ที่ได้รับบริการนั้นมีปัญหาจนหรือเดือดร้อนจริง อันสมควรแก่การได้รับการช่วยเหลือ

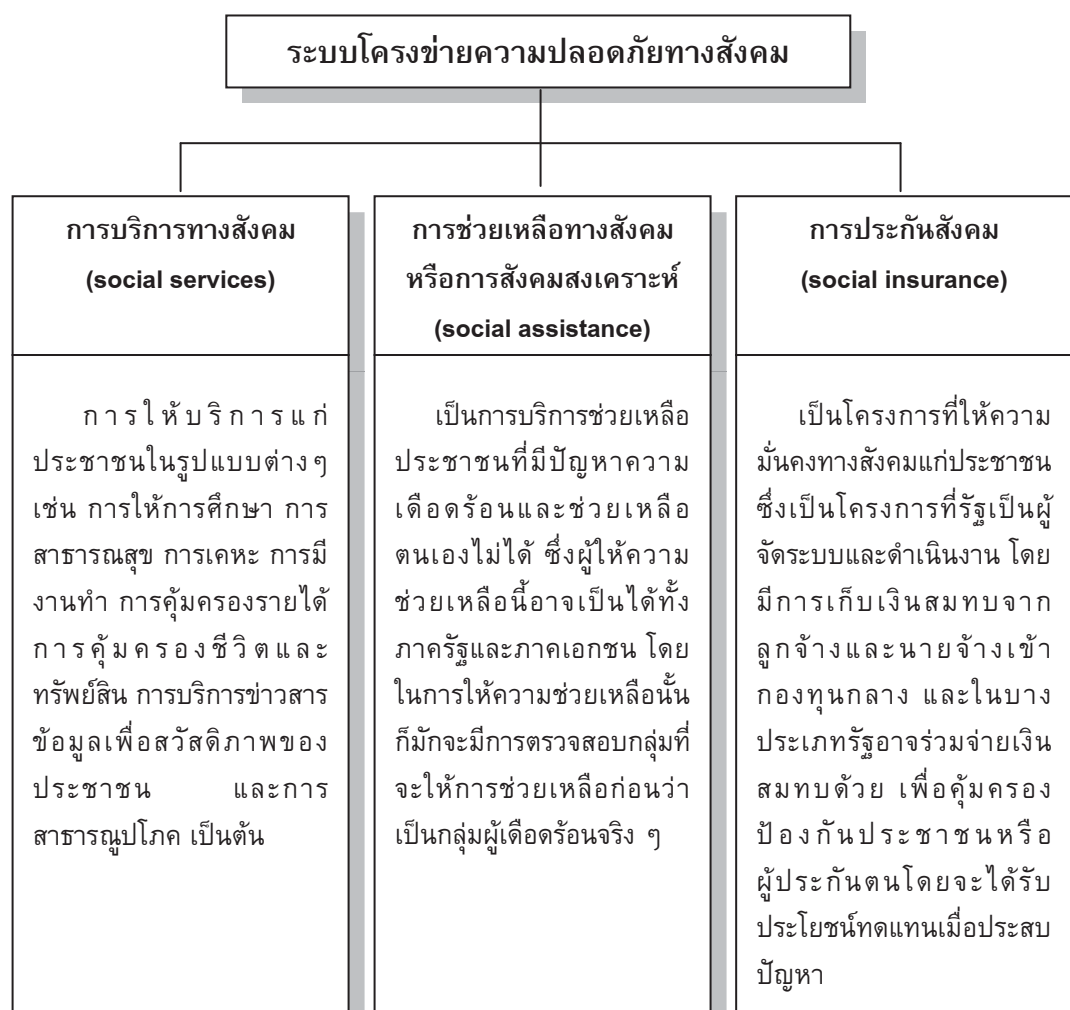
⁶ การประกันสังคม (social insurance) หมายถึง มาตรการหนึ่งในการจัดบริการสวัสดิการสังคมเพื่อคุ้มครองป้องกันประชาชนที่มีรายได้ประจำ ไม่ได้รับความเดือดร้อนเมื่อต้องสูญเสียรายได้ทั้งหมดหรือบางส่วน หรือมีรายได้ไม่เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ เพื่อให้มีหลักประกันด้านการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2) การช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) เป็นการบริการช่วยเหลือประชาชนที่มีปัญหาความเดือดร้อนและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ซึ่งผู้ให้ความช่วยเหลือนี้อาจเป็นได้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยหากเป็นการจัดการโดยภาครัฐก็มักจะเรียกว่า “การประชาสงเคราะห์” (public assistance) ทั้งนี้ หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือจะมีการตรวจสอบกลุ่มที่จะให้การช่วยเหลือก่อนว่าเป็นกลุ่มผู้เดือดร้อนจริง ๆ โดยใช้เครื่องมือทดสอบความจำเป็น (mean-test) ก่อนให้การช่วยเหลือ ซึ่งการให้บริการในลักษณะนี้ถือเป็นบริการทดแทนชั่วคราว อันเป็นการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้า เช่น การให้เงิน การให้สิ่งของหรือเครื่องอุปโภคบริโภค และการให้บริการอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น บริการให้ความรู้ บริการให้คำแนะนำปรึกษา บริการฝึกอาชีพ บริการจัดหาที่พัก และบริการจัดหาที่อยู่อาศัย เป็นต้น

3) การประกันสังคม (social insurance) เป็นโครงการที่ให้ความมั่นคงทางสังคมแก่ประชาชนหรือเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “โครงการความมั่นคงทางสังคม” (social security schemes) ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐเป็นผู้จัดระบบและดำเนินงาน โดยมีการเก็บเงินสมทบจากลูกจ้างและนายจ้างเข้ากองทุนกลาง และในบางประเภทรัฐอาจร่วมจ่ายเงินสมทบด้วย เพื่อคุ้มครองป้องกันประชาชนหรือผู้ประกันตนโดยจะได้รับประโยชน์ทดแทนเมื่อต้องประสบปัญหาในกรณีต่าง ๆ เช่น กรณีประสบอันตรายหรืออุบัติเหตุนอกการทำงาน กรณีพิการทุพพลภาพ กรณีคลอดบุตร กรณีสงเคราะห์บุตร กรณีชราภาพ และกรณีตาย เป็นต้น

โดยหลักการทั่วไป โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) จัดเป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นร่วมกันใน 3 ฝ่ายสำคัญ อันได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง, 2547; ลาวัลย์ ภูวรรณ และจิรภัทรา จันทวุฒิ, 2545) อย่างไรก็ตาม จากรายงานการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่า โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) มีความแตกต่างจากสวัสดิการสังคม (social welfare) กล่าวคือ สวัสดิการสังคม (social welfare) จะเป็นการให้บริการสังคมสงเคราะห์กับสมาชิกทุกคนในสังคม โดยภาครัฐ และในบางครั้งอาจมีภาคเอกชนเข้าร่วมในการให้บริการสังคมสงเคราะห์ด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่หรือคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยครอบคลุมทุกกลุ่มคนและชนชั้น นั่นคือ การให้บริการสังคมสงเคราะห์จะไม่มีจำแนกฐานะและชนชั้นแต่อย่างใด (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง, 2547; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ในขณะที่ โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets) จะมุ่งเน้นการคุ้มครองไปที่กลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสทางสังคมหรือผู้ที่มีความจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือมากที่สุดเป็นสำคัญ เพื่อให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้สามารถพยายงชีวิตให้ดำรงอยู่รอดได้ในยามวิกฤตหรือสถานการณ์ไม่ปกติ (Torjman, 2007; ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, 2545; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542) ซึ่งโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety nets)นี้อาจเป็นได้ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการ (formal sector) และลักษณะที่ไม่เป็นทางการ (informal sector) (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2553; กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ขัตติยศ, 2542) ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีความแตกต่างกันอยู่พอสมควรเมื่อพิจารณาจากมิติของผู้ให้บริการสงเคราะห์และการจัดองค์กรถึง หากแต่เมื่อพิจารณาจากมุมมองของผู้รับทั้ง

สองส่วนนี้ต่างมีจุดมุ่งเน้นร่วมกัน คือ การมุ่งทำให้การสงเคราะห์หรือความช่วยเหลือแก่สมาชิกผู้ ที่ขาดแคลน ขัดสน หรือด้อยโอกาสกว่าในสังคม (กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ขัติยศ,2542)

แหล่งข้อมูล : ลาวัลย์ ภูวรรณ และจิรภัทรา นันทวุฒิ, 2545.

แผนภาพ 1 แสดงระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม

ผู้สูงอายุเป็นช่วงวัยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม จึงจัดเป็นกลุ่มประชากรที่มีความเปราะบาง (vulnerable group) ในสังคม และจากการลดลงของภาวะการเกิดและภาวะการตายของประชากรในประเทศไทยได้ส่งผลไม่เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงในแง่ของโครงสร้างทางประชากรจากประชากรวัยเด็กไปเป็นประชากรสูงอายุเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในแง่ของโครงสร้างของครอบครัวอีกด้วย (Kanchanakijisakul, 2002) กอปรกับครอบครัวในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมที่เป็นหน่วยเล็กและใกล้ชิดในการให้ความดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในฐานะสมาชิกของครอบครัวมากที่สุด ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญศึกษาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานของประชากรกลุ่มวัยนี้เป็นพิเศษ

สรุปได้ว่า โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานก็คือ รูปแบบหนึ่งของการจัดสวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือของครอบครัวแก่ผู้สูงอายุ โดยในการศึกษานี้ มุ่งเน้นที่การตอบสนองในปัญหาต่างๆ ที่ผู้สูงอายุเผชิญอยู่ ซึ่งครอบคลุมใน 5 มิติสำคัญ คือ ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและการทำงาน ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านการดูแลตนเอง และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นการสะท้อนถึงการทำหน้าที่ของครอบครัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของครอบครัว

2.7 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเทศบาลนครพิษณุโลก

ในแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2551-2553) ของกองวิชาการและแผนงาน งานวิเคราะห์นโยบายและแผน เทศบาลนครพิษณุโลก (2550) ได้กล่าวถึงข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเทศบาลนครพิษณุโลก สรุปความได้ว่า เทศบาลนครพิษณุโลกมีพื้นที่ 18.26 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งจัดอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศ มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือประมาณ 377 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อบต. ห้วยรอ	และ	อบต. อรัญญิก
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อบต. ท่าทอง	และ	อบต. วัดจันทร์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อบต. อรัญญิก		
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อบต. ท่าทอง	และ	อบต. บ้านคลอง

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำไหลผ่านกลางเมืองจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ แบ่งเขตพื้นที่เทศบาลออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นส่วนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ มีพื้นที่ประมาณ 13 ตารางกิโลเมตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแหล่งประกอบธุรกิจ ศูนย์กลางคมนาคม (ทางรถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน) และศูนย์กลางการติดต่อสื่อสารและบริการ ส่วนที่สอง เป็นฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ มีพื้นที่ประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยของประชาชน สถานที่ราชการ และสถานศึกษา

เทศบาลนครพิษณุโลก เป็นเขตพื้นที่ศูนย์กลางทั้งในด้านราชการ ด้านการศึกษา ด้านการค้าและบริการ ด้านการคมนาคมและการขนส่งของพื้นที่ภาคเหนือโดยเฉพาะภาคเหนือตอนล่าง มีเส้นทางติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ได้อย่างสะดวกทั้งทางรถยนต์ ทางรถไฟ และทางอากาศ มีสาธารณูปโภคทั้งไฟฟ้า ประปา และการสื่อสาร ที่ครอบคลุมในทุกส่วนของพื้นที่ ทั้งนี้ ในด้านการสาธารณสุข ได้มีการจัดตั้งศูนย์สุขภาพชุมชนจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ ศูนย์สุขภาพชุมชนประจำทิศ ศูนย์สุขภาพชุมชนพันปี ศูนย์สุขภาพชุมชนเทศบาลนครพิษณุโลก มหาวิทยาลัยนเรศวร (ส่วนสนามบิน) ศูนย์สุขภาพชุมชนพระองค์ขาว และศูนย์สุขภาพชุมชนมหานุภาพ โดยศูนย์สุขภาพชุมชนนี้มีหน้าที่ในการให้บริการตรวจรักษาโรคเบื้องต้นในสถานพยาบาล ตรวจคัดกรองโรค/ให้คำปรึกษา ปฐมพยาบาลกรณีอุบัติเหตุ/ฉุกเฉินก่อนนำส่งโรงพยาบาล และบริการส่งต่อเมื่อเกินขีดความสามารถ สำหรับสถานพยาบาลในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก มีจำนวน

โรงพยาบาลรัฐบาล 3 แห่ง จำนวนเตียงคนไข้ 1,035 เตียงและจำนวนโรงพยาบาลเอกชน 7 แห่ง จำนวนเตียงคนไข้ 484 เตียง นอกจากนี้ ยังมีศูนย์บริการสาธารณสุข จำนวน 7 แห่ง และคลินิก เอกชน จำนวน 138 แห่ง โดยบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในสถานพยาบาลรวมทุกแห่ง ทุกสังกัดในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก แบ่งเป็นแพทย์จำนวน 231 คน พยาบาลจำนวน 1,165 คน ทันตแพทย์จำนวน 24 คน เภสัชกรจำนวน 71 คน เจ้าพนักงานสุขภาพจิตจำนวน 1 คน เจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชนจำนวน 25 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 590 คน ครอบคลุมการให้บริการแก่ประชาชนในเขตพื้นที่มากกว่า 70,000 คน

ในส่วนของการจัดองค์กรเทศบาลนครพิษณุโลก ประกอบด้วยสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี โดยสภาเทศบาลนครพิษณุโลกทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ประกอบด้วย สมาชิกสภาเทศบาลจำนวน 24 คน ซึ่งเลือกตั้งโดยราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล วาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี และสภาเทศบาลมีประธานสภาคนหนึ่ง และรองประธานสภาคนหนึ่ง ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งจากสมาชิกสภาเทศบาลตามมติของสภาเทศบาล และในส่วนของนายกเทศมนตรี ทำหน้าที่เป็นฝ่ายบริหารของเทศบาล ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน ทั้งนี้ นายกเทศมนตรีจะแต่งตั้งรองนายกเทศมนตรีที่มีใช้สมาชิกสภาเทศบาลจำนวน 4 คน เป็นผู้ช่วยเหลือในการบริหารราชการของเทศบาลตามที่นายกเทศมนตรีมอบหมาย

ภายในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก มีการจัดตั้งชุมชนย่อยรวม 54 ชุมชน โดยชุมชนเหล่านี้ได้จัดแบ่งแยกออกเป็นโซนทั้งสิ้น 4 โซน ดังนี้

ที่	โซนที่ 1	โซนที่ 2	โซนที่ 3	โซนที่ 4
1	คลองมหาไทย	วัดหนองบัว	พันปี	หลังศาล
2	อรัญญิก	มหาจักรพรรดิ	วัดจันทร์ตะวันออก	เทพารักษ์
3	ธรรมบูชา	วิเศษไชยชาญ	พระยาสุพรรณ	สระสองพี่น้อง
4	พระองค์ขาว	พระองค์ดำ	ท่ามะปราง	บ้านคลองพัฒนา
5	พญาเสือ	พิชัยสงคราม	มหานุกาฬ	วัดจันทร์ตะวันตก
6	ธรรมจักรพัฒนา	ศรีวิสุทธิ	ร่วมใจ	ประชาอุทิศ
7	เสรีราษฎร์พัฒนา	เสือทิม	บรมไตรโลกนาถ 21	ประตูเมือง
8	เจดีย์ยอดทอง	เกษมรัฐพัฒนา	ดิอินทร์พัฒนา	สิงห์วัฒน์ ซอย 3
9	สุพรรณกัลยา	แสนพลพ่าย	อภิชาติบุตร	สิงห์วัฒน์ ซอย 5
10	ตาลเดี่ยว	ชาญเวชกิจพัฒนา	ร่วมใจไมตรี	ไชยานุกาฬ
11	วัดน้อยพัฒนา	กัลยาณมิตร	บึงพระจันทร์ 40	บ้านคลองสามัคคี
12	เรือนแพ	รถไฟสามัคคี	สระแก้ว	พระร่วง ซ.2
13		ราชพฤกษ์	ขุนพิเรนทรเทพ	พระลือ
14		ราเมศวร		हरชนันท์ 49
15				ประชาธิปไตย 99

ทั้งนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนย่อยทั้ง 54 ชุมชน ตามโซนที่แบ่งออกเป็น 4 โซนในข้างต้นนี้ จักนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญในออกแบบการเลือกตัวอย่างโดยอาศัยหลักความน่าจะเป็น (probability sampling) สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีความเป็นตัวแทนที่ดีของประชากรนั่นเอง

กรอบแนวความคิดในการศึกษา

การศึกษาเรื่องโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบคร่าวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลกในครั้งนี้ ใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ (interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง กลุ่มประชากรเป้าหมาย (target population) ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และหรือสมาชิกในครอบครัวผู้สูงอายุ (กรณี ผู้สูงอายุไม่สามารถให้คำสัมภาษณ์ได้) ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก ตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 424 ราย

ในการศึกษาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบคร่าวเป็นฐานนั้นได้ใช้ข้อรายการคำถามเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัวในการจัดสวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุในครอบครัวเป็นตัวชี้วัด โดยครอบคลุมใน 5 มิติสำคัญ ได้แก่ มิติสุขภาพ มิติเศรษฐกิจและการทำงาน มิติอารมณ์และจิตใจ มิติการดูแลตนเอง และมิติความสัมพันธ์ทางสังคม สถิติ

ที่ใช้ ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อบ่งชี้ถึงสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐาน

สำหรับการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก ตัวแปรอิสระ ประกอบด้วย ปัจจัยทางด้านส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ และสภาพปัญหาที่เผชิญของผู้สูงอายุ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ และแหล่งที่มาของรายได้ และ ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ รูปแบบการอยู่อาศัย และเขตอาณานิคม (โซน) ส่วนตัวแปรตามที่ใช้ในการศึกษา คือ โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐาน ทั้งในภาพรวมและรายมิติย่อย คือ มิติสุขภาพ มิติเศรษฐกิจและการทำงาน มิติอารมณ์และจิตใจ มิติการดูแลตนเอง และมิติความสัมพันธ์ทางสังคม สถิติที่ใช้ ได้แก่ การวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุ (multiple regression analysis) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐานทั้งในภาพรวมและรายมิติย่อยทั้ง 5 ด้านในข้างต้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษารัั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (quantitative research) เป็นหลัก เก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 กลุ่มประชากรเป้าหมาย (target population) ได้แก่ บุคคลที่มีสัญชาติไทยทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และหรือสมาชิกในครอบครัวผู้สูงอายุ (กรณี ผู้สูงอายุไม่สามารถให้คำสัมภาษณ์ได้) ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก จำนวน 8,534 ราย (กองสวัสดิการสังคม สำนักปลัดเทศบาลนครพิษณุโลก, 2554) และใช้ตารางสำเร็จรูปของ Taro Yamane ในการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (sample) ที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งพบว่าจะต้องมีกลุ่มตัวอย่างจำนวนไม่น้อยกว่า 385 ราย ดังนั้น เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างมีความเป็นตัวแทนของประชากรมากขึ้น การศึกษาในครั้งนี้จึงใช้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเป็น 400 ราย

ในการเลือกตัวอย่าง (sampling) การศึกษารัั้งนี้ได้ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (stratified random sampling) โดยใช้เขตอาณานิเวศที่อยู่อาศัย (โซน) เป็นสตรัทรัม ซึ่งประกอบด้วย 4 โซน ครอบคลุมผู้สูงอายุในพื้นที่ทั้ง 54 ชุมชนของเขตเทศบาลนครพิษณุโลก การหยิบเลือกตัวอย่างในแต่ละโซนได้ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบระบบ (systematic random sampling) ตามสัดส่วนของจำนวนประชากรสูงอายุในแต่ละเขตอาณานิเวศที่อยู่อาศัย (โซน) โดยมีรายละเอียดของการเลือกตัวอย่าง ดังนี้

เขตอาณานิเวศที่อยู่อาศัย (โซน)	จำนวนประชากร	จำนวนตัวอย่างที่คำนวณได้
1	2,097	99
2	2,060	96
3	2,496	117
4	1,881	88
รวม	8,534	400

เนื่องจากในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามได้เก็บตัวอย่างมากกว่าจำนวนที่คำนวณได้ในแต่ละโซน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการตอบข้อมูลที่ไมครบถ้วนสมบูรณ์และหรือการ

ปฏิเสธร่วมโครงการกลางครันของตัวอย่างอาสาสมัคร โดยในการศึกษานี้มีตัวอย่างที่ให้ ความร่วมมือในการให้การสัมภาษณ์และรายงานข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์จำนวนทั้งสิ้น 424 ราย

เครื่องมือวิจัย

ในการศึกษานี้ เครื่องมือวิจัยที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมี โครงสร้าง ซึ่งสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมร่วมกับการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อให้ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัย ครอบครัวเป็นฐานเกิดความครอบคลุมและครบถ้วนมากยิ่งขึ้น โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ ผู้สูงอายุและสมาชิกในครอบครัวผู้สูงอายุ เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสวัสดิการ หรือความช่วยเหลือที่ผู้สูงอายุได้รับจากครอบครัว ซึ่งครอบคลุมมิติทั้งด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ และการทำงาน ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านการดูแลตนเอง และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนรวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็น ฐาน ซึ่งครอบคลุมปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ-สังคม และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมของ ผู้สูงอายุ โดยข้อรายการถามประกอบด้วยทั้งข้อคำถามปลายปิดและข้อคำถามปลายเปิด

ภายหลังจากได้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างแล้ว ได้นำเครื่องมือวิจัยที่ได้พัฒนาขึ้นนี้ ไปตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือทั้งในแง่ของความตรง (validity) และความเที่ยง (reliability) โดยการตรวจสอบในด้านความตรง (validity) นั้น ได้อาศัยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อร่วม พิจารณาความสอดคล้องของข้อรายการคำถามและวัตถุประสงค์ของการศึกษา ส่วนการตรวจสอบ ในด้านความเที่ยง (reliability) ได้นำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่อำเภอเมืองนอกเขต เทศบาลนครพิษณุโลกจำนวน 30 ราย เพื่อตรวจสอบความคงที่แม่นยำในผลการวัดของเครื่องมือ วิจัย ทั้งนี้ เมื่อเครื่องมือวิจัยผ่านการตรวจสอบและปรับปรุงจนได้คุณภาพแล้ว จึงนำไปใช้เป็น เครื่องมือสำคัญสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในการศึกษานี้ในลำดับถัดไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้วิธีการ สัมภาษณ์ (interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณภาพของ เครื่องมือเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ซึ่งพนักงานสัมภาษณ์ได้ใช้นิสิตระดับปริญญาตรีในหลักสูตรศิลปศาส ตรบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยสังคม เป็นหลัก ตลอดจนทั้งนิสิตผู้สนใจเข้าร่วมสมัครเป็นพนักงาน สัมภาษณ์และผ่านการคัดเลือก โดยกลุ่มพนักงานสัมภาษณ์นี้จะต้องผ่านการฝึกอบรมเพื่อให้มี ความรู้และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ของข้อรายการคำถาม ในเครื่องมือวิจัยและวัตถุประสงค์ของการศึกษา ทั้งนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการในช่วง เดือนตุลาคม - พฤศจิกายน พ.ศ. 2554

การวัดตัวแปร

ตัวแปร	รายละเอียด	ระดับการวัด
● <u>ตัวแปรตาม</u> (dependent variable) โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน	คะแนน 0, 1, 2, 3,.....,72	- ตัวแปรต่อเนื่อง
● <u>ตัวแปรอิสระ</u> (independent variable)	● <u>ปัจจัยด้านประชากร</u> - เพศ ชาย (อ้างอิง) หญิง - อายุ 60, 61, 62, 63, 64,.., k - สถานภาพสมรส โสด (อ้างอิง) สมรส หม้าย/หย่า/แยก - จำนวนบุตรทั้งหมดที่ยังมีชีวิตอยู่ 0, 1, 2, 3,....., k ● <u>ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ-สังคม</u> - ระดับการศึกษาสูงสุด ไม่ได้เรียน (อ้างอิง) ประถม มัธยม สูงกว่ามัธยม - อาชีพก่อนเกษียณอายุ ไม่ได้ประกอบอาชีพ (อ้างอิง) เกษตรกร รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ - ภาวะการทำงาน ไม่ได้ทำงาน (อ้างอิง) ทำงาน	- ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรต่อเนื่อง - ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรต่อเนื่อง - ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรกลุ่ม

ตัวแปร	รายละเอียด	ระดับการวัด
● <u>ตัวแปรอิสระ</u> (independent variable) (ต่อ)	- รายได้ (ต่อเดือน) 500,, k - แหล่งที่มาของรายได้ จากรัฐเท่านั้น (อ้างอิง) จากรัฐและตนเองเท่านั้น จากรัฐและครอบครัว ● <u>ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม</u> - เขตอาณานิคมบริเวณที่อยู่อาศัย (โซน) โซน 1 (อ้างอิง) โซน 2 โซน 3 โซน 4 - รูปแบบการอยู่อาศัย อยู่คนเดียว (อ้างอิง) อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร อื่นๆ (ไม่รวมบุตร) - คะแนนสภาพปัญหาที่เผชิญ 0, 1, 2, 3,, 150	- ตัวแปรต่อเนื่อง - ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรกลุ่ม - ตัวแปรต่อเนื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่

1. สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) ค่ามัธยฐาน (median) เพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

2. สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุ (multiple regression analysis) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่องโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลกในครั้งนี้ ได้แยกวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์หลักของการศึกษา ซึ่งมีอยู่ 2 ประการสำคัญ คือ เพื่อศึกษาสถานการณ์และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน โดยศึกษาทั้งในภาพรวมและภาพย่อยในรายมิติของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม ดังนั้น ในบทนี้จึงแยกการนำเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ ดังนี้

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ส่วนที่ 2 สถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า คุณลักษณะด้านส่วนบุคคลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุหญิงมากกว่าผู้สูงอายุชาย กล่าวคือ เป็นผู้สูงอายุหญิงร้อยละ 66.0 ในขณะที่เป็นผู้สูงอายุชายร้อยละ 34.0 ส่วนมากอยู่ในวัยสูงอายุตอนต้น คือ อายุ 60-69 ปี คิดเป็นร้อยละ 46.0 รองลงมา คือ วัยสูงอายุตอนกลางอายุ 70-79 ปี และวัยสูงอายุตอนปลายอายุตั้งแต่ 80 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 43.4 และ 10.6 ตามลำดับ มากกว่าร้อยละ 95 เป็นผู้สูงอายุที่แต่งงานแล้ว มีเพียงร้อยละ 4.2 เท่านั้นที่เป็นโสด โดยในกลุ่มผู้สูงอายุที่แต่งงานแล้วมากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้มีสถานภาพหม้าย/หย่า/แยก นอกจากนี้ มากกว่าร้อยละ 90 ของผู้สูงอายุมีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่อย่างน้อย 1 คน โดยมีจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่เฉลี่ย 3.5 คน (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละในคุณลักษณะด้านส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
• เพศ		
- ชาย	144	34.0
- หญิง	280	66.0
รวม	424	100.0

ตาราง 1 (ต่อ)

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
• กลุ่มอายุ		
- อายุ 60-69 ปี	195	46.0
- อายุ 70-79 ปี	184	43.4
- อายุตั้งแต่ 80 ปี ขึ้นไป	45	10.6
รวม	424	100.0
อายุเฉลี่ย 70.6 ปี ; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 6.82		
• สถานภาพทางการสมรส		
- โสด	18	4.2
- สมรส	197	46.5
- หม้าย/หย่า/แยก	209	49.3
รวม	424	100.0
• จำนวนบุตรทั้งหมดที่ยังมีชีวิตอยู่		
- ไม่มีบุตร	30	7.1
- 1-2 คน	132	31.2
- 3-4 คน	147	34.8
- ตั้งแต่ 5 คน ขึ้นไป	114	27.0
รวม	423*	100.0

* หมายถึง ไม่รวมข้อมูลสูญหาย

สำหรับคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจ-สังคม พบว่า ส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 65.7 จบการศึกษาชั้นสูงสุดในระดับชั้นประถมศึกษา รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษา และสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 15.4 และ 5.9 ตามลำดับ และมีผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับการศึกษาคิดเป็นร้อยละ 13.0 ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพก่อนเกษียณอายุ มีเพียงร้อยละ 6.8 ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ซึ่งอาชีพก่อนเกษียณอายุส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 42.9 รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง เกษตรกร และข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 28.5 10.8 และ 10.8 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้สูงอายุจะเป็นกลุ่มวัยที่ผ่านพ้นห้วงแห่งวัยทำงาน หากแต่ผู้สูงอายุยังมีการทำงานมากถึงร้อยละ 41.0 ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 29.2 รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป/กรรมกร และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 8.0 และ 3.8 ตามลำดับ รายได้ต่อเดือนส่วนมากจะอยู่ที่ราว 501 -5000 บาท โดยมีรายได้มาตรฐานอยู่ที่ 3,000 บาท ทั้งนี้ แหล่งที่มาของรายได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุมาจากครอบครัวเป็นหลัก (ดูตาราง 2)

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละในคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่าง

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
• ระดับการศึกษาสูงสุด		
- ไม่ได้เรียน	55	13.0
- ประถม	278	65.7
- มัธยม	65	15.4
- สูงกว่ามัธยม	25	5.9
รวม	423*	100.0
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ		
- ไม่ได้ประกอบอาชีพ	29	6.8
- เกษตรกร	46	10.8
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	121	28.5
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	182	42.9
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	46	10.8
รวม	423*	100.0
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน		
- ไม่ได้ทำงาน	250	59.0
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	124	29.2
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร	34	8.0
- อื่นๆ	15	3.8
รวม	423*	100.0
• รายได้ (ต่อเดือน)		
- 500 บาท	43	10.4
- 501-5,000 บาท	254	61.5
- 5,001-10,000 บาท	68	16.5
- 10,001-15,000 บาท	15	3.6
- 15,001-20,000 บาท	17	4.1
- ตั้งแต่ 20,001 บาท ขึ้นไป	16	3.9
รวม	413*	100.0
รายได้มีฐาน 3,000 บาท		

* หมายถึง ไม่รวมข้อมูลสูญหาย

(มีต่อ)

ตาราง 2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
• แหล่งที่มาของรายได้		
- จากรัฐเท่านั้น	58	13.7
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	103	24.3
- จากครอบครัว	263	62.0
รวม	424	100.0

ในแง่ของคุณลักษณะด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ผู้สูงอายุโดยมากอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่โซน 3 คิดเป็นร้อยละ 30.2 รองลงมาได้แก่ โซน 2 โซน 1 และโซน 4 คิดเป็นร้อยละ 28.5 21.2 และ 20.0 ตามลำดับ รูปแบบการอยู่อาศัยโดยส่วนใหญ่ คือ เกือบร้อยละ 70.0 มีบุตรอาศัยอยู่ร่วมด้วย และมีผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยเข้าข่ายกลุ่มเปราะบาง (vulnerable group) คือ มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบร้งว่างเปล่า (empty net) หรืออยู่เพียงลำพังกับคู่สมรสเท่านั้น และรูปแบบการอยู่อาศัยแบบเพียงลำพังคนเดียว มีมากถึงร้อยละ 12.5 และ 10.4 ที่ตามลำดับ (ดูตาราง 3)

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละในคุณลักษณะด้านสิ่งแวดล้อมของกลุ่มตัวอย่าง

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
• เขตพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัย (โซน)		
- โซน 1	90	21.2
- โซน 2	121	28.5
- โซน 3	128	30.2
- โซน 4	85	20.0
รวม	424	100.0
• รูปแบบการอยู่อาศัย		
- อยู่คนเดียว	44	10.4
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	53	12.5
- อยู่กับบุตร	294	69.5
- อื่นๆ (ไม่รวมบุตร)	32	7.6
รวม	424	100.0

ในแง่ของสภาพปัญหาที่ผู้สูงอายุเผชิญอยู่ ซึ่งงานศึกษารั้งนี้แบ่งพิจารณาใน 5 มิติสำคัญ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและการทำงาน ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านการดูแลตนเอง และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม โดยในส่วนของสภาพปัญหาในมิติสุขภาพ พบว่า

ผู้สูงอายุประสบปัญหาสุขภาพในด้านการมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรังมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 79.2 รองลงมาได้แก่ ความสามารถทางการมองเห็น ความสามารถทางการขบเคี้ยวอาหาร ความสามารถทางการเคลื่อนไหว ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน และความสามารถทางการได้ยิน คิดเป็นร้อยละ 53.8 50.5 47.6 37.3 และ 35.1 ตามลำดับ (ดูตาราง 4)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านสุขภาพ พบว่า โดยรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการ พบว่า ระดับความรุนแรงในปัญหาด้านความสามารถทางการได้ยินมีมากที่สุด รองลงมาคือ ความสามารถทางการขบเคี้ยวอาหาร ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน ความสามารถทางการมองเห็น ความสามารถทางการเคลื่อนไหว และการมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรัง ตามลำดับ (ดูตาราง 4)

ตาราง 4 ระดับสภาพปัญหาของผู้สูงอายุด้านสุขภาพ

สภาพปัญหาด้านสุขภาพ	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลความหมาย
- การมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรัง	79.2	2.518	1.675	ปานกลาง
- ความสามารถทางการได้ยิน	35.1	3.067	1.354	ปานกลาง
- ความสามารถทางการมองเห็น	53.8	2.907	1.288	ปานกลาง
- ความสามารถทางการขบเคี้ยวอาหาร	50.5	3.060	1.336	ปานกลาง
- ความสามารถทางการเคลื่อนไหว	47.6	2.787	1.334	ปานกลาง
- ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน	37.3	2.936	1.295	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่ามีปัญหาด้านสุขภาพ

ในส่วนของสภาพปัญหาในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน พบว่า ผู้สูงอายุประสบปัญหาเศรษฐกิจและการทำงานในด้านความเพียงพอในรายได้ต่อการยังชีพมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 51.9 รองลงมาได้แก่ ความต้องการงานเพื่อหารายได้ ความต้องการงานเพื่อคลายเหงา/สังคม ความเพียงพอด้านการเงิน (รวมทุกช่องทาง) ในการใช้จ่ายรักษาพยาบาล การมีภาระหนี้สินนอกระบบ และการมีภาระหนี้สินในระบบ คิดเป็นร้อยละ 37.0 29.2 10.4 8.3 และ 5.9 ตามลำดับ (ดูตาราง 5)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจและการทำงาน พบว่า โดยรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้น สภาพปัญหาในด้านความต้องการงานเพื่อคลายเหงา/สังคม มีอยู่ในระดับน้อย อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการ พบว่า ระดับความรุนแรงในปัญหาด้านความเพียงพอด้านการเงิน (รวมทุกช่องทาง) ในการใช้จ่ายรักษาพยาบาลมีมากที่สุด รองลงมาคือ ความเพียงพอในรายได้ต่อการยังชีพ ความต้องการงานเพื่อหารายได้ การมีภาระหนี้สิน

ในระบบ การมีภาระหนี้สินนอกระบบ และความต้องการทำงานเพื่อคลายเหงา/สังคม ตามลำดับ (ดูตาราง 5)

ตาราง 5 ระดับปัญหาของผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจและการทำงาน

สภาพปัญหา ด้านเศรษฐกิจและการทำงาน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปล ความหมาย
- ความเพียงพอในรายได้ต่อการยังชีพ	51.9	3.100	1.271	ปานกลาง
- ความต้องการทำงานเพื่อหารายได้	37.0	2.866	1.569	ปานกลาง
- ความต้องการทำงานเพื่อคลายเหงา/ สังคม	29.2	2.467	1.405	น้อย
- การมีภาระหนี้สินนอกระบบ	8.3	2.742	1.268	ปานกลาง
- การมีภาระหนี้สินในระบบ	5.9	2.840	1.213	ปานกลาง
- ความเพียงพอด้านการเงิน (รวมทุก ช่องทาง) ในการใช้จ่ายรักษาพยาบาล	10.4	3.136	1.390	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่ามีปัญหาด้านเศรษฐกิจและการทำงาน

สำหรับสภาพปัญหาของผู้สูงอายุในมิติอารมณ์และจิตใจ พบว่า ผู้สูงอายุประสบปัญหาอารมณ์และจิตใจในด้านความรู้สึกหงุดหงิด/รำคาญใจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 54.0 รองลงมาได้แก่ ความวิตกกังวลใจ/คิดมาก ความรู้สึกความรู้สึกไม่มีความสุข/เศร้าหมอง ความสามารถในการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป และความรู้สึกชีวิตไม่มีคุณค่า คิดเป็นร้อยละ 52.1 36.8 31.1 30.2 และ 27.6 ตามลำดับ (ดูตาราง 6)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ พบว่า โดยรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการ พบว่า ระดับปัญหาด้านความสามารถในการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปมีมากที่สุด รองลงมาคือ ความสามารถทางาร ขบเคี้ยวอาหาร ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน ความรู้สึกชีวิตไม่มีคุณค่า ความรู้สึกไม่มีความสุข/เศร้าหมอง ความรู้สึกเหงา ความรู้สึกหงุดหงิด/รำคาญใจ และความวิตกกังวลใจ/คิดมาก ตามลำดับ (ดูตาราง 6)

ตาราง 6 ระดับปัญหาของผู้สูงอายุด้านอารมณ์และจิตใจ

สภาพปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปล ความหมาย
- ความวิตกกังวล/คิดมาก	52.1	2.651	1.183	ปานกลาง
- ความรู้สึกหงุดหงิด/รำคาญใจ	54.0	2.672	1.116	ปานกลาง
- ความรู้สึกชีวิตไม่มีคุณค่า	27.6	2.931	1.187	ปานกลาง
- ความรู้สึกไม่มีความสุข/เศร้าหมอง	31.1	2.727	1.146	ปานกลาง
- ความรู้สึกเหงา	36.8	2.698	1.302	ปานกลาง
- ความสามารถในการปรับตัวเมื่อต้อง เผชิญกับ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป	30.2	3.109	1.341	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่ามีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ

ในส่วนของสภาพปัญหาในมิติการดูแลตนเอง พบว่า ผู้สูงอายุประสบปัญหาการดูแลตนเองในด้านการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.8 รองลงมาได้แก่ การหลงลืมรับประทานยาตามแพทย์สั่ง การหมั่นไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปี (ไม่รวมตามนัดหมายของแพทย์) การรับประทานอาหารครบตามหลักโภชนาการ การได้รับคำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารด้านการดูแลสุขภาพตนเอง และการปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์/บุคลากรทางการแพทย์ คิดเป็นร้อยละ 34.0 30.7 29.7 22.4 และ 21.0 ตามลำดับ (ดูตาราง 7)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านการดูแลตนเอง พบว่า โดยรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง หากแต่เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการ กลับพบว่า ระดับความรุนแรงในปัญหาด้านการปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์/บุคลากรทางการแพทย์มีมากที่สุด รองลงมาคือ การรับประทานอาหารครบตามหลักโภชนาการ การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ การได้รับคำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารด้านการดูแลสุขภาพตนเอง การหมั่นไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปี (ไม่รวมตามนัดหมายของแพทย์) และการหลงลืมรับประทานยาตามแพทย์สั่ง ตามลำดับ (ดูตาราง 7)

ตาราง 7 ระดับปัญหาของผู้สูงอายุด้านการดูแลตนเอง

สภาพปัญหาด้านการดูแลตนเอง	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลความหมาย
- การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ	44.8	3.063	1.363	ปานกลาง
- การรับประทานอาหารครบตามหลักโภชนาการ	29.7	3.103	1.373	ปานกลาง
- การหลั่งสืบรับประทานยาตามแพทย์สั่ง	34.0	2.506	1.343	ปานกลาง
- การปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์/ บุคลากรทางการแพทย์	21.0	3.247	1.375	ปานกลาง
- การได้รับคำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารด้านการดูแลสุขภาพตนเอง	22.4	3.042	1.270	ปานกลาง
- การหมั่นไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปี (ไม่รวมตามนัดหมายของแพทย์)	30.7	3.007	1.517	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่ามีปัญหาด้านการดูแลตนเอง

ในส่วนของสภาพปัญหาในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า ผู้สูงอายุประสบปัญหาความสัมพันธ์ทางสังคมในด้านการให้ความเชื่อฟังของสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.7 รองลงมาได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงในบทบาททางสังคม (2) การได้รับความดูแลเอาใจใส่จากสมาชิกในครอบครัว (3) การมีผู้คอยให้ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหา/ความทุกข์ยาก (4) ความรัก/ความผูกพันกันภายในครอบครัว และ (5) การได้รับความเคารพนับถือจากสมาชิกในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 25.5 24.3 23.8 23.6 และ 22.4 ตามลำดับ (ดูตาราง 8)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของสภาพปัญหาแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า ระดับความรุนแรงในสภาพปัญหาที่อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ปัญหาด้านการได้รับความเคารพนับถือจากสมาชิกในครอบครัว การให้ความเชื่อฟังของสมาชิกในครอบครัว ความรัก/ความผูกพันกันภายในครอบครัว และการได้รับความดูแลเอาใจใส่จากสมาชิกในครอบครัว ตามลำดับ และระดับความรุนแรงในสภาพปัญหาในระดับปานกลาง ได้แก่ ปัญหาการมีผู้คอยให้ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหา/ความทุกข์ยาก และการเปลี่ยนแปลงในบทบาททางสังคม ตามลำดับ (ดูตาราง 8)

ตาราง 8 ระดับปัญหาของผู้สูงอายุด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

สภาพปัญหา ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปล ความหมาย
- การได้รับความเคารพนับถือจากสมาชิกในครอบครัว	22.4	3.936	1.521	มาก
- การให้ความเชื่อฟังของสมาชิกในครอบครัว	25.7	3.798	1.550	มาก
- การได้รับความดูแลเอาใจใส่จากสมาชิกในครอบครัว	24.3	3.767	1.496	มาก
- ความรัก/ความผูกพันกันภายในครอบครัว	23.6	3.790	1.584	มาก
- การเปลี่ยนแปลงในบทบาททางสังคม	25.5	2.879	1.432	ปานกลาง
- การมีผู้คอยให้ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหา/ความ ทุกข์ยาก	23.8	3.306	1.433	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่ามีปัญหาด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ส่วนที่ 2 สถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

ในส่วนของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ได้ใช้การทำหน้าที่ของครอบครัวในการจัดสวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุในครอบครัวเป็นตัวชี้วัด ทั้งนี้ การนำเสนอผลการวิเคราะห์จึงได้นำเสนอเป็นรายมิติย่อย โดยในส่วนของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ พบว่า ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยเฝ้าปรนนิบัติ/ดูแลเรื่องสุขภาพมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 85.8 รองลงมาได้แก่ การช่วยเหลือในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน การพาไปพบแพทย์ตามนัดหมาย และการจัดหา/ประกอบอาหารที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 79.2 78.1 และ 72.4 ตามลำดับ (ดูตาราง 9)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในมิติสุขภาพ พบว่า โดยรวมแล้วอยู่ในระดับปานกลาง ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการ พบว่า ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยเฝ้าปรนนิบัติ/ดูแลเรื่องสุขภาพมีมากที่สุด รองลงมาคือ การพาไปพบแพทย์ตามนัดหมาย การช่วยเหลือในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และการจัดหา/ประกอบอาหารที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุตามลำดับ (ดูตาราง 9)

ตาราง 9 ระดับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน
ในมิติสุขภาพ

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบน	แปล
			มาตรฐาน	ความหมาย
- ช่วยเหลือการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน	79.2	3.312	0.773	ปานกลาง
- คอยเฝ้าปรนนิบัติ/ดูแลเรื่องสุขภาพ	85.8	3.456	0.688	ปานกลาง
- พาไปพบแพทย์ตามนัดหมาย	78.1	3.444	0.793	ปานกลาง
- จัดหา/ประกอบอาหารที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุ	72.4	3.257	0.957	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่าได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านสุขภาพ

ในส่วนของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน พบว่า ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในการเกื้อหนุน/ช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ของผู้สูงอายุมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80.7 รองลงมาได้แก่ การเป็นแหล่งรายได้ของผู้สูงอายุ และการช่วยออกค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล คิดเป็นร้อยละ 78.8 และ 64.4 ตามลำดับ (ดูตาราง 10)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวของแต่ละรายการ พบว่า ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการเกื้อหนุน/ช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ของผู้สูงอายุมีมากที่สุด รองลงมาคือ การช่วยออกค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล และการเป็นแหล่งรายได้ของผู้สูงอายุ ตามลำดับ (ดูตาราง 10)

ตาราง 10 ระดับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน
ในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบน	แปล
			มาตรฐาน	ความหมาย
- เป็นแหล่งรายได้ของผู้สูงอายุ	78.8	3.086	0.911	ปานกลาง
- ช่วยออกค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล	64.4	3.186	0.922	ปานกลาง
- ให้การเกื้อหนุน/ช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายของผู้สูงอายุ	80.7	3.336	0.818	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่าได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านเศรษฐกิจและการทำงาน

สำหรับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ พบว่า ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยให้กำลังใจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 90.8 รองลงมาได้แก่ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าของตนต่อสมาชิกใน

ครอบครัว การคอยรับฟัง/แบ่งปันปัญหาความรู้สึก และการสวดมนต์/อ่านหนังสือธรรมะให้ฟังเพื่อให้จิตใจสงบ คิดเป็นร้อยละ 90.1 88.7 และ 56.6 ตามลำดับ (ดูตาราง 11)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในมิติอารมณ์และจิตใจ พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ยกเว้น การสวดมนต์/อ่านหนังสือธรรมะให้ฟังเพื่อให้จิตใจสงบอยู่ระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวของแต่ละรายการ พบว่า ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยให้กำลังใจมีมากที่สุด รองลงมาคือ การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าของตนต่อสมาชิกในครอบครัว การคอยรับฟัง/แบ่งปันปัญหาความรู้สึก และการสวดมนต์/อ่านหนังสือธรรมะให้ฟังเพื่อให้จิตใจสงบ ตามลำดับ (ดูตาราง 11)

ตาราง 11 ระดับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลความหมาย
- สนับสนุนให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าของตนต่อสมาชิกในครอบครัว	90.1	3.581	0.662	มาก
- คอยให้กำลังใจ	90.8	3.610	0.679	มาก
- คอยรับฟังปัญหา/แบ่งปันความรู้สึก	88.7	3.534	0.761	มาก
- สวดมนต์/อ่านหนังสือธรรมะให้ฟังเพื่อให้จิตใจสงบ	56.6	2.962	1.079	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่าได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านอารมณ์และจิตใจ

สำหรับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเอง พบว่า ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยให้คำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.7 รองลงมาได้แก่ การคอยย่ำเตือน/ดูแลการรับประทานยาของผู้สูงอายุให้ตรงตามแพทย์สั่ง และการคอยพาผู้สูงอายุไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปี คิดเป็นร้อยละ 80.0 และ 73.8 ตามลำดับ (ดูตาราง 12)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในมิติการดูแลตนเอง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวของแต่ละรายการ พบว่า ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการคอยย่ำเตือน/ดูแลการรับประทานยาของผู้สูงอายุให้ตรงตามแพทย์สั่งมีมากที่สุด รองลงมาคือ การคอยให้คำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ และการคอยพาผู้สูงอายุไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปี ตามลำดับ (ดูตาราง 12)

ตาราง 12 ระดับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐาน
ในมิติการดูแลตนเอง

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปล ความหมาย
- คอยให้คำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ	83.7	3.343	0.816	ปานกลาง
- คอยย้าเตือน/ดูแลการรับประทาน ยาของผู้สูงอายุให้ตรงตามแพทย์สั่ง	80.0	3.345	0.881	ปานกลาง
- คอยพาผู้สูงอายุไปตรวจสุขภาพ ร่างกายประจำปี	73.8	3.172	0.961	ปานกลาง

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่าได้ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านการดูแลตนเอง

ในส่วนของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านสมาชิกในครอบครัวให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 94.1 รองลงมาได้แก่ การให้ความรัก/ความอบอุ่น/ความสำคัญกับผู้สูงอายุ การให้การดูแลเอาใจใส่/ห่วงใยผู้สูงอายุ และการให้การเชื่อฟังผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 93.9 93.6 และ 93.4 ตามลำดับ (ดูตาราง 13)

เมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในแต่ละรายการในกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในมิติการดูแลตนเอง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาคะแนนค่าเฉลี่ยของการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวของแต่ละรายการ พบว่า ระดับการได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านสมาชิกในครอบครัวให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุมีมากที่สุด รองลงมาคือ การให้การดูแลเอาใจใส่/ห่วงใยผู้สูงอายุ การให้การเชื่อฟังผู้สูงอายุ และการให้ความรัก/ความอบอุ่น/ความสำคัญกับผู้สูงอายุ ตามลำดับ (ดูตาราง 13)

ตาราง 13 ระดับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบครัวเป็นฐาน
ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม

โครงข่ายความปลอดภัย ทางสังคม	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย*	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปล ความหมาย
- ให้ความรัก/ความอบอุ่น/ความสำคัญกับผู้สูงอายุ	93.9	3.552	0.703	มาก
- สมาชิกในครอบครัวให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุ	94.1	3.609	0.639	มาก
- สมาชิกในครอบครัวให้การเชื่อฟังผู้สูงอายุ	93.6	3.556	0.692	มาก
- สมาชิกให้การดูแลเอาใจใส่/ห่วงใยผู้สูงอายุ	93.4	3.588	0.674	

* คำนวณจากเฉพาะผู้รายงานว่าได้ได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

การวิเคราะห์การถดถอยแบบพหุ (multiple regression) ในครั้งนี้ ได้ตรวจสอบหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระด้วยกันเองว่ามีความสัมพันธ์กันเอง (multi-collinearity) สูงหรือไม่ ซึ่งผลการตรวจสอบพบว่าตัวแปรอิสระทั้งหมดที่ใช้ในการศึกษาไม่มีคู่ใดเลยที่มีความสัมพันธ์กันสูง คือ มีค่าความสัมพันธ์ต่ำกว่า 0.8 และการวิเคราะห์การถดถอยแบบพหุ (multiple regression) ในครั้งนี้ ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานทั้งในภาพรวมและรายมิติ ซึ่งครอบคลุมมิติใน 5 ด้าน สำคัญ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและการทำงาน ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านการดูแลตนเอง และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม โดยผลการศึกษาได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวม

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 14 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด เท่ากับ 12.453 คะแนน และ 9.277 คะแนน ตามลำดับ ($p = .004$ และ $p = .027$ ตามลำดับ) และผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากครอบครัว เท่ากับ 6.598 คะแนน และ 5.505 คะแนน ตามลำดับ ($p = .003$ และ $p = .025$ ตามลำดับ) นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียวอยู่เท่ากับ 19.660 คะแนน 27.457 คะแนน และ 23.290 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$, $p < .000$ และ $p < .000$ ตามลำดับ)

สำหรับ เพศ อายุ จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ สภาพปัญหาที่เผชิญ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาพร้อมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษาพบว่า สถานภาพทางการสมรส แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวม ได้ร้อยละ 36.6 (ดูตาราง 14)

ตาราง 14 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวม

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	6.085	11.808	.515	.607
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	3.578	2.013	1.777	.076
• อายุ	.174	.135	1.294	.196
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	12.453	4.294	2.900	.004
- หม้าย/หย่า/แยก	9.277	4.171	2.224	.027
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	.144	.411	.352	.725
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.056	.029	-1.887	.060
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	-.072	2.428	-.030	.976
- ระดับมัธยมศึกษา	-4.406	3.294	-1.338	.182
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	-2.498	4.671	-.535	.593
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	2.250	3.852	.584	.559
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	.726	3.489	.208	.835
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	2.972	3.343	.889	.375
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	.276	4.263	.065	.948
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-3.453	2.007	-1.721	.086
• รายได้	9.845E-05	.000	1.327	.185
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-6.598	2.236	-2.950	.003
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-5.505	2.450	-2.247	.025
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	19.660	3.685	5.335	.000
- อยู่กับบุตร	27.457	2.776	9.890	.000
- อยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร)	23.290	3.884	5.997	.000
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	-.597	2.314	-.258	.797
- โซน 3	-.009	2.298	-.004	.997
- โซน 4	-2.913	2.489	-1.171	.242

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .366$

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 15 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ อายุ และรูปแบบการอยู่อาศัย กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีอายุมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยอยู่เท่ากับ .090 คะแนน ($p = .019$) และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียวเท่ากับ 5.171 คะแนน 7.227 คะแนน และ 6.088 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$, $p < .000$ และ $p < .000$ ตามลำดับ)

สำหรับ เพศ สถานภาพทางการสมรส จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ สภาพปัญหาที่เผชิญ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ แหล่งที่มาของรายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณา ร่วมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษา พบว่า อายุ และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ ได้ร้อยละ 30.0 (ดูตาราง 15)

ตาราง 15 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	-3.453	3.332	-1.036	.301
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	.516	.568	.909	.364
• อายุ	.090	.038	2.365	.019
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	2.147	1.212	1.772	.077
- หม้าย/หย่า/แยก	1.203	1.177	1.022	.307
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	.093	.116	.803	.422
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.003	.008	-.348	.728

ตาราง 15 (ต่อ)

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	.085	.685	.123	.902
- ระดับมัธยมศึกษา	-1.033	.930	-1.111	.267
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	-2.045	1.318	-1.551	.122
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	-.226	1.087	-.208	.835
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	-.487	.985	-.494	.621
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	.171	.943	.181	.856
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	.267	1.203	.222	.825
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-.152	.566	-.269	.788
• รายได้	2.219E-05	.000	1.060	.290
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-.989	.631	-1.567	.118
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-.393	.691	-.568	.570
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	5.171	1.040	4.973	.000
- อยู่กับบุตร	7.227	.783	9.224	.000
- อยู่กับคนอื่นๆ (ไม่รวมบุตร)	6.088	1.096	5.554	.000
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	-.095	.653	-.145	.884
- โซน 3	.277	.648	.428	.669
- โซน 4	-.584	.702	-.831	.407

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .300$

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 16 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า

ผู้สูงอายุที่เป็นโสด อยู่เท่ากับ 2.163 คะแนน ($p = .023$) ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพก่อนเกษียณอายุเป็นค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัวมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอยู่เท่ากับ 1.542 คะแนน ($p = .037$) ผู้สูงอายุที่ปัจจุบันทำงานอยู่มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงาน เท่ากับ 1.440 คะแนน ($p = .001$) ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรครอบครัว เท่ากับ 1.688 คะแนน และ 2.532 คะแนน ตามลำดับ ($p = .001$ และ $p < .001$ ตามลำดับ) นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับบุตรและแบบอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว เท่ากับ 3.558 และ 2.055 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$ และ $p = .017$ ตามลำดับ)

สำหรับ เพศ อายุ จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ สภาพปัญหาที่เผชิญ ระดับการศึกษา สูงสุด รายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาพร้อมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษา พบว่า สถานภาพทางการสมรส อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำน ได้ร้อยละ 33.5 (ดูตาราง 16)

ตาราง 16 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำน

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	.254	2.604	.098	.922
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	.180	.444	.406	.685
• อายุ	.053	.030	1.800	.073
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	2.163	.947	2.284	.023
- หม้าย/หย่า/แยก	1.757	.920	1.910	.057
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	.008	.091	.087	.931
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.012	.007	-1.827	.069

ตาราง 16 (ต่อ)

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	-.196	.535	-.366	.715
- ระดับมัธยมศึกษา	-.997	.727	-1.373	.171
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	-1.452	1.030	-1.410	.159
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	.483	.849	.568	.570
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	.837	.770	1.087	.278
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	1.542	.737	2.091	.037
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	-.483	.940	-.513	.608
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-1.440	.443	-3.255	.001
• รายได้	2.093E-05	.000	1.279	.202
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-1.688	.493	-3.423	.001
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-2.532	.540	-4.687	.000
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	1.217	.813	1.497	.135
- อยู่กับบุตร	3.558	.612	5.812	.000
- อยู่กับคนอื่นๆ (ไม่รวมบุตร)	2.055	.857	2.399	.017
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	-.638	.510	-1.249	.212
- โซน 3	-.804	.507	-1.587	.113
- โซน 4	-.968	.549	-1.763	.079

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .335$

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 17 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส สภาพปัญหาที่เผชิญ แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่

เป็นโสด เท่ากับ 3.384 คะแนน และ 2.508 คะแนน ตามลำดับ ($p = .002$ และ $p = .017$ ตามลำดับ) ผู้สูงอายุที่มีสภาพปัญหาที่เผชิญมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยลง เท่ากับ .021 คะแนน ($p = .003$) ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรครอบครัว เท่ากับ 2.008 คะแนน และ 1.397 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$ และ $p = .023$ ตามลำดับ) นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว เท่ากับ 4.355 คะแนน 5.605 คะแนน และ 5.130 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$, $p < .000$ และ $p < .000$ ตามลำดับ)

สำหรับ เพศ อายุ จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาพร้อมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษาพบว่า สถานภาพทางการสมรส สภาพปัญหาที่เผชิญ แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ ได้ร้อยละ 31.9 (ดูตาราง 17)

ตาราง 17 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	4.605	2.953	1.559	.120
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	.893	.504	1.774	.077
• อายุ	.003	.034	.087	.931
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	3.384	1.074	3.151	.002
- หม้าย/หย่า/แยก	2.508	1.043	2.404	.017
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	.004	.103	.039	.969
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.021	.007	-2.858	.005

ตาราง 17 (ต่อ)

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	-.211	.607	-.348	.728
- ระดับมัธยมศึกษา	-1.233	.824	-1.496	.135
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	.336	1.168	.287	.774
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	.788	.963	.818	.414
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	.508	.873	.582	.561
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	.587	.836	.702	.483
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	.103	1.066	.097	.923
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-.625	.502	-1.246	.213
• รายได้	2.206E-05	.000	1.188	.235
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-2.008	.559	-3.589	.000
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-1.397	.613	-2.280	.023
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	4.355	.922	4.725	.000
- อยู่กับบุตร	5.605	.694	8.072	.000
- อยู่กับคนอื่นๆ (ไม่รวมบุตร)	5.130	.971	5.282	.000
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	-.563	.579	-.973	.331
- โซน 3	-.424	.575	-.738	.461
- โซน 4	-1.185	.622	-1.904	.058

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .319$

5. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเอง

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 18 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ สถานภาพทางการสมรส และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่า ผู้สูงอายุหญิงมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานมากกว่า ผู้สูงอายุชายเท่ากับ 1.103 คะแนน ($p = .020$) ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่มี

โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสดเท่ากับ 2.150 คะแนน ($p = .033$) และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียวเท่ากับ 3.681 คะแนน 4.739 คะแนน และ 3.811 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$, $p < .000$ และ $p < .000$ ตามลำดับ)

สำหรับ อายุ จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ สภาพปัญหาที่เผชิญ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ แหล่งที่มาของรายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาพร้อมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษา พบว่า เพศ สถานภาพทางการสมรส และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเอง ได้ร้อยละ 22.6 (ดูตาราง 18)

ตาราง 18 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเอง

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	.260	2.758	.094	.925
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	1.103	.470	2.345	.020
• อายุ	.017	.031	.540	.589
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	2.150	1.003	2.144	.033
- หม้าย/หย่า/แยก	1.483	.974	1.522	.129
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	-.002	.096	-.023	.981
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.006	.007	-.825	.410
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	-.169	.567	-.298	.766
- ระดับมัธยมศึกษา	-1.335	.770	-1.735	.084
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	-1.148	1.091	-1.052	.293
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	.734	.900	.816	.415
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	.371	.815	.455	.649
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	.584	.781	.748	.455
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	.769	.996	.773	.440

ตาราง 18 (ต่อ)

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-.469	.469	-1.001	.318
• รายได้	2.714E-05	.000	1.566	.118
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-.608	.522	-1.165	.245
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-.710	.572	-1.242	.215
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	3.681	.861	4.276	.000
- อยู่กับบุตร	4.739	.648	7.307	.000
- อยู่กับคนอื่นๆ (ไม่รวมบุตร)	3.811	.907	4.201	.000
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	.431	.541	.797	.426
- โซน 3	.293	.537	.545	.586
- โซน 4	-.363	.581	-.625	.533

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .226$

6. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม

จากผลการวิเคราะห์ในตาราง 19 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ *สถานภาพทางการสมรส* *สภาพปัญหาที่เผชิญ* *แหล่งที่มาของรายได้* และ *รูปแบบการอยู่อาศัย* โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน *มากกว่า* ผู้สูงอายุที่เป็นโสดเท่ากับ 2.609 คะแนน และ 2.325 คะแนน ตามลำดับ ($p = .010$ และ $p = .019$ ตามลำดับ) ผู้สูงอายุที่มีสภาพปัญหาที่เผชิญมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน *น้อยลง* เท่ากับ .014 คะแนน ($p = .043$) ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน *น้อยกว่า* ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากครอบครัว เท่ากับ 1.305 คะแนน ($p < .014$) และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่นๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน *มากกว่า* ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียวเท่ากับ 5.236 คะแนน 6.329 คะแนน และ 6.206 คะแนน ตามลำดับ ($p < .000$, $p < .000$ และ $p < .000$ ตามลำดับ)

สำหรับ เพศ อายุ จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน รายได้ และเขตพื้นที่ชุมชน ไม่พบความสัมพันธ์กับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาพร้อมกับตัวแปรอิสระอื่นๆ ที่ใช้ในการศึกษาพบว่า สถานภาพทางการสมรส สภาพปัญหาที่เผชิญ แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม ได้ร้อยละ 31.8 (ดูตาราง 19)

ตาราง 19 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
ค่าคงที่ (Constant)	4.419	2.787	1.586	.114
1. ปัจจัยด้านประชากร				
• เพศ (กลุ่มอ้างอิง : ชาย)				
- หญิง	.885	.475	1.863	.063
• อายุ	.011	.032	.347	.729
• สถานภาพสมรส (กลุ่มอ้างอิง : โสด)				
- สมรส	2.609	1.013	2.574	.010
- หม้าย/หย่า/แยก	2.325	.985	2.362	.019
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่	.042	.097	.431	.666
• สภาพปัญหาที่เผชิญ	-.014	.007	-2.026	.043
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม				
• ระดับการศึกษาสูงสุด (กลุ่มอ้างอิง : ไม่เคยเรียน)				
- ระดับประถมศึกษา	.420	.573	.733	.464
- ระดับมัธยมศึกษา	.191	.778	.246	.806
- สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	1.811	1.102	1.643	.101
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ประกอบอาชีพ)				
- เกษตรกร	.471	.909	.518	.604
- รับจ้างทั่วไป/กรรมกร/ลูกจ้าง	-.503	.823	-.611	.541
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	.088	.789	.112	.911
- ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	-.381	1.006	-.378	.705
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน (กลุ่มอ้างอิง : ไม่ได้ทำงาน)				
- ทำงาน	-.766	.474	-1.617	.107
• รายได้	6.133E-06	.000	.350	.726
• แหล่งที่มาของรายได้ (กลุ่มอ้างอิง : จากครอบครัว)				
- จากรัฐเท่านั้น	-1.305	.528	-2.472	.014
- จากรัฐและตนเองเท่านั้น	-.472	.578	-.817	.415

ตาราง 19 (ต่อ)

ตัวแปร	b	SEb	t	p-value
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม				
• รูปแบบการอยู่อาศัย (กลุ่มอ้างอิง : อยู่คนเดียว)				
- อยู่กับคู่สมรสเท่านั้น	5.236	.870	6.021	.000
- อยู่กับบุตร	6.329	.655	9.659	.000
- อยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร)	6.206	.917	6.770	.000
• เขตพื้นที่ชุมชน (กลุ่มอ้างอิง : โซน 1)				
- โซน 2	.269	.546	.492	.623
- โซน 3	.650	.542	1.198	.232
- โซน 4	.186	.587	.317	.751

สัมประสิทธิ์การตัดสินใจ $R^2 = .318$

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบวิจัยเป็นฐานทั้งในภาพรวมและรายมิติย่อยทั้ง 5 ด้าน สามารถสรุปข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ดังนี้

ตาราง 20 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบวิจัยเป็นฐานทั้งภาพรวมและรายมิติย่อย

ตัวแปร	มิติของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยกรอบวิจัยเป็นฐาน					
	ภาพรวม	สุขภาพ	เศรษฐกิจและการทำงาน	อารมณ์และจิตใจ	การดูแลตนเอง	ความสัมพันธ์ทางสังคม
1. ปัจจัยด้านประชากร						
• เพศ					✓	
• อายุ		✓				
• สถานภาพทางการสมรส	✓		✓	✓	✓	✓
• จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่						
• สภาพปัญหาที่เผชิญ				✓		✓
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม						
• ระดับการศึกษาสูงสุด						
• อาชีพก่อนเกษียณอายุ			✓			
• ภาวะการทำงานในปัจจุบัน			✓			
• รายได้						
• แหล่งที่มาของรายได้	✓		✓	✓		✓
3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม						
• รูปแบบการอยู่อาศัย	✓	✓	✓	✓	✓	✓
• เขตพื้นที่ชุมชน						
	$R^2 = .300$	$R^2 = .335$	$R^2 = .319$	$R^2 = .318$	$R^2 = .226$	$R^2 = .318$

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลกครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์อยู่ 2 ประการสำคัญ คือ เพื่อศึกษาสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ บุคคลที่มีสัญชาติไทยทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และหรือสมาชิกในครอบครัวผู้สูงอายุ (กรณีผู้สูงอายุไม่สามารถให้คำสัมภาษณ์ได้) ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 424 ราย ซึ่งได้มาจากการเลือกตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (stratified sampling) โดยมีเขตอาณานิคมบริเวณที่อยู่อาศัย (โซน) เป็นสตราตรัมครอบคลุมผู้สูงอายุในพื้นที่ 54 ชุมชนของเขตเทศบาลนครพิษณุโลก สถิติที่ใช้ ได้แก่ ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่ามัธยฐาน (median) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่อศึกษาสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน และใช้การวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุ (multiple regression analysis) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

สรุปผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

ในด้านคุณลักษณะโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่โซน 3 อยู่ในวัยสูงอายุตอนต้น คือ อายุ 60-69 ปี อายุเฉลี่ยอยู่ที่ 71.2 สถานภาพทางการสมรสส่วนใหญ่เคยสมรสแล้ว มีจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่เฉลี่ย 3.5 คน กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 65.7) จบการศึกษาระดับชั้นสูงสุดในระดับชั้นประถมศึกษา ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 93.2) มีการประกอบอาชีพก่อนเกษียณอายุ ซึ่งก่อนเกษียณอายุโดยมากประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว รายได้ต่อเดือนส่วนมากอยู่ราว 500-5,000 บาท โดยมีรายได้มัธยฐานอยู่ที่ 3,000 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ แหล่งที่มาของรายได้มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 62.0) มาจากครอบครัวเป็นหลัก และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.0) ยังคงมีบุตรอาศัยอยู่ร่วมด้วย

ในส่วนของสภาพปัญหาของผู้สูงอายุที่เผชิญ พบว่า ในมิติสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาด้านการมีโรคประจำตัว/โรคเรื้อรังอย่างน้อยหนึ่งโรคมากที่สุด (ร้อยละ 79.2) หากแต่มีขนาดความรุนแรงของปัญหาในด้านความสามารถทางการได้ยินมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.067; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.354) ในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาด้านความเพียงพอในรายได้ต่อการยังชีพมากที่สุด (ร้อยละ 51.9) แต่มีขนาดความรุนแรงของปัญหาในด้านความเพียงพอ

ด้านการเงิน (รวมทุกช่องทาง) ในการใช้จ่ายรักษาพยาบาลมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.136; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.390) ในมิติอารมณ์และจิตใจ กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาด้านความรู้สึกหงุดหงิด/รำคาญใจมากที่สุด (ร้อยละ 54.0) แต่มีขนาดความรุนแรงของปัญหาในด้านความสามารถในการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.109; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.341) ในมิติการดูแลตนเอง กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาด้านการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพมากที่สุด (ร้อยละ 44.8) แต่มีขนาดความรุนแรงของปัญหาในด้านการปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์/บุคลากรทางการแพทย์มากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.247; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.375) และ ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาการให้ความเชื่อฟังของสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด (ร้อยละ 25.7) แต่มีขนาดความรุนแรงของปัญหาในด้านการได้รับความเคารพนับถือจากสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.936; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.521)

ส่วนที่ 2 สถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

ในแง่สถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ซึ่งได้ใช้การทำหน้าที่ของครอบครัวในการจัดสวัสดิการหรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูงอายุในครอบครัวเป็นตัวชี้วัด ครอบครัวในสภาพปัญหาที่เผชิญทั้ง 5 มิติในข้างต้น พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง-มาก ดังนี้

ในมิติสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีโครงข่ายและขนาดความแน่นหนาของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในด้านการคอยเฝ้าปรนนิบัติ/ดูแลเรื่องสุขภาพมากที่สุด (ร้อยละ 95.8; ค่าเฉลี่ย 3.456; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.688)

ในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน กลุ่มตัวอย่างมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงานอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีโครงข่ายและขนาดความแน่นหนาของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในด้านการเกื้อหนุน/ช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ของผู้สูงอายุมากที่สุด (ร้อยละ 80.7; ค่าเฉลี่ย 3.336; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.818)

ในมิติอารมณ์และจิตใจ กลุ่มตัวอย่างมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีโครงข่ายและขนาดความแน่นหนาของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในด้านการคอยให้กำลังใจมากที่สุด (ร้อยละ 90.8; ค่าเฉลี่ย 3.610; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.679)

ในมิติการดูแลตนเอง กลุ่มตัวอย่างมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเองอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในด้านการคอยให้คำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลตนเองมากที่สุด (ร้อยละ 83.7) หากแต่มีขนาดความแน่นหนาของโครงข่ายในด้านคอยย้าเตือน/

ดูแลการรับประทานยาของผู้สูงอายุให้ตรงตามแพทย์สั่งมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.345; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.881)

ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มตัวอย่างมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในระดับมาก โดยมีโครงข่ายและขนาดความแน่นหนาของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในด้านการให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุมากที่สุด (ร้อยละ 94.1; ค่าเฉลี่ย 3.609; ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.639)

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน

ในภาพรวม ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวม ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด และผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรครอบครัว นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว ทั้งนี้ ตัวแปรอิสระทั้ง 3 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในภาพรวมได้ร้อยละ 36.6

ในมิติสุขภาพ ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ ได้แก่ อายุ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุน้อย และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว ซึ่งตัวแปรอิสระทั้ง 2 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพได้ร้อยละ 30.0

ในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส อาชีพก่อนเกษียณอายุ ภาวะการทำงานในปัจจุบัน แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด ผู้สูงอายุที่

ประกอบอาชีพก่อนเกษียณอายุเป็นค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัวมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ผู้สูงอายุที่ปัจจุบันทำงานอยู่มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงาน ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรครอบครัว มากไปกว่านั้น ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับบุตรและแบบอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว โดยตัวแปรอิสระทั้ง 5 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงานได้ร้อยละ 33.5

ในมิติอารมณ์และจิตใจ ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจ ได้แก่ *สถานภาพทางการสมรส สภาพปัญหาที่เผชิญ แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย* โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด ผู้สูงอายุที่มีสภาพปัญหาที่เผชิญมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยลง ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นและจากรัฐและตนเองเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรครอบครัว นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว ซึ่งตัวแปรอิสระทั้ง 4 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจได้ร้อยละ 31.9

ในมิติการดูแลสุขภาพ ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลสุขภาพ ได้แก่ *เพศ สถานภาพทางการสมรส และรูปแบบการอยู่อาศัย* โดยพบว่าผู้สูงอายุหญิงมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุชาย ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว ซึ่งตัวแปรอิสระทั้ง 3 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลสุขภาพได้ร้อยละ 22.6

ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม ปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ สถานภาพทางการสมรส สภาพปัญหาที่เผชิญ แหล่งที่มาของรายได้ และรูปแบบการอยู่อาศัย โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเป็นคู่และหม้าย/หย่า/แยก มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่เป็นโสด ผู้สูงอายุที่มีสภาพปัญหาที่เผชิญมากมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยลง ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากรัฐเท่านั้นมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน น้อยกว่า ผู้สูงอายุที่มีแหล่งที่มาของรายได้จากครอบครัว และผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น อยู่กับบุตร และอยู่กับคนอื่น ๆ (ไม่รวมบุตร) มีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน มากกว่า ผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว โดยตัวแปรอิสระทั้ง 4 ตัวนี้ สามารถร่วมกันอธิบายถึงความผันแปรของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม ได้ร้อยละ 31.8

จากข้อค้นพบของการศึกษาในข้างต้น สรุปได้ว่า รูปแบบการอยู่อาศัย มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานทั้งในภาพรวมและทุกรายมิติย่อย รองลงมาคือ สถานภาพทางการสมรส มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเกือบทุกมิติ ยกเว้น ในมิติสุขภาพ และ แหล่งที่มาของรายได้ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเกือบทุกมิติ ยกเว้น ในมิติสุขภาพ และในมิติการดูแลตนเอง ส่วน สภาพปัญหาที่เผชิญ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจและในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม สำหรับ เพศ อายุ อาชีพก่อนเกษียณอายุ และภาวะการทำงานในปัจจุบัน มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานเฉพาะมิติเท่านั้น ได้แก่ มิติการดูแลตนเอง มิติสุขภาพ และมิติเศรษฐกิจและการทำงาน ตามลำดับ

อภิปรายผล

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสถานการณ์โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลก และปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน สามารถสรุปสาระสำคัญพร้อมอภิปรายผลในข้อค้นพบ ดังนี้

1. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า ผู้สูงอายุมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในทุกรายมิติอยู่ในระดับสูง (มากกว่าร้อยละ 70) อีกทั้งส่วนใหญ่มีรูปแบบการอยู่อาศัยคือ มีบุตรอาศัยอยู่ร่วมด้วย และรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่ร่วมกับบุตรมีอิทธิพลอย่าง

สำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานทั้งในภาพรวมและในทุกรายมิติมากที่สุด โดยผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า บุตรเป็นแหล่งเกื้อหนุนหรือเป็นหนึ่งในโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุไทยในทุกมิติ ซึ่งข้อค้นพบเหล่านี้มีความสอดคล้องกับงานศึกษาที่ผ่านมาในหลายชั้นที่พบว่า บุตรเป็นแหล่งเกื้อหนุนที่สำคัญของผู้สูงอายุไทย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540; นภาพร ชโยวรรณ และจอห์น โนเดล, 2539) นอกจากนี้ การที่สมาชิกในครอบครัวคอยให้ความช่วยเหลือ ความอบอุ่น ความรัก และความสนใจแก่ผู้สูงอายุ ย่อมเป็นเสมือนเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมในอันที่จะช่วยประคับประคองสภาพจิตใจและช่วยยกระดับคุณค่าในชีวิตของผู้สูงอายุ อันจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุได้ในท้ายที่สุด (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542) อีกทั้งการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานและครอบครัวนับเป็นความต้องการที่มีความสอดคล้องกับลักษณะสังคมวัฒนธรรมของผู้สูงอายุไทย (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2537 อ้างใน ระพีพรรณ คำหอม และคณะ, 2547) ดังนั้น การเกื้อหนุนของครอบครัว (familial support) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบุตร จึงนับเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีมาแต่ช้านานในสังคมไทยและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุไทย ในอันที่จะยึดโยงคุณค่าและการเกื้อกูลร่วมกันของสมาชิกภายในครอบครัว

2. ผลการศึกษายังชี้ว่า สถานภาพทางการสมรสมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน โดยหากผู้สูงอายุมีสถานภาพทางการสมรสเป็นแบบคู่และแบบหม้าย/หย่า/แยก จะส่งผลทำให้เกิดมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานมากกว่าผู้สูงอายุที่เป็นโสด ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมโดยใช้ครอบครัวเป็นฐาน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542) ที่เสนอว่าความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมีส่วนสำคัญต่อการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งนี้ การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวถือเป็นการช่วยเหลือให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนทางด้านอารมณ์และจิตใจ (ระพีพรรณ คำหอม และคณะ, 2547) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานศึกษาที่พบว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเปราะบาง (vulnerable group) มากที่สุด คือ ผู้สูงอายุที่อยู่เป็นโสด ซึ่งมีแนวโน้มที่จะอยู่แบบคนเดียวและขาดผู้ดูแลในยามบั้นปลายของชีวิต อาจเกิดความรู้สึกเหงาหรือว่าเหงาได้ง่ายและนำสู่ภาวะซึมเศร้าได้ในท้ายที่สุด (นภาพร ชโยวรรณ, 2548)

3. ผลการศึกษายังชี้ว่า แหล่งที่มาของรายได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน โดยหากผู้สูงอายุมีแหล่งที่มาของรายได้มาจากครอบครัวจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานมากกว่าจากรัฐเท่านั้น และจากรัฐและตนเองเท่านั้น กอปรกับผลการศึกษาได้บ่งชี้ว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่ได้ทำงานแล้ว อีกทั้งส่วนมากต้องเผชิญกับปัญหาในด้านสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีโรคประจำตัวหรือโรคเรื้อรังอย่างน้อยหนึ่งโรค และมีค่าคะแนนของการเผชิญปัญหาด้านความเพียงพอด้านการเงิน (รวมทุกช่องทาง) ในการใช้จ่ายรักษาพยาบาลมากที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่นๆ ทั้งนี้ เป็นเพราะการที่ผู้สูงอายุมีโรคประจำตัวหรือโรคเรื้อรัง ทำให้ผู้สูงอายุต้องเข้ารับบริการทางสุขภาพหรือได้รับการตรวจรักษาอย่างต่อเนื่อง (ถาวร สกุลพานิชย์, 2554; สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล และคณะ, 2542) ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันรัฐจะได้อบรมขยาย บริการการรักษาพยาบาลให้แก่ผู้สูงอายุโดยไม่คิดมูลค่า หากแต่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางเพื่อเข้ารับบริการทางสุขภาพในแต่ละครั้งยังคงเป็นภาระอันหนักหน่วงสำหรับผู้สูงอายุผู้มีใช้น้อย ดังนั้น หากผู้สูงอายุมีครอบครัวให้การเกื้อหนุนและเป็นแหล่งรายได้หลักก็ย่อมเป็นหลักประกัน ในความปลอดภัยทางสังคมในเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี

4. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า รูปแบบการอยู่อาศัยมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานทั้งในภาพรวมและทุกรายมิติย่อย โดยหากผู้สูงอายุมีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่ร่วมกับบุตร แบบอยู่ร่วมกับคนอื่น (ไม่รวมบุตร) และแบบอยู่ร่วมกับคู่สมรสเท่านั้นจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัว มากกว่าผู้สูงอายุมีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบอยู่คนเดียว ตามลำดับ ซึ่งผลการศึกษาที่สอดคล้อง กับงานศึกษาที่ผ่านมาที่พบว่า สถาบันครอบครัวเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงด้านจิตใจ ให้ความอบอุ่น และเป็นที่พักพิงที่ผู้สูงอายุต้องการมากที่สุด ซึ่งโอกาสของการได้รับเกื้อหนุนจะมีมากขึ้น หากผู้สูงอายุได้อยู่ร่วมกับครอบครัว (Chang, 1992) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้อยู่อาศัยร่วมกับ บุตร (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540; นภาพร ชโยวรรณ และ จอห์น โนเดล, 2539) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานศึกษาที่พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเปราะบาง (vulnerable group) มากที่สุด คือ ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว ไม่มีบุตร และไม่ติดต่อกับพี่น้องหรือญาติอื่นๆ เพราะเป็นกลุ่มที่ขาดซึ่งผู้ดูแลเกื้อหนุนในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในช่วงบั้นปลายของชีวิต และอาจเกิดความรู้สึกเหงาหรือว่าเหวจนน่าสภาวะซึมเศร้าได้ (นภาพร ชโยวรรณ, 2548) ซึ่งรูปแบบการอยู่อาศัยมีผลอย่างสำคัญต่อรูปแบบของการเกื้อหนุน (อุทัย ทิพย์ รักจรรยาบรรณ, 2549 ; Kim & Choe, 1992) ดังนั้น การอยู่อาศัยร่วมกับครอบครัวน่าจะ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนในเกือบทุกรูปแบบที่พึงจะมีได้ ไม่ว่าจะเป็นการเกื้อหนุนในด้านการเงิน สิ่งของเครื่องใช้ ข้อมูลข่าวสาร อารมณ์ และจิตใจ ตลอดจนรวมถึงการดูแลช่วยเหลือในด้าน กิจวัตรประจำวันต่างๆ (Mason, 1992)

5. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า สภาพปัญหาที่เผชิญมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติอารมณ์และจิตใจและมิติ ความสัมพันธ์ทางสังคม โดยหากผู้สูงอายุมีสภาพปัญหาที่เผชิญมากจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติทั้งสองน้อย กอปรกับผลการศึกษาได้บ่งชี้ว่า ผู้สูงอายุมีค่าคะแนนของการเผชิญปัญหาด้านความสามารถทางการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่นๆ อีกทั้งในสภาพปัญหาที่เผชิญในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมก็พบเช่นกันว่ามีค่าคะแนนของการเผชิญปัญหาในเกือบทุก ด้านของมิติดังกล่าวอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าผู้สูงอายุเป็นห่วงวัยที่ต้องเผชิญกับสภาวะ แห่งการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นความพลัดพรกในบทบาทจากที่เคยเป็นหลักในทาง

เศรษฐกิจของครอบครัวกลับกลายมาเป็นผู้พึ่งพิงเมื่อยามสูงอายุแทน (บุษยมาศ สิ้นรุประมา, 2539) รวมทั้งสภาพร่างกายที่อวัยวะต่างๆ ทำงานอย่างเสื่อมถอยลง อันอาจก่อให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย หงุดหงิด รำคาญใจ และวิตกกังวลใจ ได้ง่าย (มัลลิกา มัติโก, 2542)

6. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า เพศมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติการดูแลตนเอง โดยผู้สูงอายุหญิงจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติดังกล่าวมากกว่าผู้สูงอายุชาย ทั้งนี้เป็นเพราะโดยทั่วไปผู้หญิงจะมีอายุคาดเฉลี่ยที่ยืนยาวกว่าผู้ชาย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; Kanchanakijisakul, 2003) ดังนั้น นอกจากผู้หญิงจะมีโอกาสก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุมากกว่าผู้ชายแล้ว ผู้หญิงยังมีโอกาสที่จะมีชีวิตอยู่จนถึงวัยสูงอายุตอนปลายได้มากกว่าผู้ชายอีกด้วย นอกจากนี้ ในแง่สภาพร่างกายและสุขภาพของผู้สูงอายุวัยปลายย่อมอ่อนแอกว่าวัยต้น (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2549; ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2548; ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543; สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล, 2541) ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุหญิงจึงมีโอกาสดังกล่าวที่ได้รับการดูแลเกื้อหนุนจากครอบครัวในมิติการดูแลตนเอง ไม่ว่าจะเป็นในด้านการคอยให้คำแนะนำ/ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลตนเอง การคอยย้ำเตือน/ดูแลการรับประทานยาตามแพทย์สั่ง ตลอดจนการพาไปตรวจสุขภาพร่างกายประจำปีมากกว่าผู้สูงอายุชาย

7. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า อายุมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติสุขภาพ โดยผู้สูงอายุที่มีอายุมากจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติดังกล่าวมากกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุน้อย ทั้งนี้ ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่าสภาพร่างกายและสุขภาพของผู้สูงอายุวัยต้นย่อมดีกว่าผู้สูงอายุวัยปลาย (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2549; ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2548; ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2543; สุทธิชัย จิตะพันธุ์กุล, 2541) กอปรกับผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีบุตรอยู่ร่วมด้วย ดังนั้น ผู้สูงอายุที่มีอายุมากจึงมีโอกาสดังกล่าวที่ได้รับการดูแลเกื้อหนุนจากบุตรและหรือสมาชิกในครอบครัวในมิติสุขภาพ ไม่จำเป็นเป็นการให้ความช่วยเหลือในด้านการทำกิจวัตรประจำวัน การคอยเฝ้าปรนนิบัติ/ดูแลเรื่องสุขภาพ การพาไปพบแพทย์ตามนัดหมาย การจัดหา/ประกอบอาหารที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุ มากกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุน้อย

8. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า อาชีพก่อนเกษียณอายุมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน โดยผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว จะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติดังกล่าวมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ทั้งนี้เป็นเพราะในเขตพื้นที่เทศบาลนครพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางทางธุรกิจการค้าและบริการ ด้วยเหตุนี้อาชีพก่อนเกษียณอายุของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จึงมีอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ซึ่งผู้สูงอายุที่มีการประกอบอาชีพหรือทำงานก่อนวัยเกษียณอายุดังกล่าวอาจให้การส่งเสริมและลงทุนกับบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาเพื่อให้บุตรมีคุณภาพและมีการงานอาชีพที่ดีในอนาคต (Caldwell,

1977) ดังนั้น เมื่อยามบทบาทการดูแลมีความพลิกผันจากบิดามารดาสู่บุตรเป็นบุตรสู่บิดามารดาผู้สูงอายุ จึงทำให้บุตรมีศักยภาพในการเป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุในมิติทางเศรษฐกิจและการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ การช่วยออกค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล และการเกื้อหนุนช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ประกอบอาชีพก่อนเกษียณอายุ (ในช่วงวัยทำงาน)

9. ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า ภาวะการทำงานในปัจจุบันมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงาน โดยผู้สูงอายุที่ยังคงทำงานในปัจจุบันจะมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติดังกล่าวน้อยกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงาน กอปรกับผลการศึกษาได้บ่งชี้ว่าประมาณ 2 ใน 5 ของผู้สูงอายุยังคงทำงาน และมากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุยังคงเผชิญกับสภาพปัญหาด้านความเพียงพอของรายได้ต่อการยังชีพ อีกทั้งยังมีค่าคะแนนในสภาพปัญหาด้านความต้องการทำงานเพื่อคลายเหงาอยู่บ่อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการทำงานของผู้สูงอายุในการศึกษาคครั้งนี้โดยมากเป็นไปเพื่อการยังชีพและดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ ความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุของแต่ละครอบครัวอาจมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยในหลายประการ เช่น โครงสร้างของครอบครัว และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นต้น (Cheung et al., 1980) ดังนั้น ผู้สูงอายุที่มีภาวะการทำงานในปัจจุบันจึงมีโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐานในมิติเศรษฐกิจและการทำงานน้อยกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพของสังคมผู้สูงอายุใน 2 ส่วนหลัก ได้แก่ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ควรส่งเสริมและสนับสนุนความเข้มแข็งของครอบครัว เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการให้ความดูแลและช่วยเหลือเกื้อกูล ตลอดจนเป็นภูมิคุ้มกันต่อสภาพปัญหาและภาวะความเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อกับผู้สูงอายุในครอบครัว อันถือเป็นการจัดสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้สูงอายุโดยใช้ครอบครัวเป็นฐาน (family-based) และเตรียมพร้อมรับมือกับการเป็นสังคมผู้สูงอายุ (aging society) ที่กำลังทวีความสำคัญมากขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้ครอบครัวเป็นเสมือนตาข่ายนิรภัยที่สำคัญของผู้สูงอายุ อันเป็นการช่วยแบ่งเบาและลดภาระของภาครัฐในระยะยาว

2. ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุและบุคคลที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุได้เล็งเห็นความสำคัญในหลักคำสอนทางศาสนา ตลอดจนฝึกปฏิบัติธรรมภาวนา เพื่อนำไป

ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีสุข เพราะผู้สูงอายุเป็นห่วงวัยที่ต้องเผชิญกับสภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน อันจักทำให้เกิดมีความสามารถทางการปรับตัวได้เป็นอย่างดีเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

3. ควรส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกฝังในคุณธรรมด้านความกตัญญูทวดเวที่ต่อบุพการีแก่บุตรหลานสืบต่อไป เพื่อให้วัฒนธรรมการเกื้อหนุนของครอบครัวต่อบิตามารดา ผู้สูงอายุยังคงเป็นทุนทางสังคม ในอันที่จะเป็นหลักประกันความปลอดภัยทางสังคมขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้สูงอายุในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนปลูกฝังคุณธรรมด้านความกตัญญูทวดเวที่แก่สมาชิกในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อให้ครอบครัวสามารถเป็นฐานในการเตรียมพร้อมรับมือกับการเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้นของสังคมไทย

2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสงบในจิตใจของผู้สูงอายุโดยการฝึกสมาธิ เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและการมีสุขภาวะที่ดีทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา/จิตวิญญาณ พร้อมทั้งมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประสบการณ์ของบุคคลในมิติดังกล่าว

3. ควรมีการศึกษาทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติมในตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุโดยอาศัยครอบครัวเป็นฐาน ซึ่งในงานศึกษาครั้งนี้อาจไม่ได้ศึกษาครอบคลุมไปถึง

4. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมของผู้สูงอายุในกลุ่มที่มีลักษณะเปราะบาง (vulnerable group) เช่น ผู้สูงอายุที่เป็นโรค ผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตร และผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว เป็นต้น เพื่อสร้างระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมให้แก่กลุ่มคนดังกล่าวที่ไม่มีครอบครัวและหรือบุตรหลานคอยดูแลเกื้อหนุน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ขัติยศ. 2542. **โครงการความปลอดภัยทางสังคมของภาคเอกชนและเครือข่ายเชิงวัฒนธรรม.** คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.hpptai.org/autopage/show_page.php?h=30&s_id=28&d_id=28
- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2547. **พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจ. เอส. การพิมพ์.
- กองวิชาการและแผนงาน งานวิเคราะห์นโยบายและแผน เทชบาลนครพิชญโลก. 2550. **แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2551-2553) เทชบาลนครพิชญโลก.** สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2553 จากhttp://www.phsmunplanning.com/download_file/1181711871.rar?PHPSESSID=8855f55821ba652c3f1c60b60d7e1d8a
- ชลธร รักษาณรงค์. 2545. **การดูแลตนเองของผู้สูงอายุในชุมชน: กรณีศึกษาผู้สูงอายุในชุมชนสะพานพระรามหก เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร.** สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาการจัดการโครงการสวัสดิการสังคม. สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ชิน เตชามหาชัย. 2540. **งานผู้สูงอายุในแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับที่ 8 และโครงการต่างๆของกรมอนามัย. วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม. 20(2), 92-99.**
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. 2542. **การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาท และความสำคัญต่อสังคมของโครงการความปลอดภัยทางสังคม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.**
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2553. **นโยบายการคลังสาธารณะ. ชุดความรู้เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะด้านการคลัง. กรุงเทพฯ: บริษัท แปลน พรินต์ติ้ง จำกัด. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2553 จาก <http://www.thaireform.in.th/downloads/category/28-2011-02-24-06-44-45.html?download=1186%3A2011-08-05-05-17-13>**
- ถาวร สกุลพานิชย์, 12 พฤษภาคม 2554. **น่าวิตก! ค่าใช้จ่ายสุขภาพผู้สูงอายุอีก 12 ปี พุ่ง 4 เท่า อัตราเข้ารับบริการในโรงพยาบาลพุ่ง.** สืบค้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2555 จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1305179374&gripid=03&catid=subcatid=
- ธนูชาติธนานนท์. 2540. **ความเข้าใจเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ. วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม. 20(2), เมษายน - มิถุนายน 2540.**

- นภาพร ชัยวรรณ, จอห์น ชโนเดล. 2539. รายงานการสำรวจสภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย. เอกสารสถาบันหมายเลข 246/39. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิศารัตน์ ศิลปเดช. 2539. ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : พิธีการพิมพ์ บรรลุ ศิริพานิช, 2540. คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2549). ตายก่อนอายุ 80 ปี : ตายก่อนวัยอันควร. วารสารประชากรและการพัฒนา 26(5).
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์. 2548. โครงสร้างอายุและเพศของประชากรสูงอายุในประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เปรมฤดี ชามพูนท. (ม.ป.ป.). นโยบายการบริหารงาน. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2554, จาก <http://th.phsmun.go.th/?name=page&file=page&op=nayobuy>
- มติชนออนไลน์. (2551). สสำรวจความพิการคนไทย ยิ่งแก็ย้งเสี่ยงพิการ. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2554, จาก <http://www.thainewsland.com/a31511-%E0%B8%AA%E0%B8%B3%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%88%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%9E-%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B8%A%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%81-%E0%B8%A2-%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%AA-%E0%B8%A2%E0%B8%87%E0%B8%9EE0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3>
- มาตี กาญจนกิจสกุล. 2544. แบบแผนการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุนั้นสำคัญไฉน? ใน เวทีประชากร. จดหมายข่าวประชากรและการพัฒนา, ปีที่ 21(6), สิงหาคม-กันยายน 2544.
- มัลลิกา มติโก. 2542. ประมวลสถานภาพทางสุขภาพและสังคมของผู้สูงอายุไทย : วิเคราะห์จากวิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ : กองบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และจรรยา ภัทรอาชาชัย. (2549). ปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2547. ประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2549. สมาคมนักประชากรไทย.
- ระพีพรรณ คำหอม และคณะ. 2547. โครงการประเมินผลการจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ. รายงานวิจัย. เสนอตอ สำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสคนพิการและผู้สูงอายุกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพฯ : บริษัทบางกอกบลิ๊ก จำกัด .
- ระพีพรรณ คำหอม. 2547. พื้นที่ทางสังคมของประชาชนและการจัดสวัสดิการชุมชน. วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ 12(1) : 123-136.

- รัตนา เพ็ชรอุไร. การศึกษาวิจัยครอบครัว เรื่อง ผู้สูงอายุในประเทศไทย ตอนที่ 2 การดำเนินกิจกรรม. **วงการแพทย์**. ปีที่ 1 ฉบับที่ 33. วันที่ 1-10 มกราคม 2543. หน้า 22.
- ลาวัลย์ ภูวรรณ และจิรภัทรา ฉันทวุฒิ. 2545. ระบบตาข่ายความปลอดภัยทางสังคม Social Safety Net System. **วารสารการเงินและการคลัง** 17(51), กรกฎาคม 2545. 65-73.
- ศศิธร ธรรมารักษ์. 2539. **คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. เอกสารประกอบการสัมมนา. วันที่ 25 กรกฎาคม 2539. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2542. **สวัสดิการผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2544. **ครอบครัวและผู้สูงอายุ**. ใน รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการผู้สูงอายุในประเทศไทย รายงานการทบทวนองค์ความรู้และสถานการณ์ในปัจจุบัน.
- ศิริพรรณ จิตดีใส. 2538. **ขีดความสามารถในการดูแลตนเองด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริวรรณ ศิริบุญ. 2543. **การตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ : ศึกษากรณีตัวอย่างการจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์. 2545. การคุ้มครองทางสังคม. **นิตยสารการประชาสงเคราะห์** 45(3). พฤษภาคม - มิถุนายน 2545. หน้า 4-8. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2547, จาก http://www.dsdw.go.th/statistic/t_article.php
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2539. **สังคมวิทยาผู้สูงอายุ : ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. 2546. **การฉายภาพประชากรของไทย พ.ศ. 2543-2568**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (ม.ป.ป.). **สุขภาพผู้สูงอายุไทย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2550. จาก <http://www.agingthai.org/file/content/1111.pdf>
- สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส. ม.ป.ป. **การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย: พ.ศ.2543-2568**. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2549 จาก http://www.opp.go.th/pop_project.pdf
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2551. **การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550**.
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล. 13 กรกฎาคม 2549. **การป้องกันความพิการในวัยสูงอายุ**. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2550. จาก http://www.thaigov.go.th/TH/News/NewsThai.aspx?News_ID=T49000002862&menu=3

- สุดาจันทร์ วัชรกิตติ. 2535. ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคม การสนับสนุนทางสังคมและพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, ชัยยศ คุณานุสนธิ์, วิพุธ พูลเจริญและ ไพบุลย์ สุริยะวงศ์ไพศาล. 2542. ปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และสำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.
- สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. 2541. หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรกุล เจนอบรม. 2534. วิทยาการผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรกุล เจนอบรม. 2538. การจัดกิจกรรมด้านการศึกษาและการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาวิสัยทัศน์ผู้สูงอายุไทย. ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 1 ตุลาคม 2538. หน้า 31-64.
- สุรกุล เจนอบรม. 2541. วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ : นิชนแอตเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.
- อภิชัย มงคล และคณะ. 2546. ระบาดวิทยาของการทำร้ายตนเองและการฆ่าตัวตาย. การประชุมวิชาการกระทรวงสาธารณสุข. 12-15 สิงหาคม 2546. ชลบุรี : กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
- อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ. 2548. ทำอย่างไรชีวิตคนไทยจะยืนยาวอย่างมีคุณภาพ. ใน จดหมายข่าวประชากรและการพัฒนา. 25(5) : มิถุนายน - กรกฎาคม 2548.
- อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ. 2549. การเกื้อหนุนของครอบครัวต่อผู้สูงอายุไทย. ใน การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2549. สมาคมนักประชากรไทย. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์. หน้า 253-262.

ภาษาอังกฤษ

- Burt M. R., Pindus N., and Capizzano, J. 2000. **The Social Safety Net at the Beginning of Federal Welfare Reform: Organization of and Access to Social Services for Low-Income Families.** Retrieved August 12, 2011, from http://www.wkkf.org/DesktopModules/WKF.00_DmaSupport/ViewDoc.aspx?fld=PDFFile&CID=224&ListID=28&ItemID=1622630&LanguageID=0
- Caldwell, John C. 1977. The Economic Rationality of High Fertility: An Investigation Illustrated with Nigerian Survey Data. **Population Studies** 31(1): 5-27.
- Chang, T. P. 1992. Implications of Changing Family Structure on Old-age Support in the ESCAP Region. **Asia-Pacific Population Journal** 7 (2), pp. 49-66.

- Cheung, L. Y., Cho, E. R., Lum, D., Tang, T., and Yau, H.A. 1980. The Chinese Elderly and Family Structure: Implications for Health Care. **Public Health Reports**. September-October; 95(5): 491–495.
- Conning, J., and Kevane, M. 2002. Community-Based Targeting Mechanisms for Social Safety Nets: A Critical Review. **World Development**. 30(3), March 2002, 375-394. Retrieved August 12, 2011, from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X0100119X>
- Kanchanakisakul, M., Prasartkul P., Thongthai V., DeJong G. F., Hayward M.D. and Prachouabmoh V. 2003. Consequences of Demographic Transition on Thai Elderly Living Arrangements. **Journal of Population and Social Studies** 10 (1), July. pp. 69-92.
- Kim, I. K. & Choe E. H. 1992. Support Exchange Patterns of the Elderly in the Republic of Korea. **Asia-Pacific Population Journal** 7 (3), pp. 89-104.
- Mason, K. O. 1992. Family Change and Support of the Elderly in Asia: What Do We Known? **Asia-Pacific Population Journal** 7 (3), pp. 13-32.
- Teranishi, J. 2011. A Conceptual Framework for Social Safety Nets; Individualization of Society and Risk Management. In **Expert Meeting on Building Social Safety Nets for Employment**. 21-22 February 2011. Ministry of Health, Labour and Welfare, Japan. Retrieved September 11, 2011, from www.mhlw.go.jp/topics/2011/03/dl/em.pdf
- Torjman, S. 2007. **Repairing Canada's Social Safety Net**. The Caledon Institute of Social Policy. Retrieved September 11, 2011, from www.cleonet.ca/news_files/1180627776631ENG.pdf
- Wongsith M. and S. Siriboon. 1999. Household Structure and Care for the Elderly in Thailand. **Asian Population Studies**. Series No. 152. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. United Nations, New York, pp. 97-152. Retrieved September 11, 2011, from <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/positionpaper.pdf>
- Xin, G. 2007. Building a New Social Safety Net. In **Interpreting China's Development**. Wang Gungwu & John Wong. Editors. East Asian Institute, National University of Singapore. Retrieved from http://books.google.co.th/books?id=ELTqqg5dLGsC&pg=PA179&lpg=PA179&dq=social+safety+net&source=web&ots=1B8wXiyWwu&sig=PN7ENNhRBnzR5PAIRVeINdjTKw&hl=en&sa=X&oi=book_result&resnum=4&ct=result

ภาคผนวก 1

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรม และผลที่ได้รับ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ดำเนินการและผลที่ได้รับ
1. ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม	- สัมมนา จัดกลุ่มค้นคว้าด้านแนวคิดทฤษฎี และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในพื้นที่และในห้องเรียน	- จัดสัมมนาในรายวิชาที่เกี่ยวข้องในหลากหลายระดับทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท อาทิ วิชาการเปรียบเทียบวิจัย รวมถึงปฏิบัติการการวิจัยใน Social Lab - ผลที่ได้รับทำให้นิสิตเห็นถึงภาพรวมของแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม รวมทั้งโอกาสและข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเหล่านี้ในโลกแห่งความเป็นจริง - นิสิตได้เรียนรู้ทฤษฎีใหม่ๆ อาทิ แนวคิดเรื่องคุณภาพทางสังคม และความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้กับปัญหาในพื้นที่
2. พัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาในพื้นที่	- ดึงนิสิตในระดับต่างๆให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และลงพื้นที่ศึกษาประเด็นปัญหาในภาคสนาม	- พานิสิต อาจารย์ และนักวิจัยลงพื้นที่เพื่อฝึกเก็บข้อมูล ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ และได้สัมผัสกับสภาพปัญหาที่แท้จริง - ผลที่ได้รับทำให้นิสิตสามารถเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีในห้องเรียนเข้ากับสภาพปัญหาที่แท้จริงของการพัฒนาในพื้นที่ต่างๆ พร้อมทั้งได้มีโอกาสในการฝึกปฏิบัติการวิจัย
3. กระตุ้นให้ผู้สอนและผู้เรียนและภาคีต่างๆสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	- จัดกิจกรรมในพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพปัญหาที่แท้จริงระหว่างภาคีต่างๆ	- จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ โดยมีนิสิต อาจารย์ และนักวิจัย รวมทั้งภาคีต่างๆ เข้าร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพปัญหา และแนวทางการแก้ปัญหา - นิสิต อาจารย์ นักวิจัย รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละพื้นที่ และแต่ละประเด็นปัญหาได้สร้างเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลอยู่เป็นระยะ รวมทั้งทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักถึงปัญหา และศักยภาพในการแก้ไขปัญหา

4. พัฒนา ประเด็นโจทย์ การวิจัยที่จะ สามารถต่อยอด แนวคิดเกี่ยวกับ คุณภาพทาง สังคม	- จัดเวทีอภิปรายผลการศึกษา เพื่อถอดบทเรียน และแสวงหาประเด็นโจทย์การวิจัยในระยะต่อไป	- มีการจัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการโดยเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิจัย นิสิต และผู้มีส่วนได้เสีย ในพื้นที่เข้าร่วมระดมสมอง และให้ข้อเสนอแนะถึง แนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป - ผลที่ได้รับทำให้สามารถพัฒนาโจทย์การวิจัย ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดคุณภาพทางสังคม
5. พัฒนาการ พูดคุยถกเถียง ข้ามสาขาวิชา	- ดึงคณาจารย์ นักวิจัย และนิสิตในสาขาวิชา ต่างๆ เข้ามีส่วนร่วมในการลงพื้นที่ ในการ อภิปรายแลกเปลี่ยน	- ดึงคณาจารย์ นักวิจัย และนิสิตในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์การพัฒนา รัฐศาสตร์ ประชากรศาสตร์ สังคมวิทยาชนบท ทำวิจัย ร่วมกัน รวมทั้งดึงผู้เชี่ยวชาญจากสาขาต่างๆ เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแลกเปลี่ยนอภิปราย - ผลที่ได้รับทำให้เกิดการพูดคุยถกเถียง และ สร้างเครือข่ายทางวิชาการข้ามสาขาวิชา ทั้ง ภายในและภายนอกสถาบัน ซึ่งเอื้อต่อการสร้าง ความร่วมมือทางวิชาการและการแก้ปัญหาใน พื้นที่ในระยะต่อไป